

Kuweka katika maandishi hati ya kumbukumbu kuhusu Utekelezaji wa Malengo ya Maendeleo Endelevu nchini Kenya kwa kuzingatia Mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu Mkataba wa Haki za Watu wenyewe Ulemavu (CRPD).



Uchapishaji huu uliungwa mkono na:

Yaliyomo

Uandalizi wa Makala kuhusu Utekelezaji wa Malengo ya Maendeleo Endelevu na Kenya kwa kufuata Mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu Mkataba wa Haki za Watu wenye Ulemavu (CRPD)	1
Yaliyomo	2
Orodha ya Majedwali	3
Orodha ya Takwimu	3
Orodha ya Vifupisho	4
Shukrani.....	6
Muhtasari wa kiutawala	7
SDG1: Kumaliza Umaskini:	8
SDG3: Afya	9
SDG4: Elimu Jumuishi.....	11
SDG5: Usawa wa Kijinsia	11
SDG8: Ajira.....	12
Mapendekezo ya Jumla	13
Muktadha ya Nchi ya Kenya.....	14
1.1. Kuhusu Kenya.....	14
1.2. Hali ya Jumla ya Ulemavu Nchini Kenya.....	15
1.3. Mbinu.....	24
1.4. Uteuzi wa SDGs.....	24
1.5. Upungufu wa Utafiti.....	25
1.6. Sampuli, Kiwango cha Kujibu, Uchanganuzi wa data na Ufasiri	26
1.7. Uzingativu wa maadili	26
1.8. Demografia ya Wahojiwaa.....	26
2.0. Matokeo.....	29
2.1. Uhamasishaji kuhusu SDGs na uhusiano wao na nakala za CRPD 29	
2.2. SDG1: Kumaliza umaskini na vifungu 12 na 28 vya CRPD	32
2.3. SDG 3: Afya na Vifungu 25 na 26 vya CRPD	37
3.5. SDG 4: Elimu na Kifungu cha 24 cha CRPD.....	44
3.6. SDG5: Usawa wa Kijinsia na vifungu vya 3, 5, 6, 16 na 29 vya CRPD.....	53
3.7. SDG8: Ajira na Kazi nzuri kwa Wote na Kifungu cha 27.....	59

3.0. Hitimisho na Mapendekezo	66
SDG3: Afya.....	68
SDG4: Elimu Jumuishi.....	69
SDG5: Usawa wa Kijinsia.....	70
SDG8: Ajira.....	71
4.0. Viambatisho.....	74

Orodha ya Majedwali

Jedwali 2: Mashirika makuu kwa na ya watu wenye ulemavu	21
Jedwali 1: Sera na Mipango inayolenga ulemavu katika hatua tofauti za maendeleo nchini Kenya	74
Jedwali 3: Wahojiwa walioshiriki katika utaifiti wa mtandaoni na KII.....	75
Jedwali 4: Waliohojiwa wakati wa vikao vya uhalalishaji wa kimaeneo	75
Jedwali 5:Orodha ya watu wenye ulemavu na uelewa wa SDG na CRPD	75
Jedwali 6: Idadi ya wabunge waliochaguliwa kwa jinsia katika bunge la taifa, seneti na bunge za kaunti.....	76
Jedwali 7: Usawa wa kijinsia miongoni mwa wanafunzi wenye ulemavu katika elimu ya msingi	76
Jedwali 8: Usambazaji wa biashara iliyosajiliwa na AGPO na zabuni zilizopewa.	76
Jedwali 9: Orodha ya ulemavu na uelewa wa SDGs na CRPD	77

Orodha ya Vielelezo

Kielelezo cha 1: Jinsia ya wahojiwa	77
Kielelezo cha 2: Umri wa wahojiwa	78
Kielelezo cha 3:Idadi ya wahojiwa katika kila eneo	78
Kielelezo cha 4: Wahojiwa wenye au wasiokuwa na ulemavu	79
Kielelezo cha 5: Uainishaji wa ulemavu.....	79
Kielelezo cha 7: Nafasi za wahojiwa katika mashirika.....	80
Kielelezo cha 8: Ufahamu wa SDGs.....	81
Kielelezo cha 9: Kufahamu UNCRPD	81
Kielelezo cha 10: Kuelewa uhusiano uliopo kati ya SDGs na UNCRPD.....	82
Kielelezo cha 11: Wahojiwa wanaamini kuwa RPWDs huishi kwa kutumia SHILINGI 100 kwa siku.....	82
Kielelezo cha 12: Wahojiwa wanaamini PWD wanapata na wanaweza kumudu huduma za msingi.....	83
Kielelezo cha 13: Waliohojiwa wanaamini kuwa kuna mipango ya kuboresha maisha ya kiuchumi ya PWD.....	83
Kielelezo cha 14: Wahojiwa wanaamini kuwa watu wenye ulemavu wanapata, na kudhibiti mali.....	84

Kielelezo cha 15: Wahojiwa wanaamini kuwa ipo mipango ya afya ya serikali inayolenga PWD.....	85
Kielelezo cha 16: Wahojiwa wanaamini kuwa PWD wanapata na kufaidika na huduma zote za afya	85
Kielelezo cha 17: Wahojiwa wanaamini kuwa huduma za afya zinazotolewa kwa PWD ni za kiwango cha juu	86

Orodha ya Vifupisho

ACRWC	Mkataba wa Afrika kuhusu Haki na Ustawi wa Mtoto
AGPO	Upatikanaji wa Nafasi za Ununuzi wa Serikali
CBC	Mtalaa wa Umilisi
CDF	Fedha za Maendeleo ya Maeneobunge
COVAW	Muungano Dhidi ya Dhuluma kwa Wanawake
CRPD	Mkataba wa Haki za Watu wenye Ulemavu (Umoja wa Mataifa)
DPO	Mashirika ya Watu Wenye Ulemavu
EARC	Kituo cha Tathmini na Rasilimali za Elimu
ECDE	Elimu na Maendeleo ya Chekechea
FDSE	Elimu ya Sekondari ya Kutwa bila Malipo
FPE	Elimu ya Shule ya Msingi Bila Malipo
FY	Mwaka wa Kifedha
HISP	Mpango wa Ruzuku ya Bima ya Afya
HSS	Uimarishaji wa Mifumo ya Afya
ASK	Shirika la Mazeruza nchini Kenya
ICT	Teknolojia ya Habari na Mawasiliano (TEHAMA)
IDA	Muungano wa Watu wenye Ulemavu
KAIH	Shirika la Watu wenye Changamoto za Kielimu nchini Kenya
KCPE	Mtihani wa Mwisho wa Kozi ya Darasa la Nane nchini Kenya
KIHBS	Uchunguzi wa Bajeti Jumuishi ya Kenya
NHIF	Fedha za Kitaifa za Bima ya Afya
KNBS	Idara ya Takwimu ya Kitaifa nchini Kenya
KUB	Muungano wa Watu wenyewe Ulemavu wa Kuona Nchini Kenya
KYEOP	Mradi wa Nafasi za Ajira kwa Vijana nchini Kenya
MOE	Wizara ya Elimu
MTEF	Mfumo wa Matumizi ya Muda wa Kati
MTP III	Mpango wa Muda wa Kati wa Tatu
NCAPD	Wakala wa Kitaifa wa Uratibu kwa ajili ya Idadi ya Wakazi r Maendeleo
NCPWD	Baraza la Kitaifa la Watu wenye Ulemavu
NFDK	Fedha za Kitaifa kwa ajili ya Watu wenye Ulemavu Nchini Kenya
NGEC	Tume ya Kitaifa ya Jinsia na Usawa

NSNP	Mpango wa Kitaifa wa Usalama wa Jamii
PSC	Tume ya Utumishi kwa Umma
PWDs	Watu wenge Ulemavu
PWSD-CT	Utumiaji Pesa kwa Watu Wenye Ulemavu Uliokithiri
SDG	Malengo ya Maendeleo Endelevu
SNE	Elimu ya Watu wenge Mahitaji Maalum
UDPK	Umoja wa Watu Wenye Ulemavu Nchini Kenya
UHC	Huduma ya Afya kwa Wote
UN	Umoja wa Mataifa
UNESCO	Shirika la Umoja wa Mataifa la Elimu, Sayansi na Utamaduni
UNHCR	Shirika la Umoja wa Mataifa la Wakimbizi
UNICEF	Mfuko wa Kimataifa wa Watoto wa Umoja wa Mataifa
USD	Dola ya Marekani
VSO	Huduma za Hiari za Nje ya Nchi
WBU	Muungano wa Watu wenge Ulemavu wa Kuona Duniani
WHO	Shirika la Afya Duniani

Shukrani

Kwanza, tunataka kutambua jukumu muhimu lililochukuliwa na DPO tofauti na wadau wengine nchini hususani wale kutoka maeneo manne ambayo ni pamoja na Meru, Kisumu, Machakos, Mombasa na wadau wa kitaifa.

Pili, shukrani maalum kwa mshauri, Edwin Osundwa, ambaye alipigiwa jeki na Nathaniel Muthomi, ambaye aliongoza katika mchakato wote wa kuandaa ripoti ya kitaifa.

Tatu, tunashukuru Muungano wa Watu wenyе Ulemavu wa Kuona Nchini Kenya (KUB), wakiongozwa na Jackson Agufana, Mike Ngunyi, Derick Shimoli na Grace Mwende. Timu ya KUB iliratibu shughuli hizo nchini na kutoa msaada wa kiufundi wakati wa uthibitishaji na uhakiki wa ripoti hii ambayo ilichangia kwa kiasi kikubwa kufanikiwa kwa mradi huu.

Nne, tungependa kushukuru Timu ya Muungano wa Watu wenyе Ulemavu wa Kuona Duniani (WBU), iliyoongozwa na Jose Viera, Jessica Jacobie na Terry Mutuku ambao kwa muda mrefu walitoa mwongozo wa kiufundi katika maendeleo ya ripoti hiyo, tangu mwanzo hadi mwisho. Tunapenda pia kushukuru Ushirikiano wa Kimataifa wa Watu wenyе Ulemavu kwa kutenga muda wa kushiriki katika kazi hii (kupitia Programu ya Kichocheo cha Ulemavu na mpango wa Pamoja wa Uhai), na pia kwa msaada wao wa kiufundi.

Mwishowe, ripoti hii iliwezekana kwa msaada wa kifedha kutoka Idara ya Maendeleo ya Kimataifa ya Uingereza na Wizara ya Mambo ya nje ya Finland.

Habari na maoni yaliyowekwa katika stakabadhi hii ni yale ya Jumuiya ya Watu wenyе Ulemavu wa Kuona ya Kenya, na haionyeshi maoni rasmi ya Jumuiya ya Watu wenyе Ulemavu ya Kimataifa, Idara ya Maendeleo ya Kimataifa ya Uingereza au Wizara ya Mambo ya nje ya Finland ".

Muhtasari wa kiutawala

Kenya ilitia saini Mkataba wa Haki za Watu Wenye Ulemavu (CRPD) mnamo mwaka wa 2007 na kuuridhia baadaye mnamo mwaka wa 2008. Kenya inaunga mkono Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) na kwa hivyo hutoa jukwaa la utekelezaji na ufanisi wa kweli wa vifungu vya CRPD. SDGs zinadhamiria kumaliza umaskini na kuokoa sayari hii kwa manufaa ya wote, pamoja na watu wenye ulemavu na kanuni kuu ya Agenda 2030: *mtu ye yote asiwachwe nyuma.*

Ripoti hii ya kitaifa, iliyoagizwa na Muungano wa Watu wenye Ulemavu wa Kuona Duniani (WBU) kwa kushirikiana na Muunga wa Kimataifa wa Watu wenye Ulemavu (IDA) na Muungano wa Watu wenye Ulemavu wa Kuona Nchini Kenya (KUB), ni hifadhi andishi ya utekelezaji wa Malengo ya Maendeleo Endelevu nchini Kenya kwa kuzingatia mkataba wa CRPD. Inachunguza kiwango ambacho shughuli za Kenya zinazolenga kufikia malengo na shabaha zilizowekwa katika Maendeleo Endelevu zinahusisha na kuzingatia watu wenye ulemavu na kwamba zinazingatia ahadi zake chini ya CRPD. Hii inaabatana na kipaumbele cha WBU cha kushauriana na wanachama, Mashirika ya Watu Wenye Ulemavu, mashirika ya maendeleo ya kimataifa na wadau wengineo kulinda na kukuza haki za binadamu za watu wenye ulemavu wa kuona na wanaoona kidogo ili kuhakikisha kuwa wamejumuishwa kikamilifu katika ajenda ya maendeleo ya kitaifa. Utafiti huu ulifanywa kutoka Oktoba 2019 hadi Machi 2020. Habari ziliotumiwa kuandaa ripoti hii zilikusanya kwa kutumia uchunguzi mtandaoni na kuwahoji wahojiwa muhimu. Ili kuhakikisha kuwa watu wenye ulemavu waliotengwa zaidi wamefikiwa, sampuli zenye kusudi zilitumika kuongoza mahojiano ya wahojiwa muhimu hali iliyo fanikisha kufikiwa kwa wanawake wenye ulemavu tofauti tofauti na watu wenye ulemavu wa kiakili na ufahamu wa mambo kupitia mashirika yao. Takwimu za kiidadi zilichambuliwa kwa kutumia *Microsoft Excel* na habari kuwasilishwa kwa kutumia majedwali, chati za duara na grafupau kwa njia ya nambari na asilimia. Takwimu za ubora zilichambuliwa kwa kutumia uchambuzi wa mada na maandishi. Ripoti hii ni hifadhi ya kumbukumbu ya uchanganuzi huru wa Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) matano ikiwa ni pamoja na SDG1 (umaskini), SDG3 (afya), SDG4 (elimu), SDG 5 (usawa wa kijinsia) na SDG 8 (ajira). Kenya imepiga hatua katika maendeleo ya sheria, sera, mipango na programu ambazo zinakuza upatikanaji wa haki za watu wenye ulemavu. Walakini, baadhi ya mifumo hii bado haijaabatana kabisa na kanuni za CRPD. Pia, bado kuna changamoto katika utekelezaji wa sera, mipango na programu hizo kwa sababu kadhaa ambazo ni pamoja na: rasilimali kubwa zinazohitajika, uwezo mdogo wa watekelezaji wa sera kuhusu jinsi ya kutekeleza baadhi ya vifungu na ukosefu wa nia njema kutoka kwa watekelezaji. Kwa hivyo, utafiti ulitafuta kuelewa hali ya utekelezaji wa sheria, sera, mipango na programu ambazo zinakuza utambuzi wa haki za watu wenye ulemavu nchini Kenya.

Utafiti uliainisha matokeo yaliyotokana na SDG tano zilizochaguliwa na unatoa mapendekezo mawili ya jumla. Matokeo na mapendekezo hayana mpangilio wowote wa kihadhi na kwa hivyo yote ni muhimu. Baadhi ya mapendekezo yana misingi ya kisera, meingine yanalenga kuboresha utoaji wa huduma na zingine zinaweza kutumiwa katika kubuni programu za serikali na mashirika ya asasi za kiraia.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 1 (SDG1): Kumaliza Umaskini:

- Kwa jumla, watu wengi wenyе ulemavu nchini Kenya wanaishi katika hali ya umaskini au wanakaribia umaskini na ikiwa mahitaji yao hayatashughulikiwa kuitia utekelezaji wa SDG 1, serikali haitafikia lengo hili.
- Watu wenyе Ulemavu (PWD) na mashirika yanayowawakilisha hawahusishwi vya kutosha katika uundaji wa sera zinazowalenga. Mashirika ya Watu wenyе Ulemavu (DPO) yanahitaji kuwezeshwa kushiriki kikamilifu katika nyanja zote za maisha ya kisiasа, kiuchumi na kijamii. Mashirika haya yanapaswa kujishughulisha kwa makusudi katika uundaji na utekelezaji wa sera na mipango inayolenga kupunguza umaskini. Hili linapaswa kufanywa kwa kuambatana na Kifungu cha 4 (3) cha CRPD ambacho kinapendekeza kushauriana na watu wenyе ulemavu kuhusu sera na mipango yote ya kutekeleza CRPD, pamoja na sera na mipango ya kupunguza umaskini na kukuza maendeleo ya kiuchumi.
- Kuna ukosefu wa mifumo sahihi ya uwajibikaji ambayo inawawezesha watu wenyе ulemavu kuhakikisha kuwa wahusika wanawajibika. Serikali inapaswa kuimarisha mifumo ya uwajibikaji na njia ambazo zinawasaidia watu wenyе ulemavu kuhakikisha kuna uwajibikaji katika ofisi za umma kuhusu rasilimali na fursa walizopewa. Kwa mfano, ukosefu wa huduma za kutafsiri Lughya ya Ishara wakati wa vikao vya ushiriki vya umma hupunguza ushiriki wa watu wenyе ulemavu wa kusikia. Hii inaweza kufanywa kwa kuambatana na sheria ya CRPD ya kifungu cha 4 (3) ili kuwapo kwa maendeleo na utekelezaji wa sheria na sera za kufanikisha utendakazi wa Mkataba wa sasa, na katika michakato mingine ya kutoa maamuzi inayohusu masuala yanayohusu watu wenyе ulemavu, Mataifa Wanachama yatashauriana kwa karibu na kushirikisha kikamilifu watu wenyе ulemavu, pamoja na watoto wenyе ulemavu, kuitia mashirika yanayowawakilisha.
- Kuna rasilimali pungufu za kutumuiwa kuondoa umaskini zinazolenga watu wenyе ulemavu. Serikali inapaswa kuimarisha na kupanua mipango yake ya kupunguza umaskini ili kuwajumuisha watu wenyе ulemavu. Pale ambapo upendeleo chanya wa kuleta usawa unahitajika, serikali inapaswa kuhakikisha kuwa upendeleo huo unalenga aina tofauti tofauti za ulemavu na kushughulikia mahitaji maalumu. Kwa mfano, Programu ya Ulinzi wa Jamii imeanzishwa ambapo watu wenyе ulemavu mkubwa wamesajiliwa katika mipango ya kupokea msaada wa moja kwa moja ya pesa katika kiwango cha kifamilia. Ufanuzi wa ulemavu mkubwa umekuwa suala nyeti na wakati mwingine umetumiwa kibaguzi. Inapendekezwa kuwa ulinzi wa kijamii na kwa hivyo mpango wa msaada wa kifedha katika familia husika upitishwe kwa watu wote wenyе ulemavu ambaо hawana njia nyingine ya mapato kwa kiwango cha mtu binafsi na hii inapaswa kupanuliwa pia kwa walezi (kwa jumla wanafamilia ambaо huwahudumia watu wenyе ulemavu bila malipo) ambaо hawawezi kushiriki katika shughuli zozote za ajira kwa sababu huduma zao za bure zinahitajika saa 24 kwa siku. Zaidi ya hayo, serikali imeweka mpango wa upendeleo chanya wa kuleta usawa (Upatikanaji wa Nafasi za Ununuzi wa Serikali - AGPO) ambapo asilimia 30 ya vifaa vinavyotumiwa na serikali vinapaswa kusambazwa na wanawake, vijana na watu wenyе ulemavu, hii kwa lengo la kukuza biashara zao. Tajiriba imeonyesha kuwa watu wenyе ulemavu kwa kiasi kikubwa hawajafaidika na kifungu hiki kwani sehemu kubwa ya fursa hiyo inakwenda kwa wanawake na vijana wasio na ulemavu. Inapendekezwa kuwa mgao huo ugawanywe zaidi ili kuhakikisha usawa wa fursa kwa biashara

zinazoendeshwa na watu wenye ulemavu. Inastahili kuratibiwa kwa kudhibitisha mgawo wa manunuvi uliohifadhiwa kwa ajili yao; na haipaswi kuonekana tu katika suala la idadi lakini pia kwa suala la thamani ya ununuvi. Hii inapaswa kuwa hivyo katika ngazi za kitaifa na kaunti.

- Inafahamika ya kwamba Baraza la Kitaifa la Watu Wenye Ulemavu ni Wakala wa karibu wa Serikali (SAGA), wenye jukumu maalumu la kushughulikia matatizo ya watu wenye ulemavu. Imetambuliwa kuwa ingawa imewekwa katika sheria, inaweza kuimariswa ili kuchangia pakubwa katika kushughulikia changamoto zinazowakumba watu wenye ulemavu. Kwa hali hii inapendekezwa kwamba majukumu ya Baraza la Kitaifa la Watu wenye Ulemavu yaweze kuimariswa ili kuhusika katika shughuli za uelekezi, usimamizi, uchunguzi na ufuatiliaji ili kuhakikisha kuwa idara zingine zote za serikali na mawakala wa huduma kama vile Fedha za Basari za Maeneo Bunge, Fedha za Maendeleo ya Maeneobunge (CDF) na Programu za Kiuchumi kama vile Fedha za Kinamama na Vijana zinajumuisha kikamilifu watu wenye ulemavu katika utoaji wa huduma; na hivyo kuzuia ubaguzi na kutolewa kwa huduma tofauti kwa watu wenye ulemavu.
- Kiwango cha chini cha uhamasishaji mionganoni mwa DPO kuhusu mipango ya kupunguza umaskini. Kuna haja ya watu wenye ulemavu kuitia DPO zao kuhamasishwa ili kuelewa mipango tofauti ya kumaliza umaskini inayoendeshwa na serikali. Uwezo wao wa utetezi unapaswa kuimariswa ili kuwawezesha kujihusisha na watekeleaji wa majukumu ili kutambua kujumuisha katika programu kama hizo. Hii inapaswa kufanywa katika ngazi zote.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 3 (SDG3): Afya

- Huduma za kiafya bado haziwezi kufikiwa na ni ghali mno kwa watu wenye ulemavu (PWDs); katika kufikia huduma ya afya ya gharama nafuu kwa wote, serikali inahitaji kufuatilia haraka utekelezaji wa mpango wa Huduma ya Afya kwa Wote kutoka kaunti nne za sasa za majaribio hadi kwa nchi nzima, na lazima ijumuishe watu wote wenye ulemavu na kuongeza Mpango wa Ruzuku ya Bima ya Afya ya Taifa kunufaisha watu wote wenye ulemavu amba wana mapato ya kiwango cha chini au wasio na ajira. Serikali inapaswa kumaliza / kuondoa malipo ya tathmini ya usajili wa watu wenye ulemavu.
- Hasa, kwa afya ya akili kama Taifa Mwanachama kwa CRPD, Kenya inapaswa kutambua watu wenye hali ya afya ya akili kama watu wenye ulemavu wa kisaikolojia. Sheria ya Afya ya Akili ya 1989 inapaswa kufutiliwa mbali kwa jumla na kubadilishwa na sheria mpya. Sheria ya sasa imejengwa kwa dhana za zamani ambapo watu wenye ulemavu wa akili na kisaikolojia wananyimwa uwezo wao wa kisheria na huzingatiwa tu kama vitu vinavyohitaji utunzaji badala ya kuchukuliwa kama raia kamili na sawa wenye uwezo wa kutumia haki zao kwa usawa na wengine. Kwa kuongeza, sheria ya sasa haiingiliani na njia za msingi za jamii za kutoa huduma na inazingatia sana mambo ya tiba kwa kutengwa kwa njia ambazo zinakuza ustawi wa wote. Bunge linapaswa kufuatilia kwa haraka uhakiki wa Sheria ya Afya ya Akili ili kuambatana na Mpango wa Haki za Duniani wa Afya juu ya afya ya kiakili na CRPD.
- Vizuizi vya kimawasiliano kati ya watu wenye ulemavu na wahudumu wa afya. Wahudumu katika vituo vya afya wanapaswa kupewa mafunzo kuhusu jinsi ya kuwatumikia watu wenye ulemavu. Habari inapaswa kusambazwa kwa watu wenye ulemavu katika mfumo faafu ikiwa ni pamoja na Lugha ya Ishara ya

Kenya, Breili na njia zingine za mawasiliano zinazostahili. Wakalimani wa lugha ya ishara na watoa huduma wengine wa kitaalamu ambao wanaweza kuwasiliana na wagonjwa wenye aina tofauti ya ulemavu au mahitaji maalum wanahitaji kuajiriwa.

- Huduma nyingi maalum za kiulemvu ambazo zinalenga watu wenye ulemavu hazitolewi na serikali za kaunti katika hospitali zinazosimamiwa na kaunti. Huduma maalum za kiulemvu zinahitaji kuingizwa katika mfumo wa kitaifa wa afya pamoja na: upatikanaji wa vifaa vya usaidizi, huduma za matibabu, huduma za kushughulikia jambo mapema, ufikiaji wa huduma za msaada kama vile msaada wa kibinafsi na utafsiri wa Luga ya Ishara ili kuwezesha watu wenye ulemavu kupata huduma za afya. Kwa kuongezea, kuna umuhimu wa huduma za afya kupatikana katika kiwango cha jamii kwa sababu masafa marefu na kutoafikiwa kwa njia faafu za usafirishaji hufanya iwe vigumu kwa watu wenye ulemavu kupata huduma ambazo hazimo katika jamii yao.
- Vituo vya afya vingali havikidhi mahitaji maalumu ya watu wenye ulemavu. Vituo vya afya vilivyopo vinapaswa kukarabatiwa ili kuhakikisha kuwa vinaweza kuwanufaidi wote. Vituo vipyta vya afya vijengwe kwa kuzingatia viwango vya muundo wa ulimwengu ili kuhakikisha kuwa vinakidhi haja ya kila mtu.
- Idadi kubwa ya wanawake wenye ulemavu wana changamoto ya kupata huduma za afya ya kijinsia na uzazi na habari. Vituo vya afya vinapaswa kutoa habari kama hizi katika fomati zinazoweza kukidhi mahitaji maalumu ya watu wenye ulemavu wa kuona, kusikia na wale wenye ulemavu wa akili. Mbali na huduma za afya ya kijinsia na uzazi kutoweza kukidhi mahitaji yao, wanawake wenye ulemavu wana vizuizi vikubwa vya kupata huduma za afya ya kijinsia na uzazi ikiwa ni pamoja na: unyanyapaa na mitazamo ya kibaguzi kutoka kwa watoa huduma, maoni potofu kutoka kwa watoa huduma za afya kuwa wanawake wenye ulemavu hawashiriki katika ngono na / au hawahitaji huduma za upangaji uzazi. Kwa kuongezea, huduma za afya ya kijinsia na uzazi zinahitaji mtu kusafiri masafa marefu kwa kutumia usafirishaji usiokidhi mahitaji yao maalumu ni kizingiti kinginecho ambacho mwanamke mwenye ulemavu hupata katika kutafuta huduma hizi.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 4 (SDG4): Elimu Jumuishi

- Ili kuhakikisha wanafunzi wote wenye ulemavu wanapata elimu, kuna haja ya kuwa na ukusanyaji wa rasilimali ili kuhakikisha kuwa shule zote zinawafaa, walimu wanapatiwa mafunzo na vifaa na madarasa yana rasilimali wanayohitaji kusaidia wanafunzi wote wenye ulemavu.
- Utekelezaji wa sera na vifungu vya elimu ambavyo vinakuza elimu kwa wanafunzi na wakurufunzi wenye ulemavu nchini Kenya vinapaswa kufuatiliwa kwa haraka. Mashiika ya watu wenye ulemavu yanapaswa kutetea utekelezaji kamili wa sera na vifungu hivyo kwa ujumla ikiwa ni pamoja na sera ya Sekta ya Wanafunzi na Mafunzo ya Walemvu.
- Watoto wenye ulemavu bado wako nje ya shule. Ili kufikia elimu jumuishi, serikali inapaswa kufanya kampeni kubwa za usajili kwa kuhamasisha watoto wenye ulemavu kuititia njia zote zinazowezekana. Pia, viwango vya wanafunzi na wakurufunzi wenye ulemavu wanaoacha masomo ni suala kubwa na moja ya sababu ni kwamba wanafunzi wanadhulumiwa. Ili kuzuia hili, kampeni za

kupambana na uonevu zinahitaji kuanzishwa na kusambazwa kwa kutumia njia zote zinazowezekana.

- Idadi kubwa ya shule za kawaida hazikidhi mahitaji maalumu ya wanafunzi wenyе ulemavu. Serikali inapaswa kudhamini kikamilifu elimu na kutoa vifaa vya shule vya kutosha, vinayokidhi mahitaji ya wanafunzi wenyе ulemavu na vya kirafiki ambavyo vinanufaidi wanafunzi wote. Programu za kielimu ambazo zinalenga maeneo kame na yenye ukame k.m. maktaba zinazotembezwa lazima ziwanufaishe wote ili kuwafaa wanafunzi wenyе ulemavu.
- Wanafunzi na wakurufunzi wenyе ulemavu hawapati matokeo mazuri ya kielimu. Serikali inapaswa kuendelea kujenga uwezo wa wadau wote ikiwa ni pamoja na walimu na wazazi wanaounga mkono walimu ili kuboresha mikakati ya ufundishaji na msaada ambaо wazazi wanapaswa kutoa ili kufikia elimu jumuishi.
- Wanafunzi na wakurufunzi walio na shida za kuona bado wana uwezo mdogo wa kupata habari. Kenya kwa kuwa imeridhia na kuweka Mkataba wa Marrakesh mnamo 2017, kupitia Sheria ya Hati miliki (Ilyorekebishwa) ya mwaka 2019, serikali inapaswa kuhakikisha kuwa utekelezaji wake wa haraka kama kichocheo cha utambuzi wa elimu-jumuishi. Hii itahakikisha vifaa vya elimu vinaundwa katika muundo unaokidhi mahitaji maalumu ya watu wenyе ulemavu.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 5 (SDG5): Usawa wa Kijinsia

- Idadi ya wanawake na wanaume wenyе ulemavu waliowasilishwa katika nafasi za kisiasa ingali chini ya kiwango kilichowekwa. Hivi sasa, wanawake wanayo viti 172 kati ya 1,883 vilivyochaguliwa nchini Kenya. Kuna mwanamke 1 tu aliyechaguliwa mwenye ulemavu katika Bunge la Kitaifa. Hii inaonyesha tofauti kubwa kati ya wanawake wenyе ulemavu na wanawake wasio na ulemavu. Ili kufikia usawa wa wanawake wenyе ulemavu katika michakato ya kisiasa, serikali inahitaji kuweka hatua zaidi kama hatua ya upendeleo chanya wa kuleta usawa kwa wanawake wenyе ulemavu ambaо wanawakilisha makundi ya kiulemvu waliotengwa.
- Wanawake na wasichana wenyе ulemavu wanaendelea kudhulumiwa kimwili, kihisia na kijinsia kwa kiwango cha juu kuliko wanawake wasio na ulemavu. Hii inaweza kuhusishwa na njia dhaifu za misaada ya kisheria, mifumo dhaifu ya kuripoti, tabia na mazoea hasi ya kitamaduni, ukosefu wa maarifa salama ya kuwalinda wanawake na wasichana wenyе ulemavu n.k. Kuna umuhimu wa kukuza ufikiaji wa haki kwa wanawake na wasichana wenyе ulemavu ambaо ni waathirika wa dhuluma. Wanawake na wasichana wenyе ulemavu wanahitaji kuwezeshwа kutafuta haki ikiwa ni wahasiriwa wa dhuluma na unyanyasaji na kujua haki zao za kuishi maisha yasiyokuwa na dhuluma, unyonyaji na unyanyasaji kama ilivyoainishwa katika CPRD Kifungu cha 16: Uhuru kutoka kwa unyonyaji, dhuluma na unyanyasaji). Kwa kuongezea, wahalifu wanahitaji kuhukumiwa kwa matendo yao ya dhuluma na unyanyasaji. Korti, polisi na watendaji wengine katika sekta ya haki wanahitaji kuhakikisha kuwa wanawajibikia matendo yao.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 8 (SDG8): Ajira

- Watu wenyе ulemavu hawafaidi vya kutosha kutoчana na nafasi rasmi za ajira katika sekta ya umma. Walakini, ni ngumu kupata data kuhusu hali ya ajira ya

watu wenge ulemavu katika sekta za kibinafsi. Tofauti na sekta ya umma, sekta ya kibinafsi hailazimishwi na sheria lakini inahimizwa kuajiri watu wenge ulemavu kupewa vishawishi. Shelia inayohusu ajira inapaswa kuihazimisha sekta ya kibinafsi kuajiri watu wenge ulemavu. Vishavishi peke yake havitoshi kuhakikisha kuwa sekta ya kibinafsi inaaajiri watu wenge ulemavu. Vilevile, kwa taasisi za umma, serikali inapaswa kuimarisha hatua za kuajiri walengwa, utengaji wa nafasi za kazi kwa na watu wenge ulemavu na kuwadumisha katika kazi hizo pamoja na ufuutiliaji wa jinsi hatua hizo zinavyotekelawa. Zaidi ya hayo, hakuna data za kuaminika kuhusu idadi ya watu wenge ulemavu waliojajiri.

- Idadi kubwa ya watu wenge ulemavu wana kiwango cha chini cha elimu na hawana stadi zinazofaa kwa hivyo hawana sifa zinazowiana ipasavyo na mahitaji ya soko la kazi. Ili kushughulikia suala hili, serikali inapaswa kufanya kazi na watendaji wasio wa serikali kutekeleza mipango ya kutosha kama vile kuandaa Mtalaa wa Kiumilisi wa Elimu na Mafunzo ya Kiujuzi (CBET) kwa taaluma za ufundi na taaluma za mafunzo ya kiujuzi ambazo hazitabadilisha njia za kazi za watu wenge ulemavu tu lakini pia kuwafanya wawe na ushindani katika soko wazi la wafanyakazi. Serikali inapaswa pia kuimarisha mipango ya Elimu na Mafunzo ya Uujuzi wa Kazi za Kiufundi (TVET) ili iwe jumuishi.
- Mazingira ya kufanya kazi aghalabu hukosa kukidhi mahitaji ya watu wenge ulemavu. Ukaguzi wa mara kwa mara kuhusu ufaafu wao kwa waajiriwa unapaswa kufanywa na Baraza la Kitaifa la Watu wenge Ulemavu ili kuhakikisha kuwa mazingira ya kufanya kazi kwa waajiri binafsi na ya umma yanakidhi mahitaji ya watu wenge ulemavu. Kwa kuongezea, sheria ya kazi inahitajika kuamuru mazingira yafaayo ya kikazi na ajira na kuna haja ya kuwa na mifumo ya uwajibikaji wa kufuutilia na kuripoti wakati hili halifanyiki na kutoa ripoti kuhusu ubaguzi.

Mapendekezo ya jumla

1. Pana haja ya DPO kuchukua hatua za kushirikiana zaidi katika juhudu zao za utetezi kuhakikisha kuwa wanayo sauti yenyen nguvu, na umoja.
2. Aina zote za ulemavu lazima ziweze kuwalishwa kwa usawa na ipasavyo katika juhudu za utetezi na mashirika ya ulemavu.
3. Vyombo vya habari vinapaswa kujihusisha na juhudu za serikali na za DPO kukuza uhamasishaji, na katika kuangalia na kutoa ripoti kuhusu masuala yanayohusiana na ulemavu.
4. Bunge linapaswa kupitisha Shelia ya Watu wenge Ulemavu (Iliyofanyiwa marekebisho), 2019. Muswada huu unahitaji kuambatana na Mkataba wa Marrakesh, Malengo ya Maendeleo Endelevu na vifungu vya CRPD kuhusu umaskini, afya, ajira, usawa wa kijinsia na elimu. Hii itahakikisha watu wenge ulemavu wanaweza kupata huduma ya afya ya kutosha, elimu, ajira na huduma zingine zinazopatikana na habari kwa usawa, na kwamba serikali ya Kenya inatimiza majukumu yake kwa vyombo vya kimataifa ambavyo vimekubali pia.
5. Serikali za kitaifa na za kaunti zinapaswa kujumuisha ajenda na sauti ya watu wenge ulemavu katika maendeleo na utekelezaji wa sheria, sera, mipango,

miradi na mipango kwani itaathiriwa kwa njia fulani au nyingine na maendeleo yao na utekelezaji.

6. Baada ya kushauriana kwa mapana na marefu na DPO's [ikiwa bado haijafanywa], Kenya inapaswa kutia saini Itifaki ya Hati ya Kiafrika ya Haki za Binadamu na Watu juu ya Haki za Watu wenyewe Ulemavu barani Afrika [2018].
7. DPO inahitaji kutetea na kufanya kazi na serikali ili kuhakikisha utekelezaji wa mpango sahihi wa utekelezaji wa Mkataba wa Walemvu wa Ulimwenguni. Mpango huu wa hatua uliandaliwa baada ya Kenya kushiriki Mkutano wa Ulemavu wa Ulimwenguni na serikali ya Uingereza mnamo 2018. Lazima uhakikishwe, kwamba mpango wa utekelezaji unaendana na CRPD na SDGs za Umoja wa Mataifa.
8. Serikali na DPO zinahitajika kupanga mikakati ya kuhakikisha kuwa watu wenyewe ulemavu wanajua na kuelewa Mkataba wa Umoja wa Kimataifa kuhusu Haki za watu wenyewe ulemavu, Malengo ya Maendeleo Endelevu na athari zao, Mkataba wa Marrakesh, na ulemavu mwingine- sheria na sera zinazohusiana ili waweze kuwa watetezi bora wao kwa wao.
9. Haja ya DPO ya kuhimiza vyema na kutoa mafunzo, sio tu kwa watu wenyewe ulemavu, lakini pia wanachama na wafanyakazi ambao hawana ulemavu kama wao, lazima wawe na uwezo wa kutetea kwa ufanisi kwa niaba ya shirika na wanachama wake.
10. Serikali inahitaji kuhamasisha watu wenyewe ulemavu vya kutosha kuhusu programu na huduma iliyoundwa mahsus kwa watu wenyewe ulemavu na programu zingine na huduma ambazo zimekarabatiwa ili kuwajumuisha watu wenyewe ulemavu, na jinsi ya kuzifikia.

Muktadha wa Nchi ya Kenya

1.1. Kuhusu Kenya

Muktadha wa Nchi ya Kenya

1.1. Kuhusu Kenya

Jamhuri ya Kenya ni nchi iliyoko Afrika Mashariki na mwanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki. Inapakana na Uganda, Tanzania, Sudan Kusini, Somalia, Ethiopia, na Bahari ya Hindi. Kenya inakaa katika eneo lenye ukubwa wa kilomita 582,646 mraba na ina idadi ya watu takriban 47,564,296 kati yao 23,548,056 ni wanaume, 24,014,716 ni wanawake na 1,524 ni watu wenyewe jinsia mbili (KNBS, 2019). Kenya ilipata uhuru wake mnamo 1963 kutoka kwa koloni ya Uingireza na ikawa jamhuri mnamo 1964. Ni taifa moja lililogawanywa katika kaunti 47, zinazoendeshwa na serikali ya kitaifa na serikali za kaunti 47. Viwango hivyo viwili vya serikali hufanya kazi kwa mashauriano ya karibu kama ilivyoainishwa katika Kifungu cha 6 kipengele cha 2 cha Katiba ya Kenya (2010). Serikali ya kenya ina matawi matatu ambayo ni;

Serikali kuu, Bunge na Mahakama. Serikali kuu na Bunge pia zinajitokeza ktiaka serikali 47 za kaunti. Bunge la Kenya lina migao miwili ambayo ni pamoja na Bunge la Kitaifa na Seneti. Kenya ina sera na mfumo kamili wa kisheria ambaa hutoa haki kwa raia wake, wakiwemo watu maskini na walioitengwa. Sheria kuu ni Katiba ya Kenya ambayo ilipitishwa rasmi mwaka wa 2010. Sheria zingine, sera na mipango inatakiwa kuendana na Katiba ya Kenya.

Uchumi wa Kenya unategemea soko, na mfumo wa biashara huria na biashara chache zinazomilikiwa na serikali. Viwanda vikubwa ni pamoja na kilimo, misitu, uvuvi, madini, utengenezaji wa nishati, utalii na huduma za kifedha. Kenya ilipanda ngazi kutoka kipato cha chini mnamo 2014, na kujiunga na nchi 10 zenye uchumi wa juu zaidi barani Afrika. Bidhaa halisi ya ndani ya Kenya ilikua kwa 5.7% mnamo 2019, ikapungua kidogo kutoka kwa wastani wa ukuaji wa asilimia 5.8 uliopatikana mnamo 2018. Licha ya uchumi ulioboreshw, viwango vyta umaskini nchini Kenya vingali juu kwa asilimia 35.6 kutoka kwa makadirio ya Benki ya Dunia ya 2015/16.

Kenya inajisifu katika uvumbuzi wa kiteknolojia. Nairobi, mji mkuu wa Kenya, imebadilika kuwa kitovu cha teknolojia. Inayo mfumo mzuri wa benki ya rununu, miunganisho ya wavuti wa 4G na ipo katika kipaamble katika utoaji wa huduma ya ubunifu ya malipo ya simu- MPESA. Kenya inakabiliwa na tofauti kubwa kwa msingi wa kidijitali, ambapo 44% ya wakazi wa mijini wanapata intaneti ikilinganishwa na 17% katika maeneo ya vijijini.

Kenya ni nchi yenye lugha nyingi. Ingawa lugha rasmi ni Kiswahili na Kiingereza, Lugha ya Ishara ya Kenya pia inatambuliwa na Katiba kama lugha rasmi. Kuna jumla ya lugha 62 zinazozungumzwa nchini. Hizi ni pamoja na lugha za kikabilza za Kiafrika (Wabantu, Wanailoti na Wakushi) na pia lugha chache za Mashariki ya Kati na Asia. Katiba ya Kenya inahakikisha uhuru wa dini. Karibu nusu ya idadi ya watu ni Wakristo, Waislamu ni 10% na kuna watu wachache wa Kihindu na Sikh.

Kenya iko kwenye ikweta na ina hali ya hewa ya kupendeza, ya joto, lakini kuna tofauti kubwa za hali ya hewa katika maeneo mbalimbali zinazosababishwa na mambo kadhaa, pamoja na kimo. Kenya ina kaunti 23 za ASAL, ambazo ni asilimia 88% ya ardhi ya nchi. Kati ya kaunti 23, 9 kati yao zimeorodheshwa kama kame na 14 kama nusu kame.

1.2. Hali ya Kijumla ya Ulemavu Nchini Kenya

1.2.1. Takwimu Zinazohusiana na Ulemavu

Sensa ya Kitaifa ya Kenya (2019) ilihitimishwa lakini Idara ya Takwimu ya Kitaifa nchini Kenya (KNBS) bado haijatoa data kamili ya watu wenye ulemavu. Utafiti wa

Bajeti Jumuishi ya Familia nchini Kenya (KNBS, 2018) iligundua ongezeko la ulemavu kwa asilimia 2.8 (lakini hii imekuwa ikigombewa sana). Kulingana na Shirika la Afya Duniani (WHO) na Benki ya Dunia, inakadiria kuwa idadi ya watu wenyewe ulemavu ni 15%, inamaanisha kuwa kunaweza kuwa na watu 7,134,644 (wanaume 3,532,208 na wanawake 3,602,207) wenyewe ulemavu nchini Kenya.

1.2.2. Muundo wa Kisheria, sera na Taasisi zinazohusiana na Ulemavu

1.2.2.1. Mfumo wa kisheria wa kimataifa na kikanda

Kimataifa, Kenya imekubali na / au kuridhia vyombo kadhaa vilivyokusudiwa kulinda haki za watu wenyewe ulemavu. Kwa mfano, Kenya ilidhibitisha Agano la Kimataifa kuhusu Haki za Uchumi, Jamii na Utamaduni (1966) mnamo 1972. Mkataba huu unahitaji Mataifa kuhakikisha kwamba wanaume na wanawake wanapata haki sawa katika haki zao zote za kiuchumi na kitamaduni (kifungu cha 3) pamoja na haki za kazi (vifungu 6 na 7) na haki ya kupata elimu (kifungu cha 13). Kenya ilitia saini na kuridhia Mkataba wa Haki za Mtoto (1989) mnamo 1990. Kifungu cha 23 cha Mkataba huo kinahitaji Mataifa wanachama kumpa mtoto mwenye ulemavu fursa ya kufurahia maisha kamili na yenye heshima. Kenya ilitia saini na kuridhia Mkataba wa Haki za Watu Wenye Ulemavu (CRPD) mnamo 2007 na 2008 mtawaliwa. Kenya ilidhibitisha Mkataba wa Marrakesh mnamo 2017. Mkataba huo ulirasimishwa kupitia sheria iliyorekebishwa ya hakimiliki mnamo Septemba 2019. Mkataba huu unakusudia kukuza upatikanaji wa kazi zilizochapishwa katika fomu anuwai za watu wenyewe shida ya kuona au vinginevyo wale wenyewe ulemavu wa kusoma maandishi yaliyochapishwa. Inakuza SDG 4 na inaabatana na kifungu cha CRPD 24 kuhusu elimu na kifungu cha 21 kuhusu upatikanaji wa habari katika fomati zinazokidhi mahitaji maalumu ya watu wenyewe ulemavu.

Katika ngazi ya kikanda, Kenya ni taifa mwanacha wa Hati ya Kiafrika kuhusu Haki za Binadamu na Watu, baada ya kuiridhia mnamo 1992. Kifungu cha 18 (4) kinasema kwamba 'wazee na watu wenyewe ulemavu pia watakuwa na haki ya hatua maalum za Ulinzi kwa kuzingatia mahitaji yao ya kiafya au ya kimaadili.' Kenya pia ni taifa mwanachama wa Hati ya Kiafrika kuhusu Haki za Binadamu na Watu kuhusu Haki za Wanawake barani Afrika (Itifaki ya Maputo) na kuiridhia mnamo 6 Oktoba 2010. Kifungu cha 23 cha Itifaki ya Maputo kinatoa ulinzi maalum kwa wanawake wenyewe ulemavu. Kenya pia iliridhia tarehe 25 Julai 2000, Mkataba wa Afrika kuhusu Haki na Ustawi wa Mtoto (ACRWC). Kifungu cha 13 cha ACRWC kinasema kwamba: 'Kila mtoto aliye na ulemavu wa kiakili au kimwili ana haki ya ulinzi maalum ili kuhakikisha hadhi yake inalindwa, kukuza kujitolea kwake na kushiriki kikamilifu katika jamii. Kenya bado haijatia saini Itifaki ya Hati ya Kiafrika ya Haki za Binadamu na Watu kuhusu Haki za Watu wenyewe Ulemavu barani Afrika

(2018). Itifaki hii inatoa ulinzi wa haki za watu wenye ulemavu. Kifungu cha 31 cha Itifaki hiyo inatambua haki na uhuru wa watu wenye ulemavu katika jamii na vile vile hupeana majukumu ya watu wenye ulemavu.

1.2.2.2. Mfumo wa Kisheria na sera ya Kenya

Kenya ilishirikiana na serikali ya Uingereza kuandaa Mkutano wa Ulemavu wa Ulimwenguni mnamo 2018 na baadaye kutia saini Mkataba wa Mabadiliko, ambayo kuititia kwake imeandaa Mpango wa kitaifa kuhusu utekelezaji wa Mkataba wa Ulemavu wa Ulimwenguni.

Ripoti ya awali ya Kenya kwa UNCRPD iliwasilishwa mnamo 2011 na ikatathminiwa mnamo Agosti 2015. Uchunguzi wa kuhitimisha kuhusu ripoti ya awali ya Kamati ya Haki za Watu Wenye Ulemavu uliuba masuala kadhaa muhimu. Mnamo mwaka wa 2015, Wizara ya Kazi, Usalama wa Jamii na Huduma ziliendezea mpango wa kitaifa wa utekelezaji ambao ulilenga kuelekeza utekelezaji wa uchunguzi na mapendekezo ya kamati. Baadhi ya mambo muhimu ni: Kamati ilikuwa na wasiwasi kuhusu kucheleweshwa kwa marekebisho ya Sheria ya Watu Wenye Ulemavu 2003 (kanuni na majukumu ya jumla (vifungu1-4). Kutokana na haya, Kenya iko katika harakati ya kurekebisha Sheria kuititia Sheria ya Muswada wa Watu wenye Ulemavu (Marekebisco) (2019) Katika kifungu cha 11, kamati ilibainisha ukosefu wa habari kuhusu dharura na mikakati ya maafa. Kufikia sasa, WBU kwa kushirikiana na WA ilipendekeza viwango vya chini ambavyo vya ulinzi kwa watu wenye ulemavu wa kuona kabisa au kidogo katika mwaka wa 2019 uliowasilishwa kwa serikali ya Kenya. Kamati ilitilia dosari kifungu cha 21 (uhuru wa kujieleza na maoni, na upatikanaji wa habari) na kwa hali hii, Muswada wa Lugha ya Ishara ya Kenya (Sensa Bili Na. 15 ya 2019) imeandaliwa lakini bado inapaswa kuitishwa.

Kuhusu haki ya kufanya kazi na ajira (Kifungu cha 27), Kamati ilibainisha viwango vya chini sana vya ajira miongoni mwa watu wenye ulemavu kwa takriban asilimia 1. Kamati ilipendekeza kubuni mipango ya kazi na ajira katika soko la kazi wazi linalolenga watu wenye ulemavu, pamoja na habari kuhusu fursa za kazi katika fomati zinazokidhi mahitaji ya watu wenye ulemavu. Ili kushughulikia suala hili, Baraza la Kitaifa la Watu wenye Ulemavu (NCPWD) limeunda tovuti ya kutangazia nafasi za kazi ambapo mashirika anuwai yatachapishia fursa zilizopo za ajira ili watu wenye ulemavu waweze kutuma maombi yao, lakini fursa hii itawafaa tu wale watakaojisajili rasmi. Chini ya kifungu cha 30 (kushiriki katika maisha ya kitamaduni, burudani, mapumziko na michezo) Kamati ilitilia maanani ukosefu wa habari katika habari inayoweza kufikiwa kuhusu taratibu za kupiga kura, na kwa athari hii, Kenya ilidhibitisha Mkataba wa Marrakesh mnamo Juni 2, 2017, na ikaanza kutumika mnamo Septemba 2, 2017. Mkataba huo baadaye uliwekwa ndani ya Sheria ya Bunge kuititia sheria mpya za hakimiliki za kitaifa mnamo Septemba

2019. Kuhusiana na Ibara ya 31 (takwimu na ukusanyaji wa takwimu) na kifungu cha 6 (wanawake wenyе ulemavu), kamati ilipendekeza Kenya kuwezesha ukusanyaji, uchambuzi na usambazaji wa data ambazo hazijagawiwa na kurekebisha maswali ya sensa. Kwa maana hii, wakati wa Sensa ya Kitaifa ya Wananchi na Makazi ya Mwaka wa 2019, kwa mara ya kwanza, Kenya ilitumia seti ya maswali ya kikundi cha Washington kutambua idadi ya watu wenyе ulemavu nchini.

Serikali ya Kenya imeweka mfumo wa kisheria na sera unaoendelea ambao unakuza na kudumisha haki za idadi ya watu maskini na walio katika mazingira magumu nchini Kenya, pamoja na watu wenyе ulemavu. Kujitolea kwa Serikali katika utekelezaji wa haki za Wakenya wote kumechapishwa katika vifungu kadhaa ikiwa ni pamoja na vifungu vya 7, 19, 20, 21, 27, 43, 97, 98 kati ya vingine vya Katiba ya Kenya (2010). Kifungu cha 19 kinathibitisha kuwa haki za binadamu ni za kila mtu, na madhumuni ya kutambua na kulinda haki za binadamu na uhuru wa msingi ni kuhifadhi hadhi ya watu na jamii na kukuza haki ya kijamii na utambuzi wa uwezo wa wanadamu wote.

Mswada wa Haki unaipa Serikali jukumu la kushughulikia mahitaji ya watu walio katika mazingira magumu katika jamii kwa kusisitiza kuhusu ulinzi wa vikundi vilivytengwa katika jamii mionganoni mwao wanawake na watu wenyе ulemavu. Kifungu cha 54 cha Katiba kinathibitisha haki maalum za watu wenyе ulemavu ikiwa ni pamoja na haki ya kutazamiwa kwa hadhi, upatikanaji wa taasisi za elimu, ufikiaji unaofaa kwa maeneo yote, njia sahihi za mawasiliano na kuhakikisha utekelezaji wa kanuni ambazo angalau asilimia tano ya wanachama katika kamati za umma za uteuzi ni watu wenyе ulemavu. Muswada wa haki unakataza ubaguzi kwa msingi wa ulemavu, jinsia mionganoni mwa mwingine. Maagano yote ya kimataifa ikiwa ni pamoja na CRPD ambayo Kenya imeshatia saini na kuridhia ni sehemu ya sheria za Kenya.

Sheria ya Watu wenyе Ulemavu Na.14 ya 2003 inatoa nafasi ya safu ya haki za watu wenyе ulemavu kwa kupata fursa ya kuishi, maendeleo, ulinzi na haki za kushiriki. Sheria hiyo inatoa nafasi ya kuanzisha Baraza la Kitaifa la Watu wenyе Ulemavu kushinikiza haki na usawa wa fursa kwa Watu wenyе Ulemavu. Serikali ya Kenya inafanya juhudhi za kukamilisha uhakiki wa Sheria ya Watu Wenyе Ulemavu (Sura ya 133) na kuutunga kulingana na CRPD na Katiba ya Kenya, 2010.

Sheria ya Ajira (2007) inatoa kanuni kuhusu suala la ajira. Sehemu ya 5 inakataza ubaguzi katika ajira. Sheria hiyo inakataza waajiri dhidi ya ama kuwanyanyasa au kuwabagua moja kwa moja au kwa njia isiyokuwa ya moja kwa moja wafanyakazi au wafanyakazi wanaotarajiwa, kwa sababu mionganoni mwa nyingine, ulemavu. Sheria hiyo hata hivyo, hushughulikia mahitaji ya wanawake wenyе ulemavu. Sheria inakataza waajiri dhidi ya kuwabagua watu wenyе ulemavu. Waajiri wanahitajika kutenga asilimia tano ya nafasi zote za kawaida, za dharura na za

kandarasi katika ajira kwa umma kwa watu wenyewe ulemavu. Ijapokuwa Sheria hiyo haizungumzii masuala mahususi kama mazingira faafu ya kikazi kwa watu wenyewe ulemavu, Muswada wa watu wenyewe ulemavu 2019 (ipo katika hali ya kufutiliwa mbali), umezungumzia mapungufu haya kulingana na vifungu vya CRPD na Katiba ya Kenya (2010).

Sera ya Uanuai katika Utumishi wa Umma (2016) inahitaji kila taasisi ya umma ichukue hatua zinazowezesha utambuzi wa kanuni za kikatiba za kuhakikisha kuwa utumushi wa umma ni jumuishi. Inahitaji zaidi ya asilimia tano (5%) ya uteuzi katika sekta ya umma kuwajumuisha watu wenyewe ulemavu. Katika hali ambapo taasisi ya utumishi wa umma haijatimiza hitaji hili, inahitajika kuchukua hatua ikiwa ni pamoja na kupilisha hatua ya upendeleo chanya wa kuleta usawa ambayo itahakikisha kutimizwa kwake hatua kwa hatua kipindi cha chini ya miaka mitano baada ya kuanza kutumika.

Bunge la Kenya kwa sasa linaandaa Muswada wa Luga ya Ishara ya Kenya, 2019. Muswada huu unatoa athari kwa Kifungu cha 7 (3) (b) cha Katiba kuhusu kuendeleza na kukuza matumizi ya lugha ya ishara ya Kenya; kutoa athari kwa Kifungu cha 54 (1) (d); kutoa ujumuishaji wa lugha ya ishara katika mtaala wa elimu; kutoa matumizi ya lugha ya ishara katika kesi za kisheria, na, kwa madhumuni ya kushikamana. Kwa mfano, Muswada huo unamtaka mwajiri kuunda makazi bora kwa watu ambao wana ulemavu au ugumu wa kusikia; serikali ichukue hatua zote muhimu ili kueneza uwezo wa lugha ya ishara kati ya watu wanaosikia kwa kutoa lugha ya ishara kama somo la lugha katika mtaala wa kawaida; Luga ya ishara ya Kenya inayotolewa kama somo katika taasisi za mafunzo ya ufundi na taaluma, vyuo vya umma na vyuo vikuu vya umma. Mara tu Muswada huu utakapotungwa, Luga ya Ishara itakuwa lugha rasmi nchini Kenya; kwa hivyo kukuza mawasiliano kwa watu wenyewe shida ya kusikia. Kuna pia juhudini za Taasisi ya Vipofu ya Kenya na Taasisi ya Maendeleo ya mtaala ya Kenya kukuza kanuni za utendaji kwenye mtaala ya kitaifa ya kufundisha Breili. Hii itahakikisha viwango bora vya mafundisho ya Breili nchini.

Ruwaza ya Kenya 2030, ambayo ni mkakati wa kumaliza umaskini kwa kutekeleza SDGs inalenga kuhakikisha kuwa watu wote wanapata fursa sawa za kushiriki katika maendeleo ya kijamii, kiuchumi na kisiasa ya nchi hiyo. Serikali imetoe ahadi kadhaa katika Maono ya 2030, ambayo kwa sasa inatekelezwa chini ya mipango katika Mpango wa tatu wa Kati wa kipindi cha Kati (MTP III) ya 2018-2022. MTP III inaendeshwa na Ajenda Nne Kuu, ambazo ni pamoja na usalama wa chakula, nyumba za bei nafuu, ukuzaji wa viwanda na huduma bora za afya kwa wote. Mpango huu wa kati unasisitiza hitaji la kuimarisha uhamasishaji wa wanawake, vijana, na watu wenyewe ulemavu na vikundi vingine vinavyoishi katika mazingira magumu. Serikali, kupilisha Mpango huu, imepitisha njia mbili za kuingiza huduma za watu wenyewe ulemavu na pia kutoa huduma kadhaa kwa msingi wa hatua za

ushirika. Mfano wa mipango ya hatua ya ushawishi ni pamoja na: Fedha za Kitaifa wa Maendeleo kwa Watu wenge Ulemavu (NFPD), utoaji wa vifaa vya kusaidia, utoaji wa basari za elimu pamoja na utekelezaji wa Fedha za Udhamini wa Ununuzi kwa watu wenge ulemavu chini ya Upataji Nafasi za Ununuzi wa Serikali (AGPO).

Serikali ya Kenya imeunganisha SDGs katika mikataba ya utendaji na kwa sababu hiyo, mfumo wa makubaliano ya utendaji wa Wizara, Idara na Wakala (MDA) ulipitiwa na taasisi zote za umma zilitarajiwa kuingiza SDG katika mipango, programu na sera zao na hivyo kuripoti kwa Wizara ya Ugatuzi na Mipango kuhusu maendeleo ya utekelezaji wa SDGs.

1.2.2.3. Mashirika kwa na ya Watu wenge Ulemavu

Nchini Kenya, uwakilishi wa na kwa watu wenge ulemavu unatoka katika viwango tofauti na umeandaliwa katika njia tofauti. Kuna taasisi muhimu za serikali ambazo zimeanzishwa ili kukuza haki za watu wenge ulemavu. Mashirika mengi mengineyo ni mashirika ya kiraia zinaowalenga watu wenge ulemavu ambayo yanafanya kazi zao kama mashirika yasiyokuwa ya kiserikali (NGO), mashirika ya kutoa msaada wa kifedha (foundations), mashirika ya kijamii, vikundi vya kujisaidia na mashirika ya dini (FBOs). Baadhi ya DPO, hususan katika ngazi ya kitaifa, zimesajiliwa kama NGOs huku zile zilizopo katika ngazi ya kaunti zimesajiliwa kama Caucus na mashirika ya kijamii / vikundi vya kujisaidia. Mashirika ya kijamii yamesajiliwa na Idara ya Maendeleo ya Jamii, chini ya Wizara ya Kazi na Ulinzi wa Jamii.

Kitaifa, Baraza la Kitaifa la Watu wenge Ulemavu (NCPWD) ni asasi ya kiserikali iliyoanzishwa na Sheria ya Bunge; Sheria ya Watu wenge Ulemavu Na.14 ya 2003. Moja ya majukumu muhimu ya NCPWD ni kuunda na kuendeleza hatua na sera iliyoundwa ili kufikia fursa sawa kwa watu wenge ulemavu kwa kuhakikisha wanapata elimu na ajira na wanashiriki kikamilifu katika michezo, shughuli za burudani na kitamaduni na zinapewa ufikiaji kamili kwa huduma za jamii na kijamii. Tume ya Kitaifa ya Jinsia na Usawa (NGEC) ni Tume ya Kikatiba iliyoanzishwa na Sheria ya Bunge mnemo Agosti 2011, ikiwa na malengo ya kukuza usawa wa kijinsia na uhuru kutoka kwa ubaguzi ikiwa ni pamoja na kwa watu wenge ulemavu. Miiongoni mwa kazi zingine, NGEC inafuatilia hali ya vikundi maalum vya riba, kuwezesha na kushauri kuhusu maendeleo na utekelezaji wa ushirika, sera na kuratibu na kuwezesha kuingiliana kwa masuala ya vikundi maalum vya riba.

Umoja wa Watu Wenye Ulemavu Nchini Kenya (UDPK) ni mwavuli unaoundwa na mashirika ya walemvu '(DPOs). Jukumu kuu la UDPK ni kutetea ujumuishaji wa watu wenge ulemavu katika nyanja zote za maisha nchini Kenya. Asasi zingine zinazoongozwa na walemvu kama ilivyoainishwa katika Takwimu 2.

Takwimu 1: Mashirika makuu kwa na ya watu wenyewe ulemavu

Shirika	Makundi yanayolengwa
Mashirika ya watu wenyewe ulemavu (PWDs)	
Jumuiya ya Watu wenyewe Ulemavu wa Kuona Nchini Kenya (KSB)	Ulemavu wa kuona
Taasisi ya Watu wenyewe Ulemavu wa Kuona Nchini Kenya (KIB)	Ulemavu wa kuona
Muungano wa Watu Wenyewe Ulemavu wa Kuona Nchini Kenya(KUB)	Ulemavu wa kuona
Muungano wa Watu wenyewe Ulemavu wa Kuona Afrika (AFUB)	Ulemavu wa kuona
Shirika la Watu Wenyewe Ulemavu wa Kusikia nchini Kenya (KNAD)	Ulemavu wa kusikia
Shirika la Watu wenyewe Changamoto za Kielimu nchini Kenya (KAIH)	Changamoto za kujifunza na kuelewa mambo
Shirika la Watu wenyewe Usonji Nchini Kenya (ASK)	Usonji
Shirika la Watu wenyewe Ulemavu wa Ngozi Nchini Kenya (ASK)	Ulemavu wa ngozi
Wanawake Waliopewa Changamoto ya Kukabiliana na Changamoto (WCC)	Ulemavu wa aina zote (wanawake)
Watu wenyewe Ulemavu (PWDs)	
Shirika la Watu wenyewe Ulemavu wa Kiakili Nchini Kenya (KSMH)	Changamoto za kujifunza na kuelewa mambo
Shirika la Watu wenyewe Ulemavu wa Kimwili Nchini Kenya	Ulemavu wa kimwili
Kituo cha Vifaa vya Kutembelea kwa Watu Wenyewe Ugumu wa Kutembea (HAMAC)	Vifaa vya kutembelea
Muungano wa Wazazi wa Watoto wenyewe Ulemavu wa Kiakili	Watoto wenyewe ulemavu wa kujifunza na kuelewa mambo
Waokoaji wa Macho wa Kimataifa (SSI)	Afyaa ya macho, NTDs, Ujumuishi wa Kijamii & Elimu Jumuishi
Leonard Cheshire(LC)	Programu za ujumuishaji na maendeleo
Hisi za Kimataifa	Ulemavu anuwai
Olimpiki Spesheli ya Kenya	Mchezo maalumu jumuishi

Ubinadamu na Ujumuishaji (HI)	Ujumuishaji wa ulemavu na utunzaji
Muungano wa Watetezi wa Ulemavu (EDAN)	Utetezi wa ulemavu
Christoffel Blindenmission (CBM)	Ulemavu wa kuona na ujumuishaji wa ulmeavu katika maendeleo
Shirika la Ulemavu wa Utindio wa Ubongo Nchini Kenya	Utindio wa ubongo
Shirika la Ulemavu wa Kupooza kwa Mwili nchini	Utunzaji na ujumuishaji wa watu waliopooza mwilini
Muungano wa Vitendo kwa Ulemavu	Vijana na watoto wenye ulemavu.
Huduma za Cheshire za Kiulemvu Nchini Kenya (CDSK)	Programu za kiutetezi na ujumuishaji
Kongamano la Utetezi wa Haki za Watu wenye Ulemavu (CDRA)	Muungano unaoleta pamoja mashirika yanayotetea ulemavu
Mashirika ya Watu wenye Ulemavu (DPOs)	
Shirika la Olimpiki Maalumu ya Watu Wenye Ulemavu Nchini Kenya	Inakuza watu wenye ulemavu wa kimwili kuitia elimu na afya
Wanawake Waliopewa Changamoto ya Kukabiliana na Changamoto (WCC)	Inawakilisha na kutetea wanawake wenye ulemavu kuhusu masuala ya kujiletea maendeleo.
Uhamisishaji wa Watu wenye Ulemavu wa Kusikia Nchini Kenya -	Ujumuishaji wa watu wenye ulemavu katika huduma zinazohusiana na afya, elimu, utawala, na huduma za kijamii.
Enzi Mpya za Ulemavu wa Kuona	Kubadilisha maisha ya watu wenye ulemavu wa kuona kwa kuwapa fursa sawa katika ulimwengu uliojaa ushindani.
Ulemavu wa ngozi nyeusi	Mchezo wa kujenga uelewa kuhusu ulemavu wa ngozi
Shirika la Mbilikimo Nchini Kenya	Hukuza haki za watu wafupi
Shirika la Kenya la Down Syndrome	Inafanya kazi ya kutetea haki na ustawi wa watu wenye Down Syndrome
Vijana Wanasonga Mbele	Kuwahamasisha watu wenye kifafa
Shirika la Wafugaji wa Kuhamahama wenye Ulemavu Kutoka Kaskazini (NONDO)	Linatetea haki, ujumuishaji na ushiriki wa watu wenye ulemavu nchini Kenya kwa kurejelea jamii zinazoishi kaskazini mwa Kenya
Uwezo-Huu	Biashara ya kijamii inayoendeleza haki na ujumuishaji wa wanawake na

	wasichana wenyewe ulemavu nchini Kenya.
--	---

Mbinu

Sehemu hii inaelezea jinsi data ilivyokusanywa, kuchambuliwa na kufasiriwa ili kuafikia matokeo na mapendekezo katika ripoti hii.

1.3. Mkabala

Utafiti ulitumia mbinu za ubora na za idadi za kukusanya data. Takwimu za sekondari zilipatikana kwa kukagua nyaraka pamoja na sheria za bunge, sera za serikali, ripoti za serikali, ripoti za mashirika ya asasi za kijamii na zile kutoka Umoja wa Mataifa na washirika wengine wa maendeleo. Ili kukamilisha data ya sekondari, data ya msingi ilikusanywa kuitia utafiti wa mtandaoni, Majadiliano ya Vikundi Maalumu (FGDs) na Mahojiano ya Watoaji habari Muhimu (KII). Maswali yaliyoulizwa yalitokana na SDG tano zilizochaguliwa ambazo zililengwa katika utafiti huu. Waliohojiwa walijibu seti ya maswali 44; ambayo yalikuwa ya idadi ya watu (7), maswali ya kiwango cha Likert (25), maswali yenye viteuzi (2) na maswali ya wazi (10). Mchanganyiko huu wa maswali ulikuwa na lengo la kukamilisha jukumu la kila aina ya swalii. Sanasana, maswali ya Likert na yale yenye viteuzi yalitoa data ya kiidadi huku maswali ya wazi yakitoa data ya ubora. Data zaidi ya ubora ilikusanywa kutoka kwa mashirika matatu makuu yakiwa ni pamoja na Sense International, Vitendo kwa Watoto wenyewe Ulemavu na Jukwaa la Malengo ya Maendeleo Endelevu nchini Kenya (SDG Kenya Forum).

1.4. Uteuzi wa SDGs

Kupitia kwa mashauriano na Mashirika ya Watu Wenyewe Ulemavu (DPOs), Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) matano yalichaguliwa kulingana na jinsi yanyavyohusiana na vifungu vya Mkataba wa Haki za Watu wenyewe Ulemavu (CRPD) na jinsi serikali ya Kenya inavyoweka hatua za utekelezaji wa kuzitekeleza. Hizi ziliikuwa:

- Lengo la 1: Maliza umaskini wa kila aina kokote.
- Lengo la 3: Hakikisha kuna maisha yenye afya bora na kukuza ustawi kwa wote katika umri wote.
- Lengo la 4: Hakikisha kuna elimu bora jumuishi na yenye usawa na kukuza fursa ujifunzaji wa kudumu kwa wote.

- Lengo la 5: Fikia usawa wa kijinsia na uwahamasishe wanawake na wasichana.
- Lengo la 8: Kuza ukuaji wa kiuchumi ambao ni endelevu na jumuishi kwa wote, ajira kamili na yenye tija na kazi nzuri kwa wote.

Uhusiano kati ya malengo hayo matano ya maendeleo na vifungu vinavyoendana navyo vyta CRPD vimeorodheshwa hapa chini.

Lengo 1: Maliza umaskini wa kila aina kokote.

- ✓ Kifungu cha 12 (5) – Husimamia rasilimali za mtu kwa kuhakikisha utambuzi sawa mbele ya sheria
- ✓ Kifungu cha 28 (2a): Ufikiaji sawa wa watu wenye ulemavu kwa huduma za maji safi, na kuhakikisha upatikanaji wa huduma zinazofaa na za bei nafuu, vifaa na msaada mwengine kwa mahitaji yanayohusiana na ulemavu.

Lengo 3: Lengo la 3: Hakikisha kuna maisha yenye afya bora na kukuza ustawi kwa wote katika umri wote.

- ✓ Kifungu cha 25 – Afya
- ✓ Kifungu cha 26 - Uhamasishaji na tiba

Lengo la 4: Hakikisha kuna elimu bora jumuishi na yenye usawa na kukuza fursa ujifunzaji wa kudumu kwa wote

Kifungu cha 24 – Elimu

Lengo la 5: Fikia usawa wa kijinsia na uwahamasishe wanawake na wasichana

- ✓ Kifungu cha 3 (g) – Kanuni za kijumla (Usawa kati ya wanaume na wanawake)
- ✓ Kifungu cha 5: Usawa na Kutokuwepo-ubaguzi
- ✓ Kifungu cha 6: Wanawake wenye ulemavu
- ✓ Kifungu cha 16 - Uhuru kutoka kwa unyonyaji, dhuluma na unyanyasaji
- ✓ Kifungu cha 29 – Haki ya kushiriki katika maisha ya siasa na umma

Lengo la 8: Kuza ukuaji wa kiuchumi ambao ni endelevu na jumuishi kwa wote, ajira kamili na yenye tija na kazi nzuri kwa wote.

- ✓ Kifungu cha 27 – Kazi na ajira

1.5. Mapungufu ya Utafiti

Wahojiwa wengine, haswa wale walio na ulemavu mwengine na wale wenye ulemavu wa akili hawakuweza kushiriki kikamilifu kwenye utafiti wa mtandaoni, kwa sababu ya aina ya njia zilizotumika. Pia, wale walioko vijijini ambao hawawezi kupata huduma za mtandao kwa urahisi hawakuweza kushiriki. Ili kupunguza changamoto hizi, mshauri aliwasaidia baadhi ya wahojiwa kwa mbali kwa kuwaruhusu wazazi/walezi wao kujibu maswali. Fauka ya hayo, mtarufi aliwahoji wawakilishi zaidi kutoka kwa vikundi hivi katika majadiliano ya vikundi maalum wakati wa vikao vyta

uthibitisho katika maeneo ya Machakos, Kisumu, Mombasa na Meru na mikutano wa kitaifa wa uthibitisho.

1.6. Sampuli, Kiwango cha Kujibu, Uchanganuzi wa data na Ufasiri

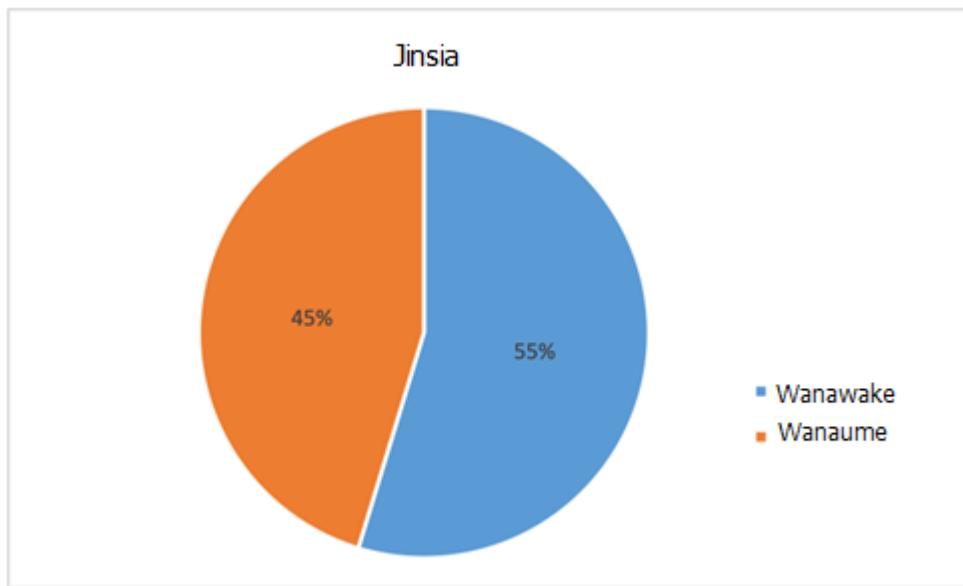
Utafiti ulitumia njia ya sampuli yenye kusudi. Mashirika ya Kitaifa ya Kiraia na Mashirika ya Watu wenyе Ulemavu yakiwamo yale yaliyoko katika maeneo 4 ya utafiti huu yalichunguzwa. Kusudi la kutumia sampuli ya kusudi ilikuwa kuhakikisha kuwa vibadilika kama vile jinsia, vikundi vya walemavu vilishughulikiwa. Kiwango cha majibu kilikuwa 87% (rejelea Takwimu ya 3). Wakati wa mikutano ya uthibitisho, jumla ya wahojiwa 136 walishiriki (wanaume 66 na wanawake 70) wakiwemo 30 kutoka Mombasa, 25 kutoka Machakos, 31 kutoka Meru, 25 kutoka Kisumu na 25 katika kiwango cha kitaifa (rejelea Takwimu 4).

Takwimu za uchanganuzi zilichambuliwa kwa kutumia *Microsoft Excel* na habari iliwasilishwa kwa kutumia jedwali, grafu pau na grafu za baa kwa njia ya nambari na idadi. Takwimu za ubora zilichambuliwa kwa kutumia uchanganuzi wa mada na yaliyomo.

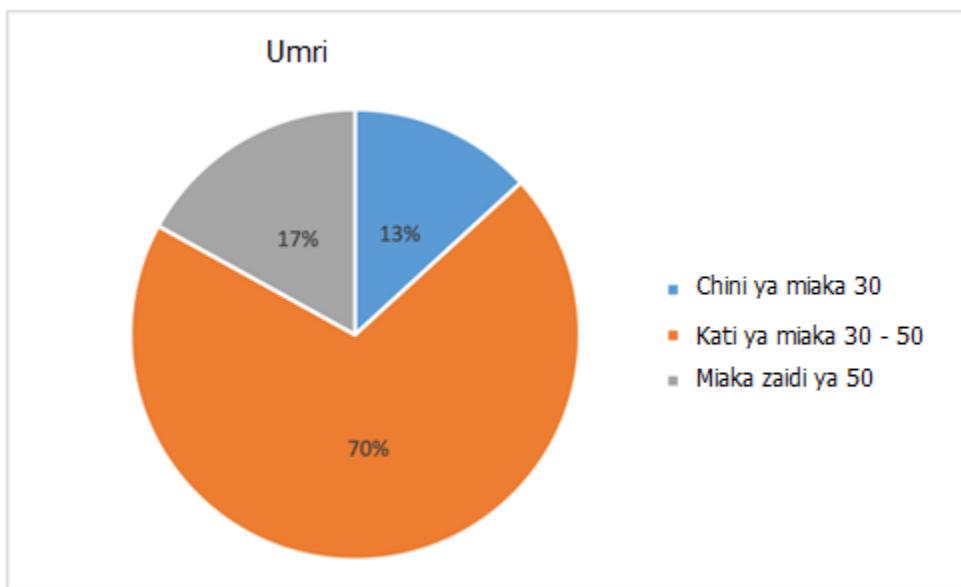
1.7. Uzingativu wa maadili

Mambo kadhaa ya maadili yalizingatiwa wakati wa utafiti. Haya ni pamoja na chaguo kwa wahojiwa kutojitambulisha, waliarifiwa kuwa utafiti huo ni wa hiari na haikuhitaji wahojiwa kutoa habari ambayo waliona ni nyeti na kwamba wahojiwa walijulishwa kuwa data waliyotoa ingetumiwa katika utafiti huu.

1.8. Demografia ya Wahojiwa



Kielelezo cha 1: Jinsia ya wahojiwa



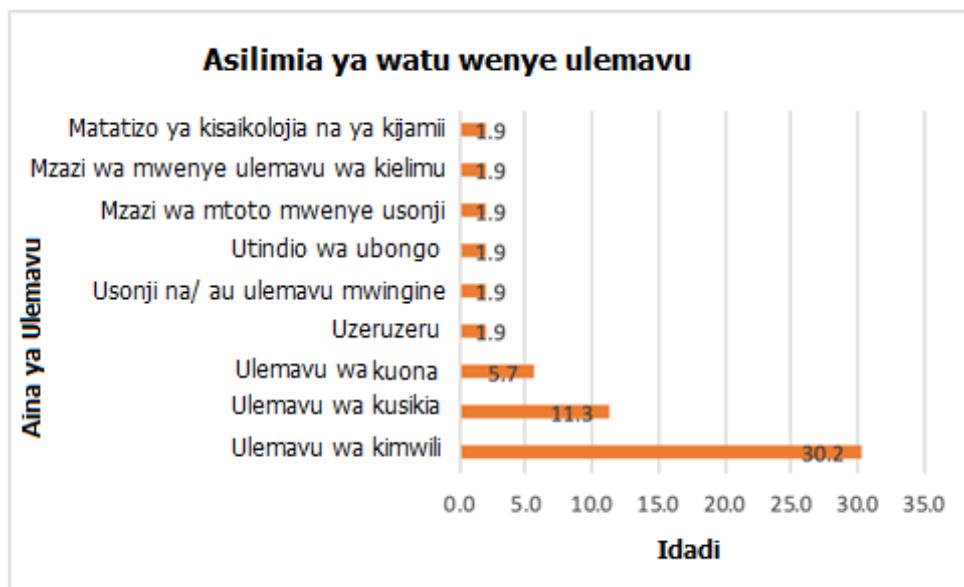
Kielelezo cha 2: Umri wa wahojiwa

Kwa mujibu wa Kielelezo cha 1 (hapo juu), wengi wa waliohojiwa walikuwa wanawake kwa 55% huku wanaume wakiwa 45%. Kutoka Kielelezo cha 2 (hapo juu), kati ya wale walioshiriki kwenye uchunguzi, wengi (70%) walikuwa kati ya miaka 30-50, wale ambao walikuwa wenye umri wa miaka zaidi ya 50 walikuwa 17% na wale walio chini ya miaka 30 walikuwa 13%.

Asilimia 53 ya waliohojiwa walikuwa watu wenyе ulemavu na wale wasio na ulemavu walijumuisha 47% (Tazama Kielelezo cha 3 hapo chini). Kama ilivyoonyeshwa katika Kielelezo cha 4, watu wenyе ulemavu wa kimwili walikuwa wengi (30.2%) wakifuatiwa na watu wenyе ulemavu wa kusikia (11.3%) na kisha wenyе ulemavu wa kuona walikuwa (5.7%). Wengi wa waliohojiwa walikuwa wakurugenzi wakuu (41%), wasimamizi wa mipango (23%), wanachama wa mashirika / wajumbe wa bodi za mashirika (16%), utawala (9%) na wengine 4%.



Kielelezo cha 3: Wahojiwa wenyе ulemavu na wasiokuwa na ulemavu



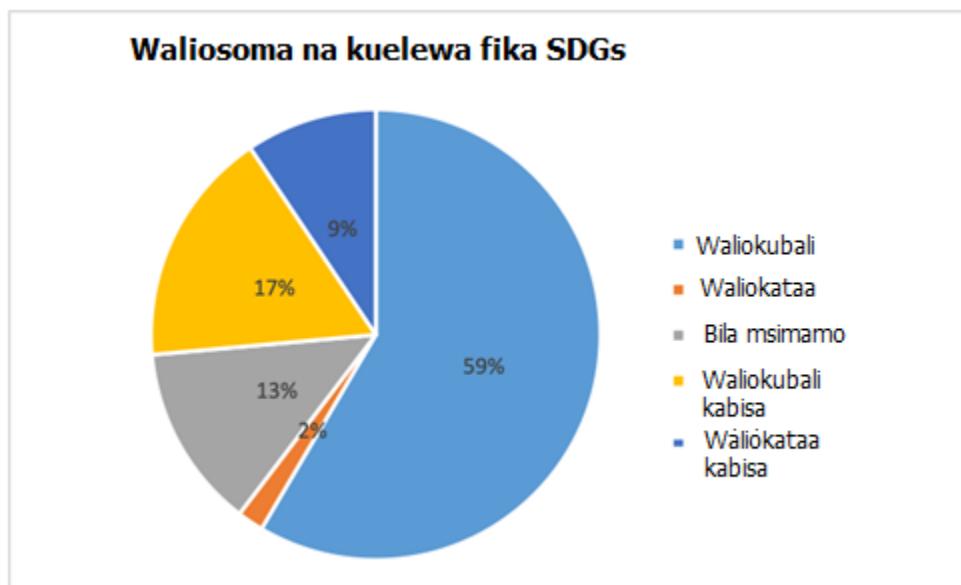
Kielelezo cha 4: Asilimia ya ulemavu husika

2.0. Matokeo

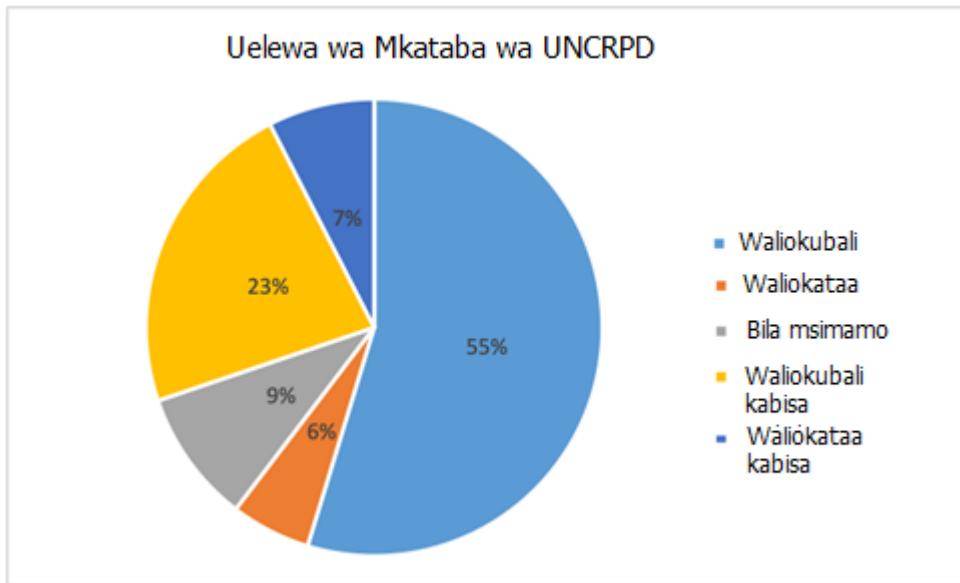
Sehemu hii inawasilisha matokeo ya utafiti wa Malengo ya Maendeleo Endelevu (SDGs) matano. Sehemu ya utangulizi 3.1 inakagua ufahamu wa jumla wa SDGs na CRPD na wahojiwa. SDG tano zilijumuisha SDG1 inayohusu umaskini; SDG 2 inayohusu afya, SDG 3 inayohusu usawa wa kijinsia; SDG 4 inayohusu elimu jumuishi; na SDG 8 inayohusu kazi nzuri. Kwenye kila Lengo la Maendeleo Endelevu, ripoti inatoa maoni ya kitaifa kutoka kwa data za sekondari na kisha kuwasilisha matokeo ya utafiti.

2.1. Uhamasishaji juu ya SDGs na uhusiano wao na vifungu vya CRPD

Ripoti ya Tume ya Kitaifa ya Haki za Binadamu nchini Kenya (2014) inaonyesha kuwa watu wengi wenye ulemavu hawajui haki zao, na sheria imewekwa kulinda na kukuza ustawi wao, pamoja na haki ya kupata huduma za kijamii kama vile elimu, utunzaji wa afya na msaada na mafunzo ya kazi na ajira.

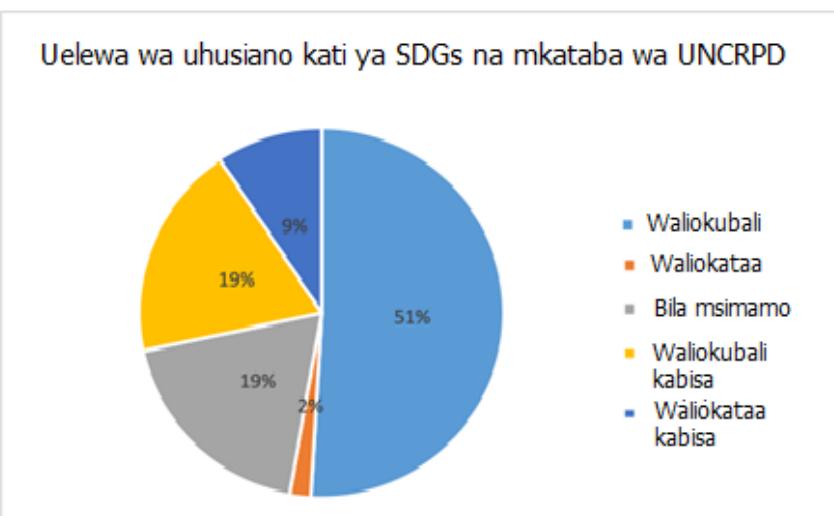


Kielelezo cha 5: Viwango vya uelewaji wa SDGs miongoni mwa wahojiwa



Kielelezo cha 6: Viwango vya uelewaji wa CRPD miongoni mwa wahojiwa

Hata hivyo, 76% ya waliohojiwa katika utafiti huu walisema wamesoma na kuelewa kikamilifu vifungu vya SDGs huku 13% hawakuwa na msimamo na 11% hawazieawi. Hii ni kama inavyoonyeshwa kwenye Kielelezo cha 5. Kielelezo cha 6 (hapo juu) kinaonyesha kuwa 78% ya waliohojiwa wanaelewa CRPD huku 13% hawaelewi na 9% hawakuwa na msimamo. Kielelezo cha 7 (hapa chini), kinaonyesha kuwa 70% ya wahojiwa wanaelewa uhusiano kati ya SDGs na CRPD huku 11% hawaelewi na 19% hawana msimamo.



Kielelezo cha 7: Kiwango cha uelewa wa wahojiwa kuhusu uhusiano kati ya SDGs na UNCRPD

Uchanganuzi wa majibu ya wahojiwa wenye ulemavu juu ya ufahamu wao wa SDGs na CRPD unaonyesha kuwa 40% ya wale wenye ulemavu wanajua uhusiano kati ya

SDGs na vifungu vya CRPD wakati 30% ambao hawana ulemavu wanaujua uhusiano huo. 4% ya wale wenyewe ulemavu hawajui wakati 8% wasiokuwa na ulemavu pia hawajui. Huku hii ikiwa ndiyo hali ya utafiti huu, kuna uwezekano mkubwa kwamba wahojiwa walioteuliwa ni wanachama hai wa DPO ambao wanahusika mara kwa mara katika mikutano ambapo masuala ya SDG na CRPD yanajadiliwa. Utafiti mwingine unaoshughulikia idadi kubwa ya wahojiwa kama vile ripoti ya Tume ya Kitaifa ya Kenya ya Haki za Binadamu (2014) inaonyesha kuwa watu wengi wenyewe ulemavu hawajui mifumo ya haki kama CRPD. Wengi wa watu wenyewe ulemavu sio wanachama hai wa DPO.

Wahusika tofauti wamekuwa wakitumia uwezo wao wa kibinagsi kufanya jukumu la kujenga uelewa juu ya SDGs na CRPD. Walakini, juhudhi hizi zinapaswa kuratibiwa ili ziwe na athari kubwa.

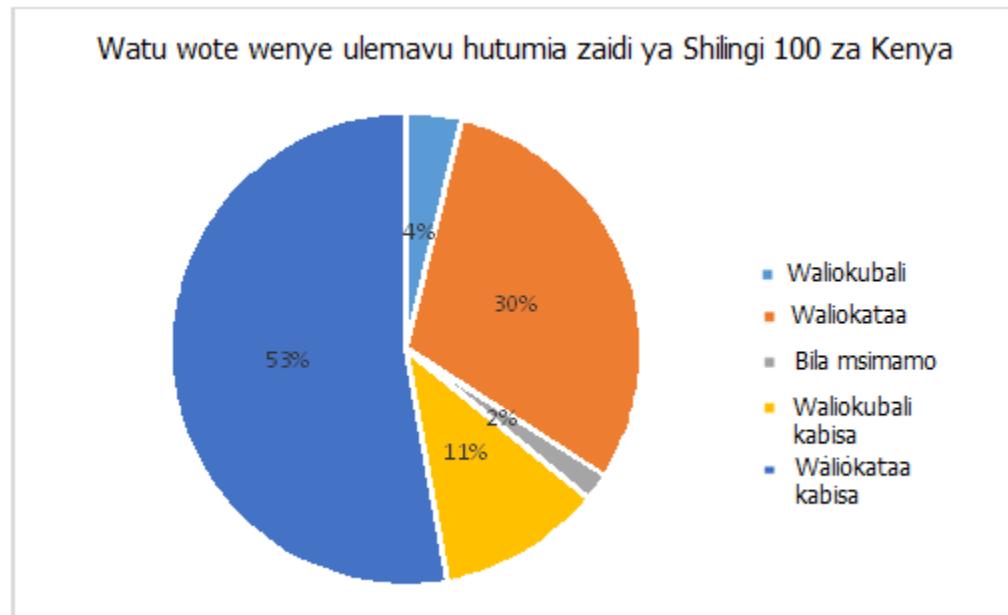
Katika sekta ya kibinagsi, Mkutano wa SDGs unakusanya pamoja wadau muhimu kama vile Muungano wa Sekta za Kibinagsi (KEPSA), Muungano wa Kitaifa wa Biashara na Viwanda Nchini Kenya (KNCCI), Shirika la Viwanda vinavyotengeneza Bidhaa Nchini Kenya (KAM), Shirikisho la Waajiri wa Kenya (FKE) na Muungano wa Vyama vya Wafanyakazi (COTU) ili kuwa na utaratibu wa kuratibu sekta za binagsi ziweze kuripoti maendeleo ya utekelezaji wa SDGs. Asasi za Kiraia zimeratibiwa kupidia Jukwaa la SDGs Kenya, ambayo ndio msingi wa kitaifa kwa watendaji wanaotoka katika mataifa yasiyokuwa wanachama kushiriki kwenye ajenda ya SDGs. Mkutano huo pia umeingizwa katika Kamati ya Wakala wa Huduma ya Malengo ya Maendeleo Endelevu. Mkutano ulifanya mazungumzo katika kaunti na kubuni kauli 'Usiwache Yeyote Nyuma,' kauli mbiu ya Agenda 2030, ambayo inaendeshwa na hitaji la kuwa na mfumo ulioratibiwa na muundo wa asasi za kiraia na raia kushirikisha serikali na watendaji wengine wa maendeleo kuelekea utekelezaji wa SDGs. Hapa ndipo DPO lazima zijiingize ili kuhakikisha sauti za watu wenyewe ulemavu zinasikika na mahitaji yao yanashughulikiwa.

2.2. Lengo la Maendeleo Endelevu la 1 (SDG1): Kumaliza umaskini na vifungu 12 na 28 vya CRPD

2.2.1. Majadiliano

SDG1 imo mbioni kumaliza umaskini kwa kila aina yake kila mahali. Moja ya malengo ya SDG1 ni kumaliza umaskini uliokithiri (watu wanaotumia chini ya \$ 1.25 kwa siku) ifikapo 2030. Inahusiana na CRPD katika vifungu viwili. Kifungu cha 12 (5) juu ya "kudhibiti rasilimali za mtu mwenyewe kwa kuhakikisha utambuzi sawa mbele ya sheria" na Kifungu cha 28 (2a) kinahitaji "Mataifa Wanachama kuhakikisha ufikiaji sawa wa watu wenyewe ulemavu wa huduma za maji safi na kuhakikisha upatikanaji wa huduma za bei nafuu, vifaa na msaada mwingine kwa mahitaji yanayohusiana na ulemavu.

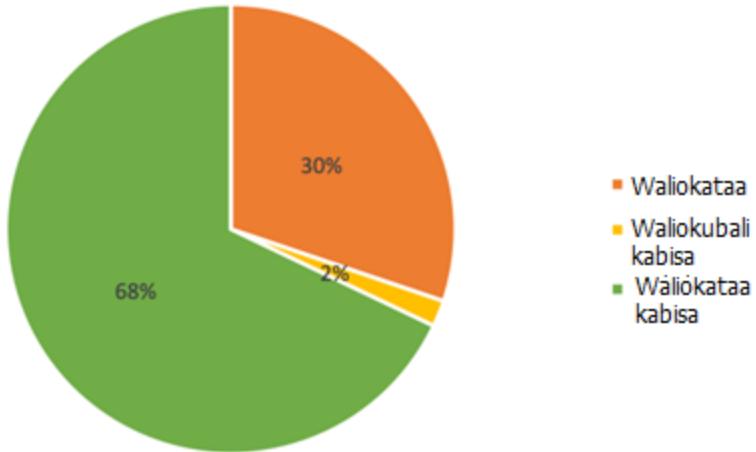
Kwa mujibu wa UN (2019), zaidi ya watu milioni 700, au 10% ya idadi ya watu ulimwenguni, bado wanaishi katika umaskini uliokithiri, wanaishi kwa kutumia chini ya USD1.90 kwa siku; watu wengi wanaoishi kwa kutumia chini ya USD1.90 kwa siku wanaishi katika Kusini mwa Jangwa la Sahara. Katika utafiti huu, 83% ya waliohojiwa waliamini kwamba watu wenye ulemavu wangali wanaishi chini ya mstari wa umaskini (rejelea Kielelezo cha 8 hapa chini) wakati 15% ya wahojiwa wanaamini kuwa watu wenye ulemavu wanaweza kumudu kuishi zaidi ya Shilingi 190 za Kenya (USD 1.90) kwa siku, ambayo ni kiwango cha umaskini duniani.



Kielelezo cha 8: Wahojiwa wanaamini kwamba watu wenye ulemavu wanaishi kwa kutumia Shilingi 100 za Kenya (USD 1) kwa siku

Wengi (98%) wa waliohojiwa walibaini kuwa sio watu wote wenye ulemavu hupata huduma na wana uwezo wa kupata huduma za kimsingi kama afya, elimu, chakula na mavazi. Kwa kuongezea, 2% tu ya waliohojiwa walionyesha kuwa watu wanaoishi na ulemavu wanapata na wanaweza kumudu huduma sawa za msingi (Rejelea Kielelezo cha 9 hapo chini).

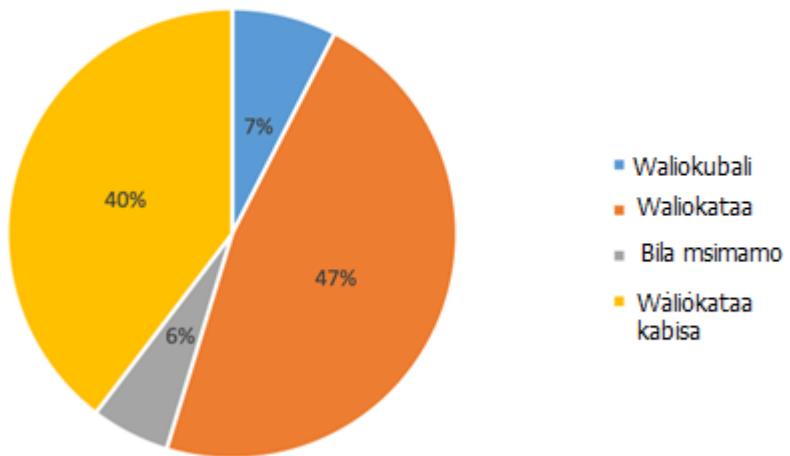
Watu wenge ulemavu wanapata na wanaweza kugharimia huduma za kimsingi



Kielelezo cha 9: Waliohojiwa wanaamini kwamba watu wenge ulemavu (PWD) wanapata na wanaweza kugharimia huduma za kimsingi

Asilimia kubwa ya waliohojiwa (98%) katika utafiti huu wanashikilia msimamo kuwa watu wenge ulemavu huishi chini ya mstari wa umaskini. Hii inaambatana na tafiti / ripoti tofauti: Uchunguzi wa Bajeti Jumuishi ya Kenya (KIHBS) ya mwaka 2015-2016 unaonyesha kuwa kiwango cha umaskini kwa watu wenge ulemavu ni asilimia 57.4. Ripoti nyingine ya NGEC (2016) inaonyesha kuwa karibu asilimia 46 ya watu wenge ulemavu hawawezi kumudu kula milo mitatu kwa siku, wakati angalau asilimia 9 haiwezi kumudu chakula kwa siku. Ripoti ya Tathmini ya Kawaida ya Umoja wa Mataifa (2018) inaonyesha kuwa familia nyingi nchini Kenya zinaendelea kuwa kwenye hatari ya umaskini au kupunguzwa kwa hali ya maisha kwa sababu ya matatizo au mshtuko, na kisababishi mojawepo cha matatizo kinawezakuwa ulemavu. Utafiti wa Bajeti Jumuishi ya Kenya (KIHBS) 2015-2016 (KNBS, 2018) unaonyesha kuwa zaidi ya nusu ya watu wenge ulemavu wana shida ya kujiingiza kwenye shughuli za kiuchumi. Ripoti hiyo hiyo inaonyesha kuwa umaskini unaenea sana vijiji kuliko mijini. Viwango vya umaskini vinatofautiana sana katika kaunti 47 za Kenya, na viwango vya juu zaidi katika Turkana (asilimia 78.4), Mandera (asilimia 77.6) na chini kabisa katika Nairobi (asilimia 16.7), Nyeri (asilimia 19.3). Ripoti hiyo hiyo inaonyesha kuwa viwango vya umaskini ni kubwa kati ya vikundi fulani vilivyo katika mazingira magumu kama vile watoto yatima na watoto walio katika mazingira hatari (asilimia 54.1), wazee (asilimia 53.2) na watu wenge ulemavu (asilimia 57.4). Haki za Ulemavu Duniani sasa zinakaribia kuwa 67% ya watu wenge ulemavu wanoishi katika umaskini na kwamba asilimia 33.3 ya watu wenge ulemavu hawafanyi kazi.

Mipango ya kuboresha maisha ya kiuchumi ya watu wenyе ulemavu



Kielelezo cha 10: Waliohojiwa wanaamini kuwa kuna mipango ya kuboresha maisha ya kiuchumi ya watu wenyе ulemavu (PWD)

Kuhusu hatua za kiuchumi zinazolenga kutokomeza umaskini mionganii mwa watu wenyе ulemavu, asilimia 87 ya waliohojiwa walionyesha kuwa serikali haijaweka hatua za kutosha (rejelea Kielelezo cha 10 hapo juu). Licha ya uchunguzi huu wa wahojiwa, data ya sekondari inaonyesha kuwa kuna mipango na harakati kadhaa ambazo zimebekwa kumaliza umaskini mionganii mwa watu wenyе ulemavu. Fedha za Kitaifa za Maendeleo kwa Watu wenyе Ulemavu (NDFPWD) zimeanzishwa na Sheria ya Watu Wenyе Ulemavu (2003) chini ya kifungu cha 32-34 kama sehemu saidizi ya Baraza la Taifa la Watu wenyе Ulemavu. Katika mwaka wa kifedha 2017-2018, serikali ilitenga Shilingi milioni 400 za Kenya (dola milioni 4) kuwa Fedha za Maendeleo wa Kitaifa za Watu wenyе Ulemavu ambazo zinalenga kusaidia watu wenyе ulemavu kuitia msaada wa elimu, uwezeshaji wa kiuchumi na fedha zinazoibuka na miundombinu au vifaa. NDFPWD inakusudia kumaliza uhusiano kati ya umaskini na ulemavu kwa kutoa msaada wa kifedha kwa mashirika na watu walio chini ya programu zifuatazo:

- Vifaa na huduma za kuboresha uwezo wa kutembea na kukidhi mahitaji ya watu wenyе ulemavu, ambavyo ni pamoja na viti vya magurudumu, vikongojo, viatu maalumu, misaada ya kusikia na fimbo maalumu za kutembelea.
- Misaada ya elimu kwa watu wenyе ulemavu (watu wenyе ulemavu 1,813 walinufaika katika kipindi cha mwaka wa matumizi ya kifedha wa 2018/2019)
- Uhamasishaji wa kiuchumi na mikopo maalumu ili kuwasaidia watu wenyе ulemavu kuanzisha biashara ndogo ndogo au miradi ya kujisaidia (vikundi 100 vilinufaika katika kipindi cha mwaka wa matumizi ya kifedha wa 2018/2019).

- d) Miundombinu na vifaa ambavyo vinasaidia taasisi za elimu ambazo hutoa huduma kwa watu wenyе ulemavu.
- e) Msaada wa kifedha kusaidia familia za watu wenyе ulemavu mkubwa walioko kwenye umaskini uliokithiri (familia 51,936 zilinufaika katika FY 2018/2019).
- f) Agizo la Ununuzi wa Jumuiya ya AGPO linalotoa msaada wa shilingi za Kenya 500,000 (USD 5,000) (ilinufaisha watu wenyе ulemavu 53 pekee (wanaume 39 na wanawake 14) na watu wenyе ulemavu 36 (wanaume 31 na wanawake 5) walinufaika katika kipindi cha mwaka wa matumizi ya fedha wa 2017/2018 na 2018/2019, takriban chini ya 1% ya jumla ya AGPO.
- g) Vyombo vya biashara (vikundi 250 vilinufaika katika FY 2018/2019).

Fedha za Kitaifa kwa ajili ya Watu wenyе Ulemavu Nchini Kenya (NFDK) zilijumuishwa kama Udhagini chini ya Sheria ya Wadhamini (Waliofanikiwa) Kifungu cha 164 cha Sheria za Kenya mnamo 6 Aprili 1989. NFDK ina jukumu la kuongeza uwezeshaji wa uchumi wa kijamii kwa Watu wenyе Ulemavu nchini Kenya. Tangu mwaka wa 2009/2010, NFDK imekuwa ikiendesha Programu kubwa ya Ruzuku na, na ruzuku ya kawaida kutoka kwa serikali ya kitaifa, inafadhili miradi moja au mbili za utaalamu kwa kila kaunti. Programu zingine ni pamoja na misaada kwa watu binafsi, mchango kwa taasisi na mipango ya utetezi.

Wakati NFDK inapeana fursa kadhaa za usaidizi wa kifedha kwa watu wenyе ulemavu, aina na idadi ya msaada haitoshi kwa watu wanaostahiki wenyе ulemavu kutokana na umaskini. Mabadiliko endelevu na yenye kuwafaa wengi yanahitajika ili kuhakikisha kuwa watu wenyе ulemavu wanapata ujuzi na fursa za kuishi maisha salama kifedha. Kwa mfano, ikiwa hajafanywa zaidi kuhakikisha upatikanaji wa elimu, itakuwa changamoto sana kumaliza umaskini mionganoni mwa watu wenyе ulemavu.

Watu wenyе Ulemavu uliokithiri wanaohitaji Kutumiwa Pesa Moja kwa Moja (PWSD-CT) wako chini ya Mpango wa Kitaifa wa Usalama wa Jamii (NSNP). Hivi sasa, Watu wenyе Ulemavu mkubwa wanaasidiwa na Utumiaji wa moja kwa moja wa fedha ambapo familia 51,890 zimenufaika na uhamishaji wa kawaida wa shilingi za Kenya 2000 (USD 20) zinazotolewa kila mwezi. Kwa kuwa watu wenyе Ulemavu Mkubwa wanaohitaji kutumiwa Fedha moja kwa moja hufaa tu familia zilizo na watu wenyе ulemavu mkubwa na zile familia zinazoishi katika umaskini uliokithiri, basi inamaanisha kwamba sehemu kubwa ya idadi ya watu wenyе ulemavu wanaohitaji ulinzi wa jamii hawajafikia kiwango cha kupewa msaada (Njia za Maendeleo, 2018). Hiki ndicho kigezo kilichowekwa na serikali kushughulikia umaskini mionganoni mwa walio hatarini zaidi.

Wakati wa mahojiano na FGD, ilibainika kuwa wahojiwa wengi walikuwa wanajua baadhi ya programu ambazo zinalenga kupunguza umaskini mionganoni mwa watu wenyе ulemavu nchini Kenya. Baadhi ya programu ambazo wahojiwa walitaja ni

pamoja na msamaha wa ushuru, mipango ya kuhamisha pesa, mipango ya usalama wa jamii, upatikanaji wa fursa za manunuzi ya serikali kati ya zingine. Changamoto muhimu zinazozikabili programu hizi ni pamoja na ukosefu wa uratibu mzuri na wakala wa serikali kusababisha urudifishaji, programu zingine zinazoteklezwa hazijaongozwa na kanuni za msingi wa Haki za Binadamu lakini na wakati mwingine programu zinazotolewa hazishughulikii mahitaji ya kimsingi kwa walengwa. Kwa mfano, mwanamke ambaye ana shida ya kuona vizuri kutoka Kaunti ya Meru alibaini kuwa "*nilipoomba mashine ya kushona, nilipewa mashine moja badala ya mashine ya kuunganishwa mara mbili, ambayo haifanyi kazi kwa sasa. Hii inanifanya nizalishe bidhaa chache tu ambazo zina mapato kidogo zikilinganishwa na zile zinazozalishwa na mashine mbili za kuunganishwa.*"

Katika uwezekano wa watu wenye ulemavu kumiliki na kudhibiti mali na rasilimali zingine katika familia zao kama ardhi, fedha n.k., 88% ya waliohojiwa waliona kuwa haiwezekani wakati 4% walikubaliana kuwa watu wenye ulemavu wanamiliki na kudhibiti mali na rasilimali zingine katika familia zao. Wengine waliripoti kuwa watu wenye ulemavu hawana rasilimali huku wengine wakidai kwamba watu wenye ulemavu wanamiliki rasilimali kama watu wengine wasio na ulemavu. Hii sio hali halisi kwa watu wenye ulemavu kama vle ulemavu wa kisaikolojia, kielimu na kusikia ambao hawalindwi kisheria, na wako chini ya ulinzi au idara nyinginezo mbadala za serikali ambazo zinafanya maamuzi kwa niaba yao, hali inayowazuia kutia saini mikataba, kuwa na akaunti ya benki, kumiliki au kurithi ardhi au mali kama nyumba nchini Kenya.

Hitimisho na matokeo muhimu

Kwa hivyo, kwa kuhitimisha, SDG1 bado haijatekelezwa vizuri ili kunufaisha watu wenye ulemavu kama inavyokusudiwa na kifungu cha 12 na 28 cha CRPD. Matokeo muhimu yafuatayo yamebainika:

Katika hali nyingi, AZAKi hazipewi ushauri wa kutosha wakati wa kubuni sera na mipango ya kupunguza umaskini na ulinzi wa kijamii inayowalenga na hivyo kuacha mambo ambayo ni muhimu kwao.

- Kukosekana kwa uwajibikaji kamili kati ya watendaji wa serikali ambao hutumia programu zinazolenga watu wenye ulemavu.
- Rasilimali zilizotengwa kwa programu nyingi bado hazitoshi sana kushughulikia changamoto za kiuchumi zinazowakabili watu wenye ulemavu.
- Kuna kiwango cha chini cha uhamasishaji mionganoni mwa DPO juu ya mipango ya kupunguza umaskini na jinsi ya kuipata na pia utetezi unaohitajika ili kuhakikisha kuwa watu wenye ulemavu wanajumuishwa.

2.3. Lengo la Maendeleo Endelevu la 3 (SDG 3): Afya na Vifungu 25 na 26 vya CRPD

2.3.1. Majadiliano

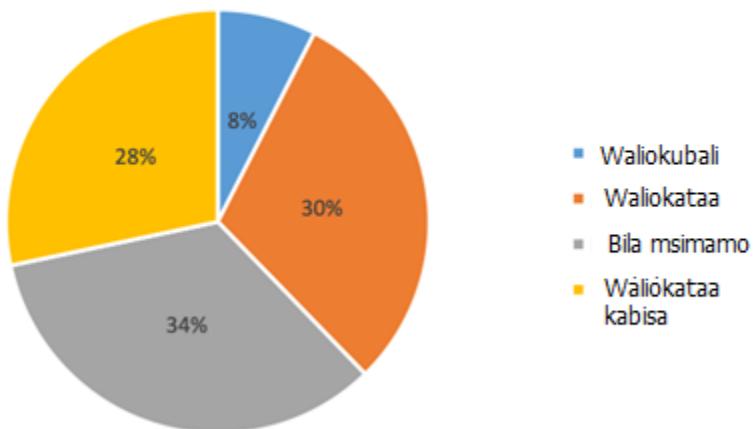
SDG 3 inakusudia kuhakikisha maisha yenye afya na kukuza ustawi wa watu wote kwa kila kizazi. Hii inahusiana na vifungu vya CRPD kifungu cha 25 na 26. Kama ilivyoonyeshwa katika Kifungu cha 25, Mataifa Wanachama yanahimizwa kutoa (a) huduma bora za kiafya na za gharama nafuu (b) huduma za afya zinazohusiana na ulemavu wao; (c) huduma za kiafya zilizo karibu iwezekanavyo na jamii; (d) afya bora na yenye hiari; (e) kutokuwa na ubaguzi katika bima ya afya na bima ya maisha na (f) kutokuwa na ubaguzi katika utoaji wa utunzaji wa kiafya au huduma za afya. Kifungu cha 26 (1) kinawezesha watu wenye ulemavu kupata na kudumisha uhuru kamili, uwezo kamili wa kimwili, kiakili, kijamii na ufundi; (1a) kwamba watu wenye ulemavu wana haki ya kunufaika na tathmini ya kimataifa ya mahitaji na nguvu ya mtu binafsi; na (3) inakuza upatikanaji, maarifa na matumizi ya vifaa vya kusaidia na teknolojia ambazo hutengenezwa mahsus kwa watu wenye ulemavu.

Kwa kuwa watu wenye ulemavu hopata viwango vya chini vya ajira, wako katika hatari kubwa ya kudunishwa, na kwa hivyo wana uwezo mdogo wa kumudu bima ya afya ya kibinafsi. Kwa kuwa huduma za matibabu zinazotolewa na hospitali za umma ni kidogo, kuwa na bima ya kibinafsi ni muhimu ili kupata huduma za hali ya juu. Ingawa Katiba ya Kenya, 2010 inasema kwamba kila mtu anayo haki ya kupata kiwango cha juu cha afya na huduma za afya kama ilivyoohakikisha chini ya Kifungu cha 43 (a) na kwa watoto chini ya Kifungu cha 53 (1) (c). Kwa kuongezea, Kifungu cha 56 kimeweka jukumu kwa Serikali kuweka mipango ya hatua ya ushirika iliyoundwa ili kuhakikisha kuwa vikundi vichache na vikundi vilivytengwa pamoja na watu wenye ulemavu vinapata ufikiaji wa huduma za afya; serikali (kupitia Fedha za Kitaifa za Bima ya Afya- NHIF) hutoa bima kidogo, ambayo inamaanisha kuwa watu wenye ulemavu wanaohitaji huduma za matibabu kama za kikazi, kasoro ya kihotuba na matibabu maalumu ya viungo vya mwili wanapaswa kutoa malipo za ziada kwa kuwa hii huchukuliwa kama huduma ya kibinafsi.

Ibara ya 20 ya Sheria ya Watu Wenye Ulemavu (2003) inaipa jukumu NCPWD kujenga uwezo wa Wizara ya Afya na kuangalia utoaji wa huduma za afya kwa watu wenye ulemavu ili kuhakikisha kuwa huduma hazina ubaguzi. Sheria hiyo pia inahakikisha kwamba programu za Wizara ya Afya zinalenga kuzuia ulemavu; kitambulisho cha mapema cha ulemavu; matibabu ya mapema kwa watu wenye ulemavu; kuwezesha watu wenye ulemavu kunufaika na huduma za matibabu katika taasisi za afya na za kibinafsi; kutoa huduma muhimu za kiafya kwa watu wenye ulemavu kwa gharama nafuu; na kuwaajiri wataalamu wa nyanjani katika vituo vya kiafya kwa faida ya watu wenye ulemavu. Walakini, licha ya vifungu hivyo vyote, huduma za afya bado ni ghali mno na havikidhi mahitaji maalumu ya watu

wenye ulemavu nchini Kenya. Katika utafiti huu, 58% ya waliohojiwa walikataa na 8% walikubali kwamba serikali imeweka mipango ya afya ambayo inalenga kunufaisha watu wenye ulemavu (rejelea Kielelezo cha 11 hapo chini).

Serikali ina mipango ya afya inayowalenga watu wenye ulemavu



Kielelezo cha 11: Wahojiba wanaamini kuwa kuna programu za afya za serikali ambazo zinalenga watu wenye ulemavu

Programu za kawaida ambazo waliohojiwa walifahamu ni pamoja na mipango ya kuwasaidia watu wenye ulemavu wa ngozi; huduma za kirafiki na za kihari za ushauri na upimaji wa UKIMWI kwa vikundi vya watu wenye ulemavu wa kusikia; vituo vya tiba vilivyo fadhiliwa na serikali; tathmini ya matibabu kwa usajili katika NCPWDs; NHIF (ambayo inatoa matibabu ya gharama nafuu katika vituo vya afya vya umma na hospitali); matibabu ya kisaikolojia na huduma za tiba ya kazini na mpango wa Huduma ya Afya kwa Wote (majaribio katika kaunti nne).

"Japo NHIF inaonekana kutoa bidhaa na huduma nzuri, huduma hizo sio bure kwa hivyo watu wasiokuwa na pesa hawanufaiki. Hapo awali, NCPWD ingelipa malipo ya NHIF chini ya mpango wa kuhamisha pesa, lakini hii ilisimama. Kwa hivyo watu wenye ulemavu wa kawaida pamoja na wale wenye ulemavu mkubwa hawapati huduma hiyo tena."

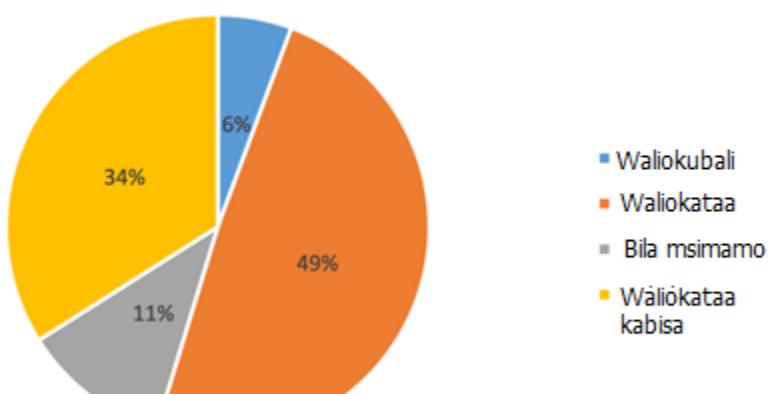
Kenya haina sheria yoyote inayolinda watu wenye ulemavu katika sekta nzima ya afya, lakini vipande tofauti vya sheria vinashughulikia masuala fulani. Hii inamaanisha kuwa pana haja ya kuhakiki baadhi ya sheria / vifungu kuzioanisha na katiba na vyombo vingine vya kisheria kama CRPD. Maono ya Serikali ya muda wa wastani na mrefu ni kuhakikisha kuwa Huduma ya Afya kwa Wote (UHC) inafanikiwa kikamilifu nchini Kenya ifikapo 2022. Mojawepo ya vipaumbele na matokeo ambayo yalitarajiwa kuafikiwa ifikapo mwaka 2018/2019 yalikuwa ruzuku

kupitia NHIF kwa watu wapatao 300,000 wenye ulemavu mkubwa (Wizara ya Afya, 2017). Walakini, hakuna data ya kuonyesha ikiwa haya yametimizwa. Utetezi wa DPO ili kuona kama ruzuku hizi zilitekelezwa au la itakuwa muhimu ili kuwafanya wahusika kuwajibika.

Wakati wa mwaka wa kifedha wa 2017-2018, shilingi bilioni 0.3 za Kenya (dola milioni 3) zilitengwa kwa Mpango wa Ruzuku ya Bima ya Afya kwa wazee na walemovu (kwa sasa inachukua 41,660) na shilingi bilioni 1.1 za Kenya (Takriban dola milioni 10) kwa uzinduzi wa mpango wa Huduma ya Afya kwa Wote (Jamhuri ya Kenya, 2017; NHIF, 2018). Wizara ya Afya iliwazingatia wazee na watu wote wenye ulemavu mkubwa ambao walikuwa wakinufaika na msaada wa fedha kutoka Wizara ya Afrika Mashariki, Kazi na Usalama wa Jamii, Idara ya Huduma za Jamii kulingana na agizo la Rais la Februari 2014. Bima hiyo ilitolewa kwa watu wanaonufaika na NHIF kupitia bima yake kuu, ambapo wanufaishi walipewa ruzuku kamili na Serikali kwa malipo yao. Bima hiyo ilitoa faida kwa mwanachama mkuu, mke au mume mmoja na wategemezi wengineo wasiozidi watano (5). Upungufu wake ni kwamba inashughulikia tu watu wenye ulemavu mkubwa.

Asilimia 83 ya waliohojiwa katika utafiti huu walikataa na 6% walikubali kuwa watu wenye ulemavu wanapata na kufaidika na huduma zote za afya na mipango iliyowekwa katika vituo vyao vya afya (rejelea Kielelezo cha 12 chini).

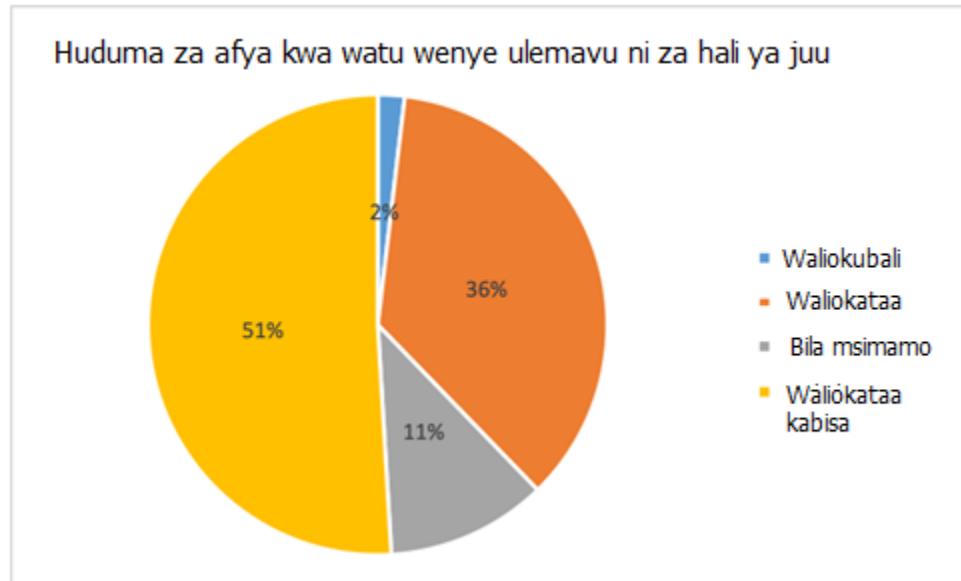
Watu wenye ulemavu wanapata na kunufaikia huduma zote za kifaya na mipango ilyoanzishwa katika vituo vyao vya afya katika maeneo yao



Kielelezo cha 1: Wahojiwa wanaamini kwamba watu wenye ulemavu wanapata na kunufaikia huduma zote za afya

Kwa kuongezea, 87% ya waliohojiwa hawakubaliani na 2% walikubaliana kuwa huduma za afya zinazotolewa kwa watu wenye ulemavu ni za hali ya juu (rejelea Kielelezo cha 13 hapo chini). Asilimia 74 ya waliohojiwa hawakubaliani na 15% walikubaliana kwamba huduma za afya zinazotolewa hazina ubaguzi. Kuna

upungufu wa jumla ya huduma maalum za kiafya kwa watu wenyewe ulemavu, haswa tiba ya kisaikolojia na vifaa maalumuvya kukidhi mahitaji yao na hospitali za viwango vya nne na tano tu ndizo zinatoa huduma kama hiyo katika nchi nzima.

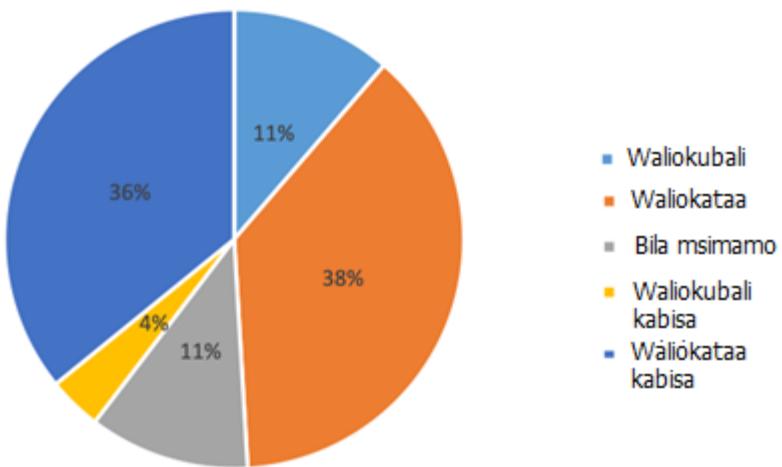


Kielelezo cha 2: Wahojiwa wanaamini kuwa huduma za afya zinazotolewa kwa watu wenyewe ulemavu ni za hali ya juu

"*Vituo vingi vya afya havina huduma za tiba maalumu ya viungo vya mwili na wazazi husafiri kwa umbali mrefu kupata huduma hizo kutoka kwa vituo vingine vya afya ambavyo huwa za gharama ya juu na hutumia wakati mwangi kuvifikia.*" (Mzazi wa mtoto aliye na ugonjwa wa akili kutoka Nairobi).

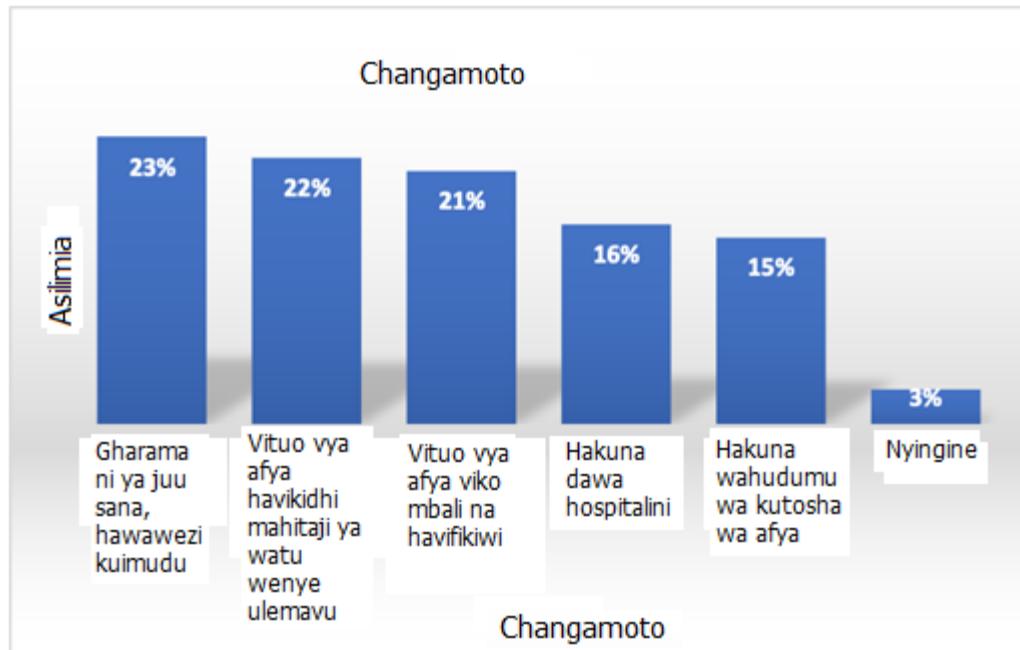
83% ya wahojiwa hawakubaliani kuwa vituo vya afya vinapatikana kwa wote, kama vile kwa wale wanaotumia viti vya magurudumu (rejelea Kielelezo cha 14 hapo chini). Baadhi ya miundombinu katika vituo vingi vya afya vya umma katika ngazi ya jamii viko katika hali duni, haswa vyoo na vyumba vya ushauri ambavyo havikidhi mahitaji ya watu wanaotumia viti maalumu.

Huduma za afya zinazotolewa haziwabagui watu wenye ulemavu



Kielelezo cha 14: Waliohojiwa wanaamini kuwa huduma za afya zinazotolewa hazina ubaguzi.

Kielelezo cha 15 (chini) kinaorodhesha changamoto kuu zinazowakabli watu wenye ulemavu katika kupata huduma za afya. Changamoto hizo ni pamoja na bei nafuu (23%). Huduma maalum za matibabu kama vile tiba ya kazini, ya kimwili na ya kuongea imebaki kuwa ngumu kwa watu wenye ulemavu.



Kielelezo cha 15: Waliohojiwa wanaamini kuwa hizi ndizo changamoto kuu zinazowakibili watu wenye ulemavu katika kupata huduma za afya

22% ya waliohojiwa walionyesha kuwa vituo vya afya havizingatii mahitaji ya watu wenye ulemavu. Kwa mfano, habari kuhusu afya ya uzazi haipo katika huduma maalumu kwa watu wenye ulemavu. Kuna dhana potofu iliyokithiri mionganoni mwa wahudumu wengi wa afya kuwa watu wenye ulemavu hawashiriki katika ngono. Kwa mujibu wa mahojiano na FGD, ilibainika kuwa huduma maalum kwa watu wenye ulemavu kama vile kusambaza mafuta ya kuzuia miale ya jua kama hatua za kuzuia saratani ya ngozi kwa watu wenye ulemavu wa ngozi na vifaa maalumu vya kukidhi mahitaji yao havitolewi katika vituo vya afya vya kaanti licha ya afya kuwa jukumu la serikali iliyogatuliwa.

Katika Kielelezo cha 15, 21% ya majibu yalisisitiza kuwa kwa sababu huduma za afya hazipatikani katika ngazi ya jamii, inahitaji watu kusafiri umbali mrefu kwenda kwenye vituo vya afya. Kwa sababu usafirishaji wa umma haukidhi mahitaji maalumu ya watu wenye ulemavu, watu hawa hulazimika kulipia usafirishaji uliopo ambao hufanya huduma hizi kuwa za gharama kubwa; hususan hospitali za viwango vya nne na tano ambazo ziko mbali na maeneo wanamoishi. Zaidi ya hayo, 16% ya majibu yalionyesha kuwa hakuna dawa za kutosha na muhimu katika vituo vya kifaya kama zile za kutibu kifafa. Kwa kuongezea, 15% ya majibu yalidhihirisha changamoto ya kutokuwa na wafanyakazi wa kutosha waliopewa mafunzo ya huduma maalum za afya kama vile tiba maalumu ya viungo vya mwili, matibabu ya kihotuba na tiba maalumu.

Mwishowe, 3% ya majibu yalirejelea changamoto zifuatazo.

- ✓ Vizuizi vya mawasiliano kwa kuwa hakuna wakalimani wa lugha ya ishara kusaidia wagonjwa ambao wana shida ya kusikia. Hakuna wafanyakazi waliofunzwa ambao wanaweza kutoa msaada wa kuingilia mapema kwa watoto wenye shida za mawasiliano kama vile wale wenye ugonjwa wa akili.
- ✓ Wahudumu wengi wa matibabu hawajafunzwa juu ya upatikanaji wa mahitaji ya watu wenye ulemavu.
- ✓ Mtazamo hasi wa watoa huduma za afya kwa watu wenye ulemavu hawashiriki katika ngono na au hawahitaji huduma za kupanga uzazi.
- ✓ Gharama kubwa ya usafiri kufikia vituo maalumu vinavyonufaika na Mpango wa Ruzuku ya Bima ya Afya (HISP) kwani viko mbali sana hali inayolazimisha.
- ✓ Vituo vya kiafya ambavyo havikidhi mahitaji maalumu ya watu wenye ulemavu kama vile ukosefu wa maegesho maalumu, majengo yasiyoweza kufikika kwa watu wenye ulemavu fulani, ukosefu wa ishara, milango nyembamba, ngazi za ndani, na vifaa vya bafuni visivyo vya kutosha.

3.4.1. Hitimisho na Matokeo muhimu

Kwa kuhitimisha, SDG 3 (kuhakikisha maisha yenyе afya na kukuza ustawi kwa wote katika umri wote), hajatimizwa kikamilifu. Watu wenye ulemavu hawafurahii haki ya afya kwa usawa na wengine na kwa hivyo Kifungu cha 25 hakijatekelezwa vizuri nchini Kenya. Yafuatayo ni matokeo muhimu:

- Huduma za kiafya bado hazifikiki na hazipatikani kwa watuw enye ulemavu licha ya juhudzi za serikali za kuanzisha mradi wa Huduma ya Afya kwa Wote. Huduma maalum kwa watu wenye ulemavu zinapatikana katika ngazi ya kaunti katika maeneo ya mijini zaidi na hazipatikani katika ngazi ya kijamii. Ili kupata huduma hizi, inahitaji watu wenye ulemavu kusafiri umbali mrefu kupitia mbinu za usafiri ambazo hazishughulikii hali zao.
- Vizuizi vya mawasiliano kati ya watoa huduma za afya kwa watu wenye ulemavu kwa sababu ya ukosefu wa huduma za msaada kama vile wakalimani wa lugha ya ishara na watoa huduma wengine wa kitaalamu.
- Huduma zingine ambazo zinalenga watu wenye ulemavu hazijatolewa na serikali ya kaunti katika hospitali za kaunti licha ya kugatuliwa kwa afya. Huduma za ulemavu kama vile matibabu maalumu, tiba ya kihotuba n.k. hazipatikani vya kutosha.
- Vituo vya afya vingali haviwezi kufikiwa na hivyo kuzuia upatikanaji wa huduma za afya.
- Upataji habari za afya ya uzazi bado ni changamoto miiongoni mwa wanawake wengi wenye ulemavu. Hii ni kwa sababu ya kutoweza kufikiwa kwa habari na huduma na ukosefu wa mafunzo kati ya watoa huduma juu ya jinsi ya kutoa

huduma zenyenye kujumlisha kwa wanawake wenye ulemavu tofauti na haswa wale ambao wametengwa kwa kiasi kikubwa kama vile wanawake walio na ulemavu wa kusikia, wanawake wenye ulemavu wa ngozi, wanawake wenye ulemavu wa akili, wanawake wenye ulemavu wa kisaikolojia n.k.

3.5. Lengo la Maendeleo Endelevu la 4 (SDG4): Elimu na Kifungu cha 24 cha CRPD

3.5.1. Majadiliano

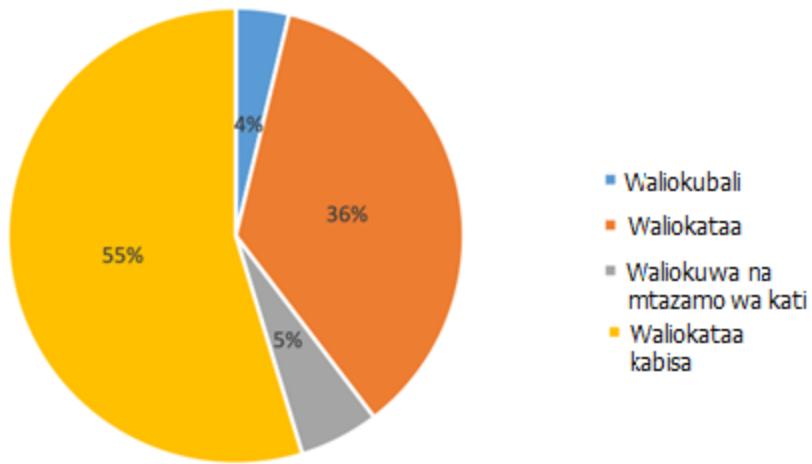
Haki ya kupata elimu imetajwa katika nambari ya 4 ya SDG: "ili kuhakikisha elimu jumuishi na ya usawa na kukuza fursa za kujifunza kwa wote." Hii inaambatanishwa na kifungu cha CRPD 24. Maoni ya jumla ya CRPD juu ya "haki ya elimu jumuishi" katika ngazi zote za elimu imekuwa miongozo muhimu katika kutoa ufanuzi juu ya tafsiri ya haki na wajibu wa taifa chini ya kifungu cha 24 cha CRPD. Kifungu cha 24 (1) kinahitaji Mataifa Wanachama kuhakikisha mfumo wa elimu jumuishi katika ngazi zote na kujifunza maisha yote; (2a) kutokuwa na ubaguzi katika elimu ya bure na ya lazima, au elimu ya sekondari, kwa msingi wa ulemavu; (b) kupata elimu jumuishi, bora na bure ya msingi na elimu ya sekondari ndani ya jamii yao; (c) kuhakikisha mazingira faafu; (e) hatua za kutoa mssada maalumu ya kibinafsi; 3 (a) kuwezesha "kujifunza kwa Breili, maandishi mbadala, njia za kuongeza nguvu na mbadala, njia na fomati za mawasiliano na mwelekeo na ustadi wa uhamaji"; (b) kuwezesha ujifunzaji wa lugha ya ishara; (4) kuajiri walimu, wakiwemo walimu wenye ulemavu, waliohitimu kwa lugha ya ishara na / au Breili; (5) "kupata elimu ya juu, elimu ya ufundi, elimu ya watu wazima na kujifunza maisha yote bila ubaguzi."

Uchunguzi tofauti unarejelea matokeo ya utafiti juu ya ufkiaji wa elimu-jumuishi na bora. Kulingana na sera ya Sekta ya Wanafunzi na Wakurufunzi Wenye Ulemavu (Republic of Kenya, 2018), idadi kubwa ya wanafunzi na wakurufunzi wenye ulemavu wako nje ya shule (MoE, 2016). Utafiti wa kitaifa wa mahitaji maalum ya kitaifa uliofanywa na Wizara ya Elimu na Huduma za Hiari za Nje ya Nchi (2014) umebaini kuwa watoto wengi waliopo nje ya shule nchini Kenya wana ulemavu, na 16% ya watoto na vijana wenye ulemavu wameachwa nje kielimu. Ripoti hiyo inaonyesha zaidi kuwa wanafunzi wenye ulemavu katika shule za sekondari nchini Kenya ni asilimia 5 ya idadi ya wanafunzi. Kulingana na Kijitabu cha Mwaka wa Takwimu cha Kenya (MoE, 2015), ambacho ni kijitabu kinachoonyesha idadi kamili ya wanafunzi katika shule za msingi na sekondari juu ya viashiria tofauti kama vile jinsia. Kijitabu hiki kilionyesha kuwa ulinganifu wa kijinsia kwa wavulana na wasichana wenye ulemavu katika shule ya msingi ulikuwa 0.54 na 0.46 mtawaliwa. Katika kiwango cha shule ya sekondari, ulinganifu wa kijinsia ulikuwa 0.58% na

0.42% kwa wavulana na wasichana wenyе ulemavu mtawaliwa. Hii inaonyesha kuwa usajili wa wavulana ni juu kidogo kuliko wasichana wenyе ulemavu.

Kenya imefanya juhudи kukuza sera za elimu ambazo zinakuza ushirikishwaji. Kwa mfano, Rais alizindua Sera ya Sekta ya Wanafunzi na Wakurufunzi wenyе Ulemavu mnamo Mei 2018. Sera hii inatambua hitaji la Kenya kusonga hatua kwa hatua ili kufikia elimu-jumuishi. Huku ikikubali kwamba wanafunzi wenyе ulemavu wanapaswa kujifunza pamoja na wenzao katika shule za kawaida, pia inatoa fursa kwa shule za kinyumbani na maalum kwa kutambua kuwa sio wanafunzi wote wataweza kujiunga na shule za kawaida. Kama sehemu ya kuleta mabadiliko katika elimu, Kenya ilizindua Mtaala wa Umilisi (CBC) mnamo Januari 2019 ambao unatarajiwa kukuza uwezo wa wanafunzi kutumia ustadi sahihi na maarifa waliyojifunza katika utendaji kazi (Republic of Kenya, 2016). Mchakato wa kukuza mtaala umezingatia vifungu ambavyo vinakuza elimu jumuishi kwa wanafunzi na wakurufunzi wenyе ulemavu ambapo mahitaji ya mwanafunzi binafsi yanazingatiwa na mafunzo faafu yanatolewa, Taasisi ya Kuandaa na Kuboresha Mtaala ya Kenya inafanya marekebisho kama haya ili kuhakikisha kuwa wanafunzi na wakurufunzi wanapokea elimu bora na inayofaa. Mtaala mpya wa Umilisi kwa sasa unafanyiwa majaribio na ambapo marekebisho muhimu yanafanywa kwa wanafunzi na wakurufunzi wenyе ulemavu. Sekta ya Elimu ya Kitaifa inayohusika na Mikakati na Mipango- NESSP (2018-2022), ambayo ni mpango wa miaka mitano unaolezea ajenda ya utekelezaji wa mageuzi ya sekta ya elimu katika maudhui matano. Maudhui haya ni pamoja na Upataji na ushiriki; Usawa na umoja; ubora na umuhimu; usimamizi wa sekta na uwajibikaji; na masuala ibuka na mtambuko na maadili. NESSP inatambua umuhimu wa kuwepo Walimu Wasaidizi. Hii ni hatua kubwa kutolewa kwa kuwa idadi kubwa ya wanafunzi ikilinganishwa na walimu nchini Kenya hairuhusu walimu wa kawaida wa darasa kutoa msaada maalumu unaohitajika kwa wanafunzi wenyе ulemavu.

Idadi ya watoto wenye ulemavu waopata elimu

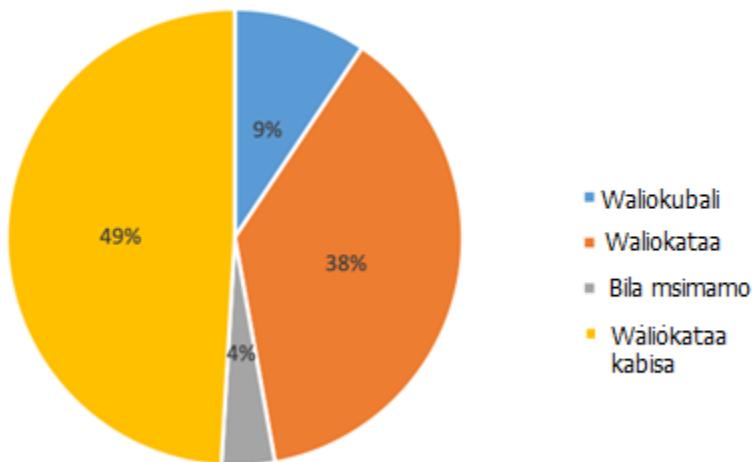


Kielelezo cha 16: Maoni ya wahojiwa juu ya idadi ya watoto wenye ulemavu wanaopata elimu bora

Kuhusu uwezo wa wanafunzi wenye ulemavu kupata elimu bora, 55% ya waliohojiwa katika utafiti huu hawakubali kabisa kuwa wanafunzi wenye ulemavu wanapata elimu bora wakati asilimia 36 nyingine wakikubaliana na taarifa hii (rejelea Kielelezo cha 16 hapo juu). Hii inaweza kuwa ishara kwamba ubora wa elimu kwa watoto wenye ulemavu bado haujafikia viwango vya ubora unaofaa. Kwa kuongezea, hii inaweza kumaanisha pia kuwa wanazuiliwa na vizuizi vingine vya kupata elimu ikiwa ni pamoja na: shule kukosa miundo misingi ya kuwafaa, wazazi wasiohisi salama kuwaruhusu watoto wao wenye ulemavu waende shulen kutokana na uonevu, uwepo wa shule ambazo hazijaweka mikakati ya kukidhi mahitaji maalumu ya wanafunzi wenye ulemavu na umbali wa shule hizi n.k.

Juu ya suala la elimu-jumuishi, asilimia 87 ya waliohojiwa hawakubali kwamba watoto wenye ulemavu wanajifunza katika shule za kawaida / elimu jumuishi ambapo watoto wenye ulemavu na wale wasio na ulemavu hujifunza pamoja na hupewa walimu wa kutosha, vitabu na madarasa na huduma zingine za msaada wa elimu. (rejelea Kielelezo cha 17 hapo chini).

Watoto wenyewe ulemavu wanafanya katika shule jumuishi

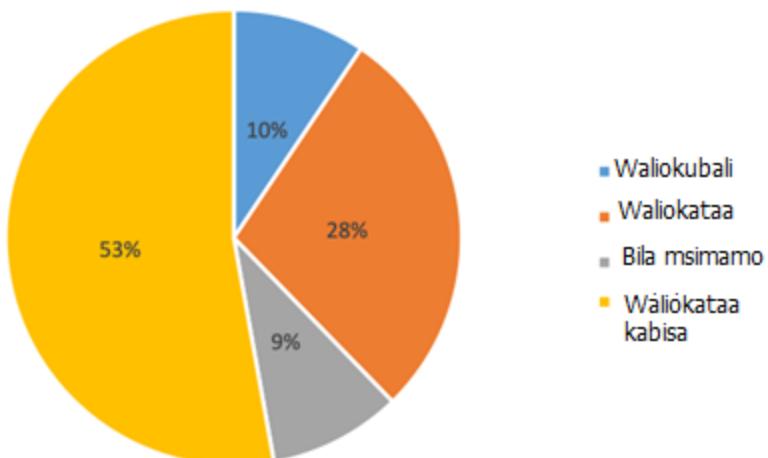


Kielelezo cha 17: Waliohojiwa wanaamini kuwa watoto wenyewe ulemavu wanafanya katika shule jumuishi

Tafiti mbili tofauti za Wizara ya Elimu na VSO (2014) & NGEC (2016), zilibaini changamoto zinazofanana ambazo zinaweka mipaka utoaji wa elimu bora kama ilivyoainishwa katika kifungu cha CRPD kifungu cha 24 kinachohitaji Mataifa Wanachama kuhakikisha mfumo wa elimu jumuishi katika kila ngazi na ujifunzaji wa maisha yote. Changamoto hizo ni pamoja na: (a) ukosefu wa data kamili kwa watoto wenyewe ulemavu hivyo kuzuia upangaji sahihi na utoaji wa huduma; (b) hakuna sera juu ya mafunzo na kuajiriwa kwa walimu wenyewe mahitaji maalum; (c) ukosefu wa vifaa na stadi zinazofaa za kitambulisho na tathmini ya kielimu; . (e) miundombinu isiyofaa katika shule nyingi mabayo inaweza kukidhi mahitaji maalumu ya watoto wenyewe ulemavu; (f) vifaa vya gharama kubwa vya kusaidia wanafunzi wenyewe ulemavu ambavyo havipatikani kwa kutosha kwa watoto wote wenyewe ulemavu na (g) vifaa vichache vya kujifunzia.

Juu ya utendaji wa kitaalamu wa wanafunzi na wakurufunzi wenyewe ulemavu, asilimia 81 ya waliohojiwa hawakubali kwamba watoto wenyewe ulemavu wanafanya vizuri kitaaluma kama wale wasio na ulemavu katika shule jumuishi (rejelewa Kielelezo cha 18 hapo chini).

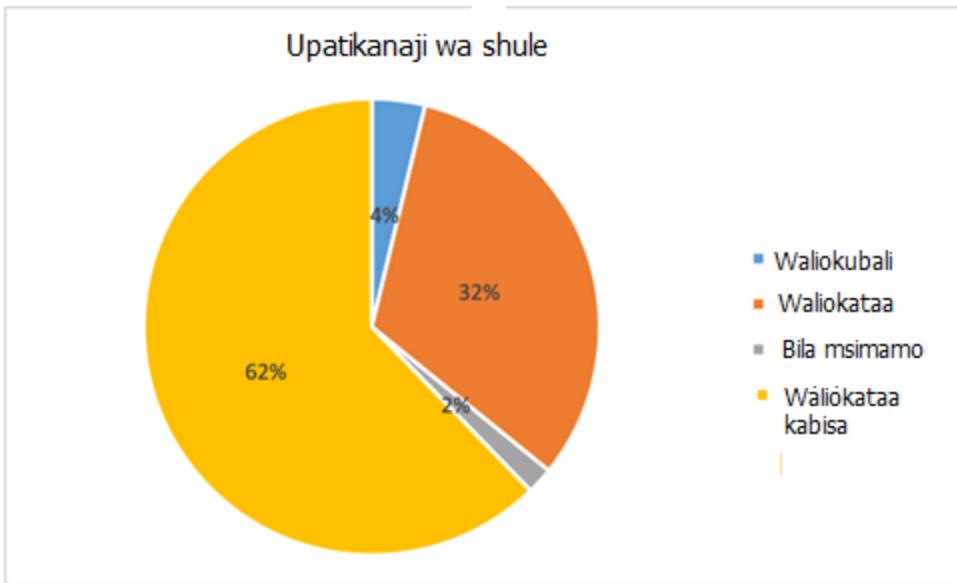
Matokeo ya masomo ya wanafunzi wenyе ulemavu



Kielelezo cha18: Waliohojiwa wanaamini kuwa watoto wenyе ulemavu wanapewa usaidizi wa kutosha shulen i li kufaulu katika elimu kadri ya uwezo wao

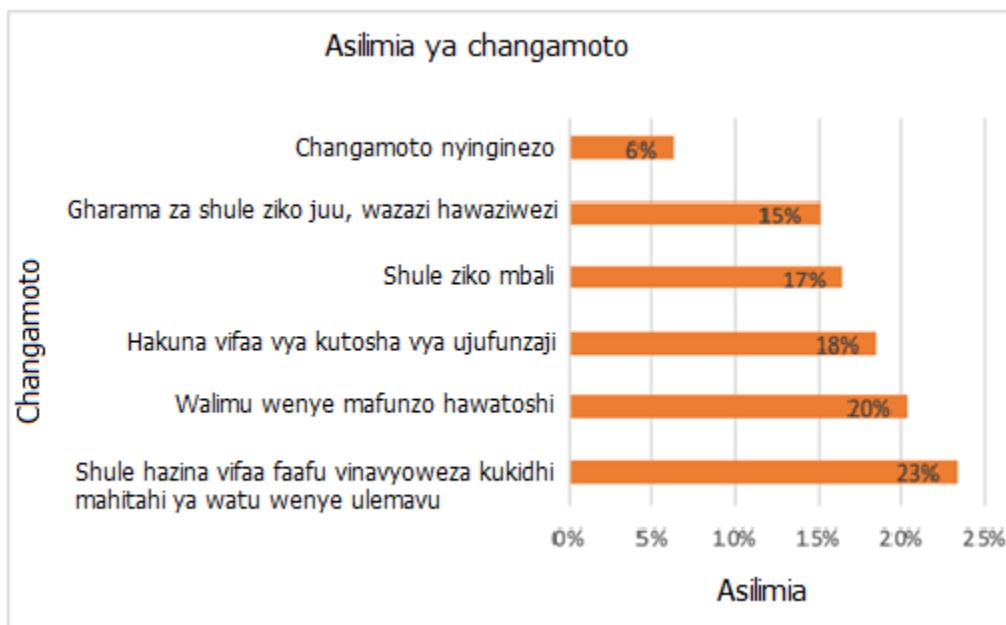
Kutokana na majibu yaliyotolewa, ilibainika zaidi kuwa wanafunzi wenyе ulemavu katika taasisi za masomo ya juu hawafanyi kile walichojifunza vyuoni. Hii ni kwa sababu elimu imekuwa ikizingatia maeneo ya jadi ya mafunzo na hivyo kuwafanya wasishindane vyema na wenzao ambao hawana ulemavu. Kwa mfano wakurufunzi katika vyuo vikuu na vyuo vya kawaida wasio na uwezo wa kuona hupewa tu nafasi ya kufanya kozi za ualimu wakati wale walio na changamoto za kielimu huishia kwenye kozi za mafunzo ya ufundi wa kijadi. Watu wengi wenyе ulemavu wanakosa ustadi muhimu kama vile ujuzi wa kidijitali na kwa hivyo hawatimizi mahitaji ya soko la kazi.

Katika utafiti huo, 94% ya watahiniwa hawakubali kuwa shule zinapatikana, kwa msingi wa umbali na kufikika, kwa wanafunzi na wakurufunzi wenyе ulemavu (rejelea Kielelezo cha 19 hapo chini) na kwa hivyo ilizingatiwa kwa ujumla kuwa miundombinu ya shule kwa kawaida shule hazifikiki, na umbali wa shule pia ni changamoto ya kupata elimu haswa kwa wale walio na changamoto za kutembea.



Kielelezo cha 19: Waliohojiwa wanaamini kuwa shule zinapatikana kikamilifu

Kielelezo cha 20 (hapa chini) inaorodhesha changamoto kuu zinazokabili elimu jumuishi. Changamoto hizi ni pamoja na: ukosefu wa huduma faafu kwa walemauvu (23%) ikifuatwa na ukosefu wa walimu wenge mafunzo ya kutosha (20%), ukosefu wa vifaa vya kujifunzia vya kutosha (18%), umbali mrefu wa shule (17%) na kutoweza kufikiwa kwa gharama za shule (15%).



Kielelezo cha 20: Waliohojiwa wanaamini hizi ndizo changamoto kuu katika kupata elimu

Changamoto zingine ambazo zilichangia 6% ni pamoja na:

- Wasaidizi wa walimu wasiokuwa na mafunzo ya kutosha
- Mitihani / mitaala ambayo haifai wala haikidhi mahitaji maalumu ya watoto wenyne aina fulani ya ulemavu, kwa mfano, wale wenyne ulemavu wa ukua ji
- Watoto wenyne ulemavu wa kuona kutopelekwa shulenii kwa umri mdogo kwa sababu ya vizuizi vya lugha wanavyopata.
- Uelewa mdogo wa elimu jumuishi kwa wadau.
- Wanafunzi wenyne ulemavu wa kuona bado wanashindwa kupata vifaa vya kujifunzia katika fomati zinazokidhi mahitaji yao kutokana na gharama kubwa.

Utambuzi na tathmini za mapema ni muhimu kwa usajili wa watoto wenyne ulemavu shulenii. Kenya imekuwa na maafisa wenyne bidii (Waratibu wa Tathmini za Elimu na Rasilimali-EARCs) ambao wamekuwa wakifanya jukumu hili. Walakini, maagizo ya serikali ya hivi karibuni ya kuwapa majukumu ya nyongeza ya kufanya kazi kama maafisa wanaotoa mafunzo kuhusu mtaala imewafanya kutotilia maanani watoto wenyne ulemavu wanaotafuta tathmini na nafasi mbalimbali za elimu. Kwa hivyo, hii imeongeza uwezekano wa watoto wanaoishi na ulemavu kukosa kupewa nafasi zifaazo hivyo kuchangia viwango vya chini vya usajili kwa watoto wenyne ulemavu katika elimu.

Wakati wa semina ya uthibitisho jijini Nairobi, mshiriki wa kaunti ya Nairobi alibaini kuwa "*maafisa wa wa elimu wanaoshughulikia tathmini hawatilii maanani tena tathmini ya watoto wenyne ulemavu kama ilivyokuwa hapo awali kwani sasa wanatilia mkazo katika kusaidia ufanikishaji wa mtaala katika elimu ya jumla.*"

Mabaraza ya kaunti pia yaliibua suala kuwa elimu ni ghali mno kwa familia nyingi zenye mtu mwenye ulemavu, haswa kwa shule za bweni na shule za sekondari licha ya juhudii za serikali za kuifadhili. Wazazi wanatarajiwa kugawana gharama na serikali. Wakati wa mkutano wa uthibitisho, kwa ujumla ilionekana kuwa elimu bado haijawa bure kama inavyodhaniwa na serikali. Hii ni kwa sababu wazazi wanagharamia sare, usafirishaji na vifaa vya kujifunzia.

Kwa mfano, huko Machakos, mshiriki mmoja alisema kwamba "*gharama ya masomo kwa watu wenyne ulemavu ni kubwa na serikali hukosa kuwazingatia.*"

Wakati wa mabaraza ya kaunti, ilidhihirika pia kuwa basari hazijasambazwa kwa usawa na wakati mwengine wanafunzi wenyne ulemavu wanaweza kukosa kufaidika. Uwezo mdogo wa wawakilishi wa watu wenyne mahitaji maalum katika bodi za usimamizi wa shule bado ni changamoto kwani wengi wa walioteuliwa wamehitimu kwa sababu ya ulemavu wao na sio tajriba zao na pia punde tu wanapoteuliwa, hawapewi mafunzo yapasavyo kuhusu majukumu yao.

Ilibainika kuwa shule nyingi maalum zinaendeshwa na makanisa na aghalabu huajiri walimu wasiohitimu katika harakati za kuziba pengo la walimu. Watoto wenyе ulemavu huhuduria shule wakiwa na umri mkubwa zaidi kuliko wenzao wasio na ulemavu. Kulingana na Taarifa ya Bajeti ya Mwaka wa Kifedha wa 2019/2020 iliyoandaliwa na Hazina ya Kitaifa, Sekta ya elimu ilitengewa asilimia 26.1 ya bajeti ya jumla ya Kenya, ongezeko la asilimia 7.1 kutoka mgao wa mwaka wa kifedha 2018/2019 (Republic of Kenya 2019). Katika mwaka wa kifedha 2017/2018, Wizara ya Elimu ilitoa ruzuku kwa kila mwanafunzi kwa jumla ya wanafunzi 108,221 waliojiunga katika taasisi maalum za msingi 290 na vitengo/mipango maalum 2,057. Wanafunzi wenyе ulemavu walipokea fedha za Elimu za Bure (FPE) ya jumla ya Shilingi 1,420 na Shilingi 2,300 ya ziada kwa vifaa maalum vya usaidizi ikilinganishwa na fedha zilizotengewa kila mwanafunzi kila mwaka ya Shilingi 1,420 (MoE, 2018). Wanafunzi waliojiunga na masomo maalum ya sekondari wanapokea ruzuku za elimu ya sekondari ya Shilingi 57,974 wakati wale walio kwenye masomo ya kawaida wanapokea Shilingi 22,244. Kwa kuongezea, Wizara ya Elimu inatoa msaada wa kifedha na vifaa kwa taasisi sita za Elimu na Mafunzo ya Ujuzi wa Kiufundi (TVET) na vyuo vitatu vya mafunzo ya ualimu ambavyo husajili wanafuni wenyе ulemavu.

Wengi (81%) hawakukubali na 10% walikubali kuwa watoto wenyе ulemavu wanafanya vizuri kielimu kama wale wasio na ulemavu katika shule jumuishi (rejelea Kielelezo cha 18). Ilibainika kuwa wale walio katika taasisi za elimu ya juu hawafanyi kile walichojifunza katika vyuo vikuu. Hii ni kwa sababu elimu imekuwa ikizingatia maeneo ya jadi ya mafunzo na hivyo kuwafanya wasishindane vyema na wenzao ambao hawana ulemavu. Wakurufunzi katika vyuo vikuu na vyuo vya kawaida ambao wana ulemavu wa kuona hupewa tu fursa ya kusomea ualimu wakati wale walio na changamoto za kielimu hupewa nafasi za kusomea kozi za mafunzo ya ufundi za kijadi pekee. Hali hii inawafanya watu wenyе ulemavu kukosa ujuzi unaofaa kama vile ujuzi wa kidijitali na kwa hivyo hawashindani vyema na wenzao kwa kuwa hawatimizi matarajio ya soko.

3.5.2. Hitimisho na Matokeo muhimu

Serikali mepiga hatua nzuri kwa kufanikisha SDG4 juu ya elimu bora jumuishi sanjari na CRPD Kifungu cha 24. Walakini, bado kuna pengo katika utoaji wa huduma za elimu kwa wanafunzi wenyе mahitaji maalum na ulemavu nchini Kenya. Yafuatayo ni matokeo muhimu:

- Licha ya juhudи za serikali kufadhili elimu-jumuishi, bado kuna pengo kubwa la rasilimali kusaidia elimu-jumuishi, kama inavyokusudiwa katika SDG4 na kifungu cha 24 cha CRPD.

- Ruzuku kwa wanafunzi na wakurufunzi wenyе ulemavu katika shule za kawaida na shule maalum bado haitoshi kukidhi mahitaji ya wanafunzi wenyе mahitaji maalum kama gharama ya rasilimali ya kujifunzia.
- Watoto wenyе ulemavu wangali hawaendi shulenі na ikiwa watasajiliwa, idadi kubwa huacha masomo.
- Idadi kubwa ya shule za kawaida hazinufaishi wanafunzi wenyе ulemavu kimazingira, kimitaala na vifaa vya kujifunza visivyokidhi mahitaji yao maalumu. Masafa marefu ya shule huzidisha shida hii.
- Wanafunzi na wakurufunzi wenyе ulemavu hawapati matokeo mazuri ya kielimu kwa sababu ya upungufu kama vile uhaba wa rasilimali, mitaala isiyowafaa, na uchache wa walimu ikilinganishwa na idadi kubwa ya wanafunzi mionganoni mwa nyingine au kwa kuenda katika shule maalum ambapo mtaala hauambatani na mtaala unaotumika katika mfumo mkuu wa elimu.
- Wanafunzi wenyе ulemavu hawapati vifaa vya kujifunzia na vifaa vya kusaidia darasani kutokana na rasilimali chache za serikali zinazotolewa kufanikisha elimu-jumuishi, haswa kwa wale wenyе shida ya kuona na wanafunzi wenyе ulemavu wa kusikia.

3.6. Lengo la Maendeleo Endelevu la 5 (SDG5): Usawa wa Kijinsia na Vifungu 3, 5, 6, 16 na 29 vya CRPD

3.6.1. Majadiliano

Ulemavu na jinsia ni visababishi vikuu vya utengaji wa watu (Leonard Cheshire Disability, 2017). SDG 5 imekusudia kufanikisha usawa wa kijinsia na kuwahamasisha wanawake na wasichana wote. Shabaha ya 5.1 ya SDG 5 ni kumaliza aina zote za ubaguzi dhidi ya wanawake na wasichana kila mahali, huku shabaha ya 5.2 inalenga kuondoa aina zote za dhuluma dhidi ya wanawake na wasichana. Shabaha ya 5.3 inakusudia kuondoa mazoea yote mabaya, kama vile ndoa za mtoto, ndoa za mapema na za kulazimishwa na ukeketaji. Shabaha ya 5.5 inalenga kuhakikisha wanawake wanashiriki kikamilifu na kwa usawa na wanapewa fursa sawa za uongozi katika kila ngazi ya kufanya maamuzi katika siasa, uchumi na maisha ya umma. Shabaha ya 5c inakusudia kupitisha na kuimarisha sera zinazokuza usawa wa kijinsia na uwezeshaji wa wanawake na wasichana katika ngazi zote.

SDG 5 inaonyeshwa katika vifungu vitano pamoja na vifungu 3, 5,6,16 na 29 vya CRPD. Kifungu cha 3 (g) cha kanuni za jumla kinahitaji usawa kati ya wanaume na wanawake. Kifungu cha 5 kinabainisha kuwa (1) watu wote ni sawa mbele ya sheria na wana haki ya ulinzi sawa na faida sawa na; (2) Ulinzi sawa na bora wa kisheria. Kifungu cha 6 (2) kinapigia debe maendeleo na uhamasishaji wa wanawake. Kifungu cha 8 (1b) kinahitaji Mataifa Wanachama kupambana na dhanagande, mitazamo ya kiubaguzi na mienendo hatari. Chini ya Kifungu cha 16 (1) Mataifa Wanachama yanahitajika kuchukua hatua zinazofaa kulinda watu wenyе ulemavu

kutoka kwa aina zote za unyanyasaji, dhuluma na unyanyasaji, pamoja na mambo ya msingi wa kijinsia; (2) kuzuia aina zote za unyonyaji, dhuluma na unyanyasaji; (4) kukuza uponyaji wa kimwili, utambuzi na kisaikolojia, matibabu na ujumuishaji wa kijamii wa wahasiriwa na; (5) kuweka sheria na sera madhubuti, pamoja na sheria na sera zinazolenga wanawake na watoto. Kifungu cha 29 kinahitaji Mataifa Wanachama "kuwahakikishia watu wenyе ulemavu haki za kisiasa na nafasi ya kuzifurahia katika hali sawa na wengine." (a) Hakikisha watu wenyе ulemavu wanashiriki katika maisha ya kisiasa na ya umma kwa usawa na wengine na haki ya kupiga kura na kuchaguliwa.

Katiba ya Kenya, chini ya Mswada wa Haki, inaipa Serikali jukumu la kushughulikia mahitaji ya watu walio katika mazingira hatari ikiwa ni pamoja na wanawake na watu wenyе ulemavu katika jamii. Serikali imetunga sheria za kulinda haki ya wanawake ya kurithi mali za baba na au za mume zao ikiwemo ardhi. Sheria hizi zina hadhi kubwa kuliko kanuni na mapendeleo ya kitamaduni. Katiba pia imeunda Tume ya Kitaifa ya Jinsia na Usawa ambayo jukumu lake ni kukuza usawa wa kijinsia na uhuru kutoka kwa ubaguzi.

Kuhusu ukatili dhidi ya wanawake na wasichana, 98% ya waliohojiwa katika utafiti huu hawakukubali kuwa wanawake na wasichana wenyе ulemavu hawako katika hatari ya dhuluma (rejelea Kielelezo cha 26). Ilibainika kuwa wasichana wenyе ulemavu ambao hawako shulen i wako katika hatari kubwa sana kunyanyaswa kingono na majirani, familia au mtu wa karibu nao. Wasichana wenyе ulemavu mkubwa kama vile akili, ugonjwa wa utindio wa ubongo, ulemavu wa kusikia au kuona na kadhalika wanakabiliwa na hatari kubwa zaidi ya unyanyasaji kwani inadhaniwa kuwa hawawezi kutambua wahuksika au kutumika kama mashahidi mahakamani. Kwa kuongezea, mahakama na sehemu zingine za mfumo wa haki hazitoi huduma za kusaidia wanawake wenyе ulemavu wanaotafuta haki katika mawasiliano. Suala lingine kubwa ni kwamba kesi za unyanyasaji wa kingono na / au kijinsia dhidi ya wanawake na wasichana wenyе ulemavu kwa ujumla hupatanishwa ndani ya nyumba badala ya kupitia mfumo rasmi wa haki. Unyanyapaa unaohusishwa na ulemavu na jinsia huzuia familia kutafuta haki kama hizo katika mahakama za sheria. Pia inafahamika kwamba dhuluma, unyanyasaji na unyonyaji dhidi ya wanawake na wasichana wenyе ulemavu mara nyingi hufanyika mikononi mwa aila na walezi na mara nyingi mwathirika hutegemewa kifedha kwao na hii inawakatisha tamaa kutafuta haki. Zaidi ya hayo, unyanyasaji wa kijinsia dhidi ya wanawake na wasichana wenyе ulemavu unatokana na mitazamo ya kijadi juu ya ulemavu na jinsia zilizopo katika tamaduni za jamii tofauti tofauti.

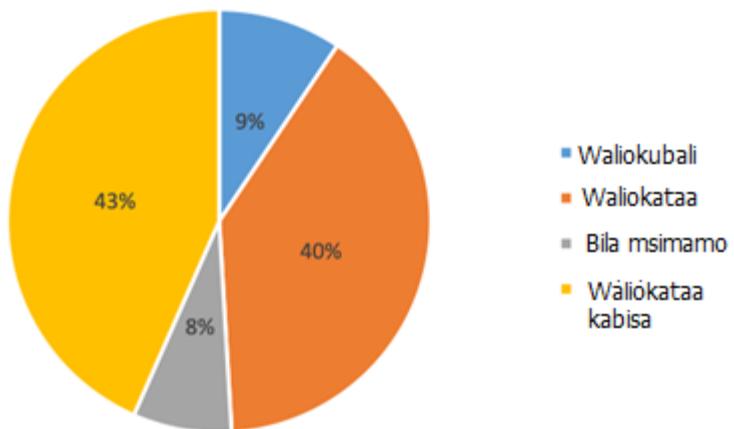
"Ipo dhana ya kijadi inayoshikiliwa na wengi kwamba ikiwa mtu ambaye alishiriki ovyo katika ngono atafanya ngono na mwanamke au msichana mwenye ulemavu, anaweza kuponywa magonjwa ya zinaa kama vile Ukimwi. "(Mwanachama wa DPO kutoka Kaunti ya Machakos).

Katika kiwango cha shule, kutokuwa na uwezo wa kutekeleza hatua za kulinda usalama ikiwa ni pamoja na kuwa na njia wazi za kuripoti dhuluma ni jambo kubwa linalochangia unyanyasaji wa kijinsia na unyonyaji dhidi ya wasichana wenyewe ulemavu shulenii. Utafiti wa kimataifa kutoka UNFPA (2018) unaonyesha kuwa wasichana na wanawake wachanga wenyewe ulemavu wanakabiliwa hadi mara 10 na dhuluma ya kijinsia kuliko wale wasio na ulemavu. Wasichana wenyewe ulemavu wa akili wanakabiliwa na hatari kubwa ya dhuluma ya kijinsia. Uchunguzi uliofanywa na Muungano Dhidi ya Dhuluma kwa Wanawake (COVAW) na Shirika la Watu wenyewe Changamoto za Kielimu nchini Kenya (KAIH) ulionyesha kuwa zaidi ya nusu ya wanawake na wasichana waliochunguzwa waliripotiwa kuwa walinyanyaswa kijinsia mara moja na zaidi ya haya kuripotiwa mara kadhaa. Ripoti hiyo hiyo ilifunua kuwa wanawake na wasichana wachanga wenyewe ulemavu wanakabiliwa na changamoto ya uwakilishi wa kisheria (KAIH na COVAW, 2017).

Ripoti nyingine ya UNHCR (2017) ilifunua kuwa jijini Nairobi, wanawake wenyewe ulemavu ambaa ni wakimbizi wana hatari zaidi, kama wakimbizi na kama wanawake wenyewe ulemavu na kwamba wanawake wakimbizi wa mijini wenyewe ulemavu wanaoishi Nairobi mara nyingi huwa ni waathiriwa wa dhuluma za kijinsia. Ripoti ya Tume ya Wakimbizi ya Wanawake (WRC) kwa kushirikiana na Wanawake Waliopewa Changamoto ya Kukabiliana na Changamoto (WCC) inakadiria kuwa katika kambi ya wakimbizi ya Kakuma nchini Kenya, wanawake na wasichana wenyewe ulemavu hupata ubaguzi na kutengwa katika programu za kukabiliana na dharura.

Kenya imefanya juhudi kulinda na kukuza haki za vikundi vilivytengwa ikiwa ni pamoja na wanawake wenyewe ulemavu. Kwa mfano, Tume ya Kitaifa ya Jinsia na Usawa (NGEC), ambayo ni Tume ya Kikatiba iliyoanzishwa na Sheria ya Bunge mnamo Agosti 2011, ikiwa na malengo ya kukuza usawa wa kijinsia na uhuru kutoka kwa ubaguzi ikiwa ni pamoja na kwa wanawake wenyewe ulemavu. Miongoni mwa kazi zingine, NGEC inafuatilia hali ya vikundi maalum, kuwezesha na kushauri juu ya maendeleo na utekelezaji wa sheria zinazolenga makundi maalumu, kuunda sera na kuratibu na kuwezesha uwasilishaji wa masuala ya vikundi maalumu kwa umma.

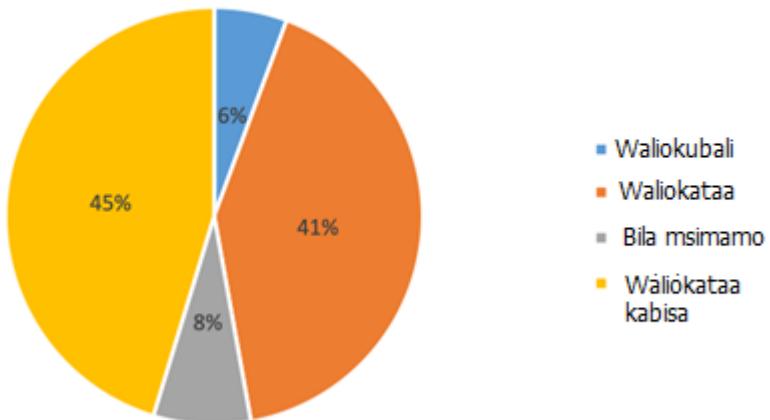
Uwakilishi wa wanawake katika nafasi muhimu za kiuchaguzi na za kiateuzi



Kielelzo cha 21: Waliohojiwa wanaamini kuwa wanawake wenye ulemavu wanawakilishwa katika nafasi za kiuchaguzi na uteuzi katika nyadhifa muhimu za kisiasa

Kuhusu suala la uwakilishi wa wanawake wenye ulemavu katika nafasi za kiuchaguzi na uteuzi muhimu wa kitaifa, 83% ya waliohojiwa katika utafiti huu (rejelea Kielelezo cha 21 hapo juu) hawakubali kwamba wanawake wenye ulemavu wanawakilishwa katika nafasi za uchaguzi na uteuzi muhimu wa kitaifa. Ingawa kifungu cha 54 sehemu ya (2) cha Katiba ya Kenya kinataka Serikali kuhakikisha kuwa inapiga hatua ya kuitekeleza kwa kuhakikisha kwamba angalau asilimia tano ya wanachama katika vyombo vya kiuchaguzi na uteuzi ni watu wenye ulemavu, sheria bado haijatekelezwa kikamilifu. Vivyo hivyo, kifungu 98 cha Katiba kinataka vyama vya kisiasa kuteua wanawake 16 kulingana na idadi ya wajumbe wa Seneti waliochaguliwa na wateule wengine wawili mwanamume mmoja na mwanamke mmoja, kama wawakilishi wa vijana, mwanamume mmoja na mwanamke mmoja kama wawakilishi wa watu wenye ulemavu. Kulingana na utafiti uliofanywa na UDPK (2018) juu ya kiwango cha ushirikishwaji katika uchaguzi mkuu wa 2017 (Kielelezo cha 6), kuna asilimia 1.9 ya watu wenye ulemavu iliyowakilishwa katika ngazi tatu za serikali, na jumla ya wanawake wenye ulemavu kuwa kidogo zaidi kuliko wanaume wenye ulemavu. Katika bunge la kitaifa, na katika Seneti kuna idadi sawa ya wanaume na wanawake wenye ulemavu (1.5%). Katika ngazi ya kaunti, kuna wanawake zaidi (1.1%) ikilinganishwa na wanaume wenye ulemavu (0.9%). Kutokana na habari hii, kuna maendeleo katika kuhakikisha kwamba kwa nafasi za kisiasa na za kiteuzi, wanawake wenye ulemavu wanawakilishwa pia. Walakini, inafaa kuzingatiwa kwamba ingawa Katiba ya Kenya inasema kwamba theluthi mbili ya wabunge hawapaswi kuzidi jinsia yoyote, hii haijafikiwa kwa manufaa ya wanawake.

Wasichana na wavulana wenyе ulemavu wanapata elimu



Kielelezo cha 22: Wahojiwa wanaamini kuwa wasichana na wavulana wenyе ulemavu wanashiriki katika elimu kwa usawa

Kuhusu suala la ushiriki sawa wa wasichana na wavulana katika elimu, 86% ya waliohojiwa katika utafiti huu walikataa kuwa wasichana na wavulana wanashiriki sawa katika elimu (rejelea Kielelezo cha 22 hapo juu). Kijitabu cha Mwaka wa Takwimu cha Kenya (MoE 2015) kinaonyesha kuwa idadi ya wasichana wenyе ulemavu katika shule zote za msingi na sekondari juu ya uandikishaji kamili (ikilinganishwa na idadi ya wanafunzi) ilikuwa 0.97 mnamo 2015, na 0.97 ya Shule za Chekechea 0.97 cha shule za msingi na 0.90 katika viwango vya elimu ya sekondari.

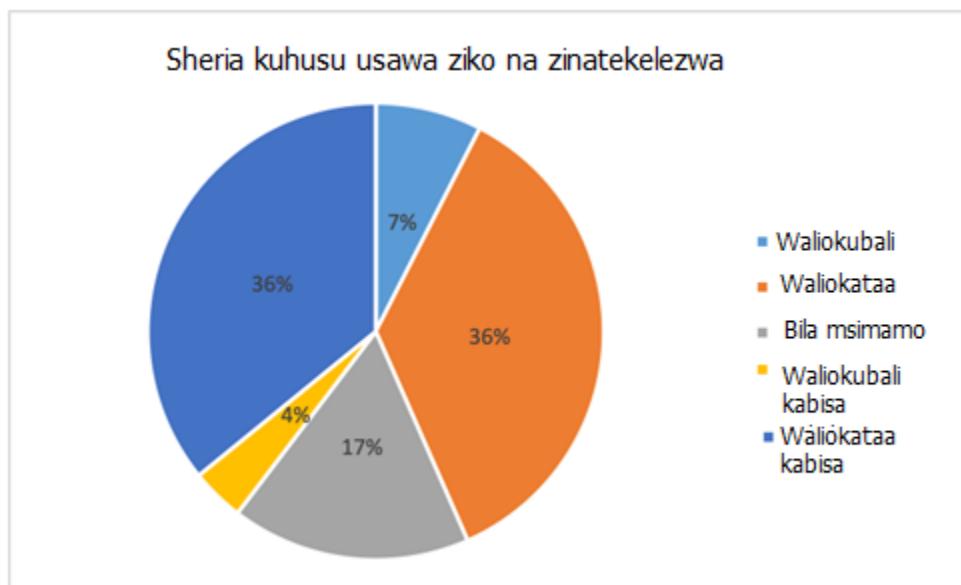
Jedwali la 1: Tofauti za kijinsia miongoni mwa wanafunzi wenyе ulemavu katika elimu ya kimsingi

Jinsia	Shule ya msingi	Shule ya sekondari
Wavulana	0.54	0.58
Wasichana	0.46	0.42

Asili: Wizara ya elimu (Kijitabu cha Takwimu za Kenya cha Mwaka wa 2015) na hesabu za utafiti

Hesabu katika Jedwali 1 (hapo juu) kutoka Kijitabu cha Takwimu cha Kenya (MoE 2015) zilionyesha kuwa usawa wa kijinsia kwa wavulana na wasichana wenyе ulemavu katika shule ya msingi ni 0.54% na 0.46% mtawaliwa. Katika kiwango cha shule ya sekondari, usawa wa kijinsia ni 0.58% na 0.42% kwa wavulana na wasichana wenyе ulemavu mtawaliwa. Mbali na ujauzito wa ujana, mtoto wa kike wa Kenya, pamoja na wale wenyе ulemavu huathiriwa vibaya na masuala ya

kikinsia yanayotokana na ukeketaji wa wanawake (haswa katika maeneo kama vile Kajiado, Samburu, na Narok), ndoa za mapema, mazoea ya kitamaduni kama upendeleo kwa wavulana kuliko wasichana, unyanyapaa na ubaguzi kazi kijinsia, ambao unaathiri idadi ya wasichana wanaojiunga na shule; na ni kwa sababu hii kwamba wasichana, pamoja na wale wenye ulemavu bado wanabaki nyuma katika suala la matokeo ya kielimu (NESSP, 2018).



Kielelezo cha 23: Wahojiwa wanaamini kuwa sheria kuhusu usawa watu wenye ulemavu ziko na zinatekelezwa

Kwa upande wa ufikiaji wa haki, wahojiwa, wakati walipoulizwa ikiwa kuna sheria na ambazo zinatekelezwa ili kuhakikisha kuwa wanawake na wasichana wenye ulemavu wanapata haki, 72% hawakukubali (rejelea Kielelezo cha 23 hapo juu). Ingawa Kenya imeandaa Mpango wa Kitaifa wa Msaada wa Kisheria (2017-2022), ambayo inatambua kuwa msaada wa kisheria ni muhimu ili kuhakikisha kupatikana kwa haki, usikilizaji wa haki, heshima kwa kanuni ya usawa na heshima kwa haki za waliokandamizwa na watu walio katika mazingira magumu - pamoja na watu / wanawake wenye ulemavu. Matokeo ya hapo juu yanahitaji hatua za haraka za wadau wote kuunda uhamasishaji juu ya upatikanaji wa sheria kama hizo; na pia kutetea kwa uundaji na utekelezaji wa sheria na sera zaidi ambazo zinakuza na kulinda haki za wasichana na wanawake wenye ulemavu nchini Kenya.

Kuna watendaji wengine ambao wanatoa Programu za Msaada wa Kisheria na Uhamasishaji hasa kwa maskini, waliotengwa na walio katika mazingira magumu katika jamii. Watoa huduma kama hao ni pamoja na Shirikisho la Wanasheria Wanawake (FIDA-Kenya), Kituo Cha Sheria, Tume ya Haki za Binadamu ya Kenya na Tume ya Kitaifa ya Haki za Binadamu ya Kenya miiongoni mwa wengine ambao

wamepiga hatua kubwa katika kuhakikisha kuwa huduma zao zinajumuisha wote, pamoja na wanawake na wasichana wenye ulemavu.

3.6.2. Hitimisho na Matokeo Muhimu

Kutokana na uchambuzi wa vifungu vya SDG 5 na CRPD 3, 5, 6, 16 na 29 kwenye utafiti huu, ni muhimu kuzingatia kuwa serikali inapiga hatua ili kufikia usawa wa kijinsia. Walakini, bado kuna mengi ambayo yanafaa kufanya hasa kwa upande wa unyanyapaa ulioenea na mitazamo ya kibaguzi kwa msingi wa ulemavu na jinsia nchini Kenya. Matokeo muhimu yamefupishwa hapa chini:

- a) Hakuna tofauti kubwa katika uwakilishi wa wanawake na wanaume wenye ulemavu katika nafasi za kisiasa kama inavyopendekezwa katika Kifungu cha 23 na Kifungu cha 29 juu ya usawa na haki za kisiasa mtawaliwa. Walakini, uwakilishi wa wanaume na wanawake wenye ulemavu katika nafasi ya kisiasa unabaki kuwa chini (1.9%).
- b) Kuelekea kufikia kifungu cha 24, wasichana na wavulana wenye ulemavu sasa wanashindana, na usawa wa kijinsia unashuhudiwa katika ngazi za msingi na sekondari za elimu. Walakini, kwa jumla, wavulana na wasichana wenye ulemavu wametengwa katika mfumo wa elimu lakini wanawake na wasichana wenye ulemavu wametengwa sana kutoka kwa elimu.
- c) Wanawake wenye ulemavu wanaendelea kunyanyaswa kimwili na kijinsia bila kupata haki.
- d) Njia iliyopo ya msaada wa kisheria ni dhaifu na kwa hivyo inazuia haki kwa wanawake na wanaume wenye ulemavu, haswa wale wanaodhulumiwa kijinsia. Mfumo wa misaada ya kisheria na haki haupatikani kwa wanawake na wasichana wenye ulemavu. Hii ni kwa sababu ya uwepo wa vizuizi vingi vya kupata haki kwa hivyo unyanyasaji, dhuluma na unyonyaji wa wanawake na wasichana wenye ulemavu unaendelea kuenea nchini Kenya.
- e) Ingawa kuna sheria, sera na mipango ambayo inakuza usawa wa kijinsia kwa wanawake, katika hali zingine masuala yanayohusu wanawake wenye ulemavu hayazingatiwi kabisa na sheria na sera kama hizo. Wanawake wenye ulemavu bado wanakabiliwa na unyanyapaa na ubaguzi kati ya wanawake wasio na ulemavu.

3.7. Lengo la Maendeleo Endelevu la 8 (SDG8): Ajira na Kazi nzuri kwa Wote na Kifungu cha 27

3.7.1. Majadiliano

SDG 8 inahusu kukuza uchumi endelevu, jumuishi na uchumi unaokua kwa njia endelevu, ajira kamili na yenye tija na kazi nzuri kwa wote. Shabaha ya 8.5 ni "kufanikisha ajira kamili na yenye tija na kazi nzuri kwa wanawake na wanaume, pamoja na vijana na watu wenye ulemavu, na malipo sawa kwa kazi ya thamani sawa ifikapo 2030." Shabaha ya 8.6 ni, "ifikapo 2020, kupunguza kwa kiasi kikubwa

idadi ya vijana wasio na ajira, elimu au mafunzo." SDG 8 inahusiana na kifungu cha CRPD 27 (1) kinachohitaji Mataifa Wanachama kutambua haki ya watu wenyewe ulemavu ya kufanya kazi, kwa usawa na wengine, katika kazi walizochagua au kukubali kwa hiari katika mazingira ya kazi ya pamoja; (g na h) kukuza ajira ya watu wenyewe ulemavu katika sekta ya umma na binafsi ikiwa ni pamoja na kupitia mipango ya hatua ya ushawishi, motisha na hatua zingine.

Kwa mujibu wa Umoja wa Mataifa (2019), kiwango cha ukosefu wa ajira duniani mnamo 2018 kilikuwa asilimia 5.0—vijana walikuwa na uwezekano mara tatu wa kutokuwa na kazi kuliko watu wazima. Haki za Watu wenyewe Ulemavu Duniani sasa inakadiria kuwa nchini Kenya, asilimia 33.3 ya watu wenyewe ulemavu hawana kazi. Kulingana na Utafiti wa Kitaifa wa Watu wenyewe Ulemavu Nchini Kenya (2008), theluthi ya watu wenyewe ulemavu walifanya kazi kwenye biashara ya familia, karibu 16% walifanya kazi kwa malipo wakati mmoja kati ya kumi alisema walikuwa wafanyabiashara. 24% nyingine haikufanya kazi. Wanaume (17.7%) walikuwa zaidi ya mara mbili ya uwezekano wa wanawake (7.54%) kuwa wamefanya kazi kwa malipo (Serikali ya Kenya, 2008).

Serikali ya Kenya imeanzisha fedha kadhaa kwa vikundi maalumu katika Wizara tofauti pamoja na Mawakala wa Serikali kwa lengo la kuunda fursa za kujajiri na kukuza uchumi kwa vijana, wanawake na watu wenyewe ulemavu. Hiyo ni pamoja na Ajira Dijitali; Fedha za Uwezo; Fedha za kukuza Biashara ya Vijana na Wanawake; Upataji Nafasi za Ununuzi wa Serikali (AGPO) na Mradi wa Nafasi za Ajira kwa Vijana nchini Kenya (KYEOP). Mnamo Mei 2019, Serikali ilizindua Idara ya Ajira ya Kitaifa ili kutoa huduma za ajira na ufundi na kuchukua jukumu muhimu katika kuwezesha kuajiri watu kupitia vyombo vya kibinafsi. Tume ya Utumishi kwa Umma (PSC) imefaidi zaidi ya vijana 3,100 waliofundishwa katika taasisi mbali mbali za umma. Kizuizi kikuu ni kwamba kutokana na data iliyotolewa kwa programu nyingi, ni vigumu kujua takwimu kamili za watu wenyewe ulemavu walionufaika na programu hizo. Changamoto zingine katika kupata programu hizi za ajira ni kwamba haitoi mazingira stahiki kusaidia watu wenyewe ulemavu katika kupata kazi na ajira.

Watu wenyewe ulemavu hufurahia marupurupu kama misamaha ya ushuru. Kulingana na agizo linalotoa msamaha kutoka kwa Hazina ya Kitaifa na Mipango (2018), watu wote wenyewe ulemavu ambao hupata mapato wanaweza kutuma ombi ili wasitozwe ushuru wowote kwenye mapato hayo. Njia hii ya msamaha ni ya kila mwaka au ya kila mwezi ya kuomba kutokatwa ushuru kwa mapato ya kwanza yenye thamani ya SHILINGI 150,000 (USD 1,500) kila mwezi. Hii ipo chini ya Sheria ndogo ya Msaada wa Kenya, 2010 kupitia sheria ya nyongeza ya Gazeti la Kenya No.16 Sheria ya Nyongeza ya 11 ya 26 Machi 2010 ambayo inawasamehe watu wenyewe ulemavu kulipa kodi ya mapato.

Mbali na juhudi za Serikali, watendaji wasio wa serikali wamekuwa wakifanya juhudi kushughulikia haki ya kupata ajira kwa watu wenyewe ulemavu. Kwa mfano,

UK Aid (DFID) imefadhili mipango miwili ya ajira. La kwanza ni mpango wa ubunifu na ujumuishaji (i2i), unaoongozwa na Leonard Cheshire, wenyewe lengo la kushughulikia changamoto muhimu za watu wenyewe ulemavu katika upatikanaji wa fursa za kiuchumi na ajira inayotekelizwa. Mpango wa pili, 'Kazi za Kujumuishwa', unaoongozwa na Sight Savers unakusudia kukuza ujumuishaji wa wanawake na wanaume wenyewe ulemavu katika sekta rasmi ya ajira.



Kielelezo cha 24: Waliohojiwa wanaamini kuwa kuna juhudi/ mifumo ambayo inakuza fursa sawa za kazi kwa watu wenyewe ulemavu

Kuhusu juhudi/ mifumo ambayo inakuza nafasi sawa za kazi mionganii mwa watu wenyewe ulemavu, 74% ya wahojiwa katika utafiti huu hawakukubali kuwa kuna mipango / mifumo ambayo inakuza nafasi sawa za kazi kwa watu wenyewe ulemavu. 13% tu ndio waliokubali (rejelea Kielelezo cha 24 hapo juu). Sheria ya Ajira ya 2007 inaharamisha ubaguzi wa watu wenyewe ulemavu na waajiri. Waajiri wanahitajika kutenga asilimia tano ya nafasi zote za kawaida, za dharura na za kandarasi katika ajira kwa umma kwa watu wa wenyewe ulemavu. Sera kuhusu Utøfauti ya Huduma ya Umma (2016) inahitaji kila taasisi ya umma ichukue hatua zinazowezesha utambuzi wa kanuni za kikatiba za kuhakikisha utumishi wa umma jumuishi. Inahitaji zaidi ya asilimia tano (5%) ya uteuzi katika sekta ya umma kuwajumuisha watu wenyewe ulemavu. Katika hali ambapo taasisi kama hiyo ya huduma ya umma haijatimiza hitaji hili, inahitajika kuchukua hatua ikiwa ni pamoja na kupitisha hatua ya ushirika ambayo inahakikisha utambuzi wake chini ya miaka mitano baada ya kuanza kutumika.

Ripoti ya tathmini ya Tume ya Utumishi wa Umma (2018) inaonyesha kuwa kati ya taasisi 25 za umma zilizotathmini juu ya ujumuishaji wa watu wenyewe ulemavu katika mwaka wa kifedha 2017/18, taasisi 10 tu zilikuwa zimekidhi mahitaji ya 5% ya ajira kwa watu wenyewe ulemavu. Ripoti hiyo inaonyesha zaidi kuwa kuna watu

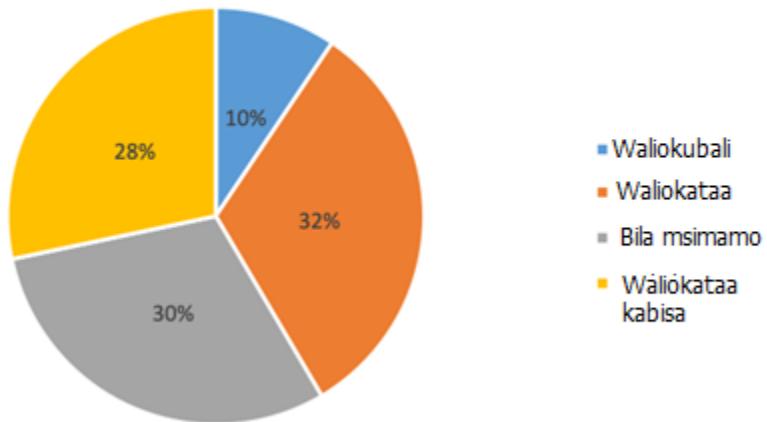
wenye ulemavu 2,155 tu walioajiriwa ambayo inawakilisha 1.1% ya jumla ya idadi ya watu katika ajira. Ripoti hii haionyesi hali ya ajira ya watu wenye ulemavu katika sekta za kibinafsi na kwa hivyo inakuwa vigumu kutoa taarifa kamili kuhusu hali hiyo. Sekta ya kibinafsi hailazimishiwi na sheria lakini inahimizwa kuajiri watu wenye ulemavu kupitia motisha. Licha ya ukosefu wa ripoti za kuaminika, wahuksika wengine katika sekta za kibinafsi wamejitolea kufikia kiwango cha ajira cha watu wenye ulemavu cha 5%. Mfano mzuri ni Safaricom PLC, kupitia Mradi wake wa Tofauti na Ujumuishaji, ambao umeajiri watu wenye ulemavu 221 (2.1%) kati yao 56% ni wanawake na 44% ni wanaume.

Idadi kubwa ya waajiri katika sekta ya umma na binafsi iliripoti kuwa watu wenye ulemavu hawana ujuzi unaoambatana na fursa za kazi zinazopatikana. Tume ya Huduma ya Umma inaripoti zaidi kwamba karibu 50% ya watu wenye ulemavu ambao wanaomba kazi, haswa katika ngazi ya kaunti, wana mafunzo ya ufundi. Wanahitimu kutoka kwa vyuo maalum vya mafunzo ya ufundi ambavyo vinatoa tu kozi ndogo na za kawaida ambazo hazilingani na mahitaji ya soko la kazi yanayobadilika kila wakati. Hii imetajwa kama kizuizi kikuu cha kuajiriwa kwa watu wenye ulemavu. Vyuo vya kiufundi vya kawaida havijatayarishwa vya kutosha kulingana na sera, miundombinu na wafanyakazi wenye mafunzo kusajili na kutoa mafunzo kwa watu wenye ulemavu.

Baadhi ya mashirika nchini Kenya yamegundua upungufu wa ujuzi miongoni mwa watu wenye ulemavu ambao wananyimwa fursa ya kuajiriwa. Mashirika hayo yanawapa mafunzo ili kukuza ujuzi huo. Mashirika hayo ni pamoja na Google Kenya, Techno-brain, VSO Kenya, Kamati ya Maendeleo ya Mashariki, Mpango wa Kimataifa, APDK na Benki ya Biashara ya Kenya. Kwa mfano, Safaricom PLC inashirikiana na Chuo Kikuu cha Kenyatta na Chuo Kikuu cha Jomo Kenyatta ili kuwaongoza wanafunzi wenye ulemavu kwenye njia za kazi. Wanawahimiza wanafunzi wa kike wenye ulemavu kuzingatia kozi bora na zinazohitajika sokoni. Kuhakikisha ujumuishaji wa walemvu wote, kampuni inawahusisha watu wachache wenye ulemavu wa kielimu na kuwatumbia kufanya majaribio talanta na mazingira mbalimbali wanakoweza kufanikiwa ndani ya Safaricom (Ripoti ya uchunguzi wa msingi wa SITE / KUB juu ya hali ya utekelezaji wa CRPD).

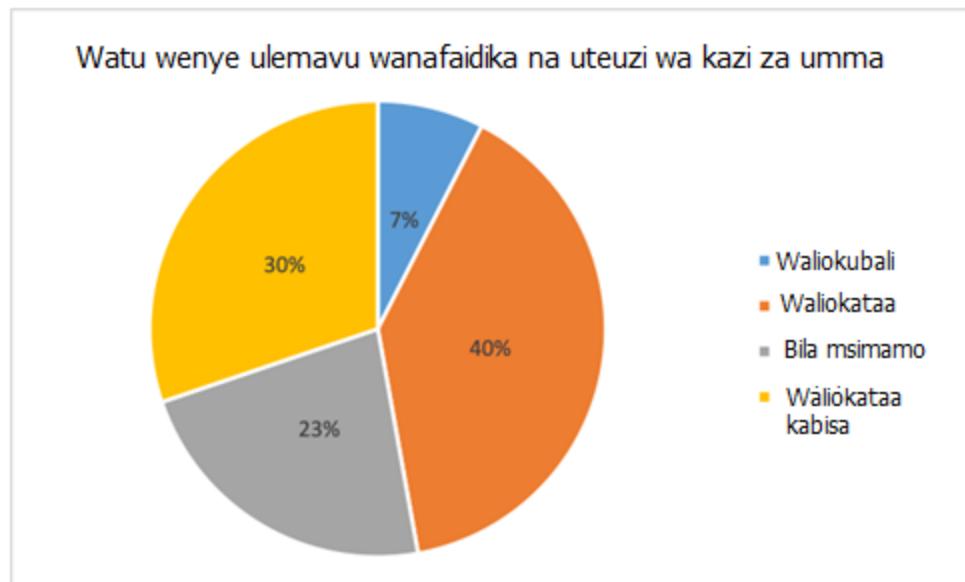
Serikali imeweka mpango wa vitendo vya ushirika unaolenga kutoa biashara inayoendeshwa na wanawake, vijana na watu wenye ulemavu kusambaza bidhaa na huduma 30% kwa idara tofauti za serikali. Walipoulizwa ikiwa mpango huo unafaidi watu wenye ulemavu, 60% ya wahojiwa katika utafiti huu walikataa, 10% walikubali na 30% hawakuwa na msimamo (rejelea Kielelezo cha 25 hapo chini).

Watu wenyewe ulemavu wanafaidika na nafasi za manunuzi ya umma



Kielelezo cha 25: Waliohojiwa wanaamini kwamba watu wenyewe ulemavu wanafaidika na nafasi za manunuzi ya umma

Taasisi ya Uwajibikaji wa Jamii (TISA, 2017) iligundua kwamba kulikuwa na changamoto kadhaa zinazowakibili vikundi hivyo vitatu wakati wa kutathmini AGPO ambayo ni pamoja na; 35% walikabiliwa na visa vya rushwa katika kujaribu kupata fursa hizo, 22% walikabiliwa na malipo yaliyocheleweshwa, wakati asilimia 10 nyingine walikuwa na changamoto ya kukabiliana na mabadiliko ya bei za soko. 9% iliyobaki na 13% mtawaliwa ilikumbwa na suala la urasimu na ukosefu wa mtaji. Ingawa utafiti huu hautupatii changamoto maalum za watu wenyewe ulemavu, lakini kwa jumla inaonyesha mambo muhimu yanayoathiri vikundi hivyo vitatu (wanawake, vijana na watu wenyewe ulemavu).



Kielelezo cha 26: Wahojiwa wanaamini kwamba watu wenyewe ulemavu wanafaidika na utezui katika nyadhifa za umma

Kuhusu uteuzi katika nyadhifa za umma kwa watu wenyewe ulemavu, 70% ya waliohojiwa katika utafiti huu walikataa na 7% walikubali kuwa watu wenyewe ulemavu wanufaniki na miadi ya umma katika wizara, idara na wakala (rejelea Kielelezo cha 26 hapo juu). Ilibainika kuwa serikali zingine za kaunti hutumia mbinu zilizo na ujanja ili kuzuia kuajiriwa kwa watu wenyewe ulemavu kama vile madai kuwa kazi zilizopo zinahitaji mtu kutumia viungo vya nje vya mwili hali inayofungia nje watu wenyewe ulemavu wa kuona au wa kimwili. Ripoti ya SITE / KUB ilionyesha kuwa katika Kaunti ya Meru, watu wenyewe ulemavu wameteuliwa katika vikundi 10 vya wafanyakazi wanaofanya kazi kupitia Programu ya AHADI (USAID). Walakini, wale walioteuliwa waliamua kwamba uwakilishi huo ulikuwa wa kimapambo tu kwani watu wenyewe ulemavu aghalabu hawaalikwi katika mikutano. Kwa wale walioajiriwa ilibainika kuwa wengine wanakosa kufurahia kazi zao na kwamba kampuni nyingi huwaajiri kwa sababu ya huruma na kufuata matakwa ya kisheria na kwa hivyo wengi wao hawajaridhishwa na kazi wanazofanya.

"Wakati mwingine kuna ukosefu wa kuridhika na kazi na kampuni zinaweza kuajiri mtu mwenye ulemavu kwa huruma" (Mwanachama wa DPO kutoka Kaunti ya Mombasa).

3.7.2. Hitimisho na Matokeo muhimu

Kutokana na uchambuzi wa SDG 8 pamoja na kifungu cha 27, inaweza kuhitimishwa kuwa watu wenyewe ulemavu hawanufaiki vya kutosha kutokana na kupata ajira, shughuli za kiuchumi na kufurahia haki yao ya kufanya kazi nzuri. Hatua zilizopo zenye lengo la kukuza Upataji Nafasi za Ununuzi wa Serikali kukuza

biashara za kujiajiri miongoni mwa watu wenye ulemavu hazifaidishi vya kutosha. Jaribio lililofanywa la kufanikisha hitaji la kisheria la 5% la ajira kwa watu wenye ulemavu katika wizara na idara za serikali bado ni mdogo, hadi sasa ni asilimia 1.1 tu ya watu wenye ulemavu wameajiriwa. Matokeo muhimu:

- Hakuna data wazi juu ya idadi ya watu wenye ulemavu ambao wameajiriwa katika sekta ya umma na binafsi.
- Watu wengi wenye ulemavu hawapati fursa rasmi za ajira na wanapopata kazi, mara nyingi hufanya kazi zenyne mshahara wa chini.
- Watu wenye ulemavu hawafaidi vya kutosha kutoka kwa fursa rasmi za ajira kwa sababu wengi wa wale walioajiriwa wameajiriwa kwa kazi za kiwango cha chini, wengine hawapati malipo sawa kwa kazi sawa iliyofanywa na kampuni zingine huwaajiri kwa sababu ya huruma.
- Wengi wa watu wenye ulemavu wana kiwango cha chini cha elimu na wale ambao wanapitia mafunzo ya ufundi wana ujuzi ambao hauendani na mahitaji ya soko, ambayo inachangia ukosefu wao wa ajira.
- Mipango iliyopo inayolenga kukuza Upataji Nafasi za Ununuzi wa Serikali kwa biashara zinazoendeshwa na watu wenye ulemavu haifaidishi vya kutosha.
- Katika maeneo mengi ambapo watu wenye ulemavu wameajiriwa, mazingira ya kufanya kazi hayakidhi mahitaji yao.
- Watu wenye ulemavu wanaendelea kukabiliwa na unyanyapaa na mitazamo ya kibaguzi kutoka kwa waajiri. Pia, kuna ukosefu wa mwamko kati ya waajiri juu ya haki za watu wenye ulemavu wa kufanya kazi na ajira kwa hivyo kuwazuia watu wenye ulemavu kupata na kuhifadhi kazi.

3.0. Hitimisho na Mapendekezo

Ripoti hii inachunguza maendeleo ambayo Kenya imepiga kufikia Malengo ya Maendeleo Endelevu ikiwa ni pamoja na namba 1, 3, 4, 5 na 8 sanjari na vifungu vinavyohusiana vya CRPD. Madhumuni ya ripoti hii ni kutumika kama hati ambayo DPO zinaweza kutumia kwa utetezi.

Utafiti huu unatoa mapendekezo maalum kwa Malengo ya Maendeleo Endelevu katika muktadha wa Kenya. Baadhi ya mapendekezo ni msingi wa sera, zingine zinalenga kuboresha utoaji wa huduma na zingine zinaweza kufahamisha muundo wa programu na asasi za kiraia.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 1 (SDG1): Kumaliza Umaskini

- Kwa jumla, watu wengi wenye ulemavu nchini Kenya wanaishi kwenye ukingo wa umaskini na ikiwa mahitaji yao hayatashughulikiwa na utekelezaji wa SDG 1, serikali haitafikia lengo hili.
- Watu wenye ulemavu na mashirika yanayowawakilisha hayahusiki vya kutosha katika maendeleo ya sera zinazowalenga. Mashirika ya Watu Walema (DPO) yanahitaji kuwezeshwa ili kushiriki kikamilifu katika nyanja zote za maisha ya kisiasa, kiuchumi na kijamii. Wakala zinapaswa kujishughulisha kwa makusudi katika kubuni na utekelezaji wa sera na mipango inayolenga kupunguza umaskini. Hii inapaswa kufanywa sambamba na Kifungu cha 4 (3) cha CRPD ambacho kinapendekeza kushauriana na watu wenye ulemavu juu ya sera na mipango yote ya kutekeleza CRPD, pamoja na sera na mipango ya kupunguza umaskini na maendeleo ya uchumi.
- Ukosefu wa mifumo sahihi ya uwajibikaji ambayo inawawezesha watu wenye ulemavu kushikilia wahusika kuwajibika. Serikali inapaswa kuimarisha mifumo ya uwajibikaji na njia ambazo zinasaidia watu wenye ulemavu kutafuta uwajibikaji kutoka kwa ofisi za umma juu ya rasilimali na fursa walizopewa. Kwa mfano ukosefu wa huduma za utafsiri wa Luga ya Ishara wakati wa vikao vya ushiriki wa umma hupunguza ushiriki wa watu wenye ulemavu wa kusikia. Hii inaweza kufanywa sanjari na CRPD kifungu cha 4 (3) katika maendeleo na utekelezaji wa sheria na sera za kutekeleza Mkataba wa sasa, na katika michakato mingine ya kutoa maamuzi yinayohusu masuala ya watu wenye ulemavu, Mataifa Wanachama yatashauriana kwa karibu na kuwahojiwasha kikamilifu watu wenye ulemavu, pamoja na watoto wenye ulemavu, kupitia mashirika yao ya uwakilishi.
- Kuna ukosefu wa rasilimali za kutosha za kukabiliana na umaskini mionganii mwa watu wenye ulemavu. Serikali inapaswa kuimarisha na kupanua mipango yake ya kupunguza umaskini ili kuwajumuisha watu wenye ulemavu sanjari na CRPD. Wakati hatua maalum ya ushirika inahitajika, serikali inapaswa kuhakikisha kuwa hatua kama hiyo ya ushawishi inalenga aina tofauti za ulemavu na kushughulikia mahitaji maalum kupitia hatua nzuri na uhamasishaji unaolenga. Kwa mfano, Programu ya Ulinzi wa Jamii inayolenga watu wenye ulemavu mkubwa imanzishwa. Wameandikishwa katika mpango wa kuhamisha pesa katika ngazi ya kifamilia. Hii ina kiwango cha juu kwani kufanua ulemavu mkubwa imekuwa shida na yenyewe kulenga

wakati mwingine imekuwa ya kibaguzi. Inapendekezwa kuwa ulinzi wa kijamii na kwa hivyo mpango wa kuhamisha pesa upitishwe kwa watu wote wenyе ulemavu ambaо hawana njia nyingine ya mapato kwa kiwango cha mtu binafsi na hii inapaswa kupanuliwa pia kwa walezi ambaо hawawezi kufanya kazi kwani huduma zao za utunzaji zinahitajika kwa saa 24. Zaidi ya hayo, serikali imeweka mpango wa hatua ya ushirika (Upataji Nafasi za Ununuzi wa Serikali- AGPO) ambapo asilimia 30 ya vifaa vya serikali vinapaswa kufanywa na wanawake, vijana na watu wenyе ulemavu, hii kwa lengo la kukuza biashara zao. Uzoefu umeonyesha kuwa watu wenyе ulemavu kwa kiasi kikubwa hawajafaidika na kifungu hiki kwani sehemu kubwa ya fursa hiyo inakwenda kwa wanawake na vijana. Inapendekezwa kuwa mgao huo umegawanywa zaidi ili kuhakikisha kuwa sehemu sawa ya fursa kwa biashara zinazoendeshwa na watu wenyе ulemavu. Inastahili kuratibiwa kwa kudhibitisha mgao wa manunuzi ultiengwa kwa ajili yao; na haipaswi kuonekana tu katika suala la idadi lakini pia kwa suala la thamani ya ununuzi. Hii inapaswa kuwa hivyo katika ngazi za kitaifa na kaunti.

- Inafahamika ya kwamba Baraza la Taifa la Watu Wenyе Ulemavu ni Wakala nusu wa (SAGA), lenye lengo mahususi la kushughulikia matatizo ya watu wenyе ulemavu. Ikumbukwe kuwa ingawa imewekwa na sheria, inaweza kuimarishwa kushughulikia pakubwa malalamishi ya watu wenyе ulemavu. Kwa hali hii inashauriwa kwamba majukumu ya Baraza la Kitaifa la Watu wenyе Ulemavu yaweze kuimarishwa ili kufanya jukumu la usimamizi, uchunguzi na ufuatiliaji ili kuhakikisha kuwa idara zingine zote za serikali na mawakala wa huduma kama vile Fedha za Basari, Fedha za Maendeleo ya Maeneo Bunge na Programu za Uchumi kama vile Fedha za Biashara ya Wanawake na Vijana zinajumuisha pia watu wenyе ulemavu katika utoaji wa huduma; na hivyo kuzuia kubagua na kutoa huduma tofauti kwa watu wenyе ulemavu.
- Kiwango cha chini cha uhamasishaji miongoni mwa DPO juu ya mipango ya kupunguza umaskini. Kuna haja ya watu wenyе ulemavu kupitia DPO zao kuhamasishwa ili kuelewa mipango tofauti ya kumaliza umaskini inayoendeshwa na serikali. Uwezo wao wa utetezi unapaswa kuimarishwa ili kuwawezesha kuwasukuma watu waliotwikwa majukumu kusawazisha ujumuishaji katika programu hizo. Hii inapaswa kufanywa katika ngazi zote.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 3 (SDG3): Afya

- Huduma za kiafya bado hazipatikani kwa ujumla na haziwezi kugharamiwa na watu wenyе ulemavu; katika kufikia huduma ya afya ya gharama nafuu kwa wote, serikali inahitaji kupanua haraka utekelezaji wa Afya kwa Wote kutoka kaunti nne za sasa za majoribio hadi nchi nzima, na lazima ujumuishwa watu wote wenyе ulemavu na kuongeza Mpango wa Ruzuku ya Bima ya Afya ya Taifa kuwanufaidi watu wote wenyе ulemavu ambaо wana kipato cha chini au wasio na kazi. Serikali inapaswa kumaliza / kuondoa malipo ya tathmini ya usajili wa watu wenyе ulemavu.
- Hasa, kuhusu afya ya kiakili kama Taifa Mwanachama wa CRPD, Kenya inapaswa kutambua watu wenyе hali ya afya ya akili kama watu wenyе

ulemavu wa kisaikolojia. Sheria ya Afya ya Akili ya 1989 inapaswa kufutwa kwa jumla na kubadilishwa na sheria mpya. Sheria ya sasa inategemea dhana za zamani ambapo watu wenyе ulemavu wa kiakili/ saikolojia wananyimwa uwezo wao wa kisheria na huzingatiwa tu kama vitu vya kutunzwa badala ya raia kamili na sawa wenyе uwezo wa kutumia haki zao kwa usawa na wengine. Kwa kuongezea, sheria ya sasa haiingiliani na njia za msingi za jamii za kutoa huduma na inazingatia sana mambo ya tiba kwa kutengwa kwa njia ambazo zinakuza ustawi kwa wote. Bunge linapaswa kufuutilia kwa haraka uhakiki wa Sheria ya Afya ya Akili ili kuambatana na Mpango wa Haki za Duniani wa Afya juu ya afya ya akili na CRPD.

- Vizuizi vya mawasiliano kati ya watu wenyе ulemavu na wahudumu wa afya. Wahudumu katika vituo vya afya wanapaswa kupewa mafunzo kuhusu jinsi ya kuwatumikia watu wenyе ulemavu. Habari inapaswa kusambazwa kwa watu wenyе ulemavu katika muundo unaokidhi mahitaji yao ikiwa ni pamoja na Lugha ya Ishara ya Kenya, Breili na njia zingine za mawasiliano zinazofaa. Wakalimani wa lugha ya ishara na watoa huduma wengine wa kitaalamu ambao wanaweza kuwasiliana na wagonjwa wenyе aina tofauti ya ulemavu au mahitaji maalum wanahitaji kuajiriwa.
- Huduma nyingi za ulemavu ambazo zinalenga watu wenyе ulemavu hazitolewi na serikali ya kaunti katika hospitali za kaunti. Huduma maalum za ulemavu zinahitaji kuingizwa katika mfumo wa kitaifa wa afya pamoja na: upatikanaji wa vifaa vya kusaidia, huduma za ukarabati, huduma za uingiliaji mapema, ufikiaji wa huduma za msaada kama vile msaada wa kibinagsi na utafsiri wa Lugha ya Ishara ili kuwezesha watu wenyе ulemavu kupata huduma za afya. Kwa kuongezea, kuna umuhimu wa huduma za afya kupatikana katika kiwango cha jamii kwa sababu masafa marefu na usafirishaji usiokidhi mahitaji yao hufanya iwe vigumu kwa watu wenyе ulemavu kupata huduma ambazo hazimo katika jamii yao.
- Vituo vya afya vingali havikidhi mahitaji ya watu wenyе ulemavu. Vituo vya afya vilivyopo vinapaswa kukarabatiwa ili kuhakikisha kuwa kila mtu anaweza kuvitumia. Kwa vituo vypa vya afya, vinapaswa kujengwa sanjari na viwango vya muundo wa kimataifa ili kuhakikisha vinakidhi mahitaji ya kila mtu.
- Idadi kubwa ya wanawake wenyе ulemavu wana changamoto ya kupata huduma za afya ya ngono na uzazi kwa sababu ya vizuizi vya ufikiaji, ukosefu wa habari inayopatikana na unyanyapaa na mitazamo ya kibaguzi kutoka kwa wahudumu wa afya. Vituo vya afya vinapaswa kutoa habari kama hizi katika fomati zinazokidhi mahitaji ya watu wenyе ulemavu wa kuona, kusikia na wale wenyе ulemavu wa akili. Kwa kuongezea, wanawake wenyе ulemavu wana vizuizi vikubwa vya kupata huduma za afya ya ngono na uzazi ikiwa ni pamoja na: unyanyapaa na mitazamo ya kibaguzi kutoka kwa watoa huduma, dhana potofu kutoka kwa watoa huduma za afya kuwa wanawake wenyе ulemavu hawafanyi ngono na / au hawahitaji huduma za kupanga uzazi. Vilevile, vituo vya kiafya vipo mbali sana na mbinu faafu za usafiri zinakosekana hali inayoongezea changamoto zinazowakumba wanawake wenyе ulemavu katika kupata huduma hizi.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 4 (SDG4): Elimu Jumuishi

- Ili elimu ifikie wanafunzi wote wenye ulemavu, kuna haja ya kuongeza rasilimali ili kuhakikisha kuwa shule zote zinakidhi mahitaji ya watu wenye ulemavu, walimu wanapatiwa mafunzo na vifaa na madarasa yana rasilimali wanayohitaji kusaidia wanafunzi wote wenye ulemavu.
- Utekelezaji wa sera na vifungu vya elimu ambavyo vinakuza elimu kwa wanafunzi na wakurufunzi wenye ulemavu nchini Kenya vinapaswa kufuatwa kwa haraka. Mashirika ya watu wenye ulemavu yanapaswa kutetea utekelezaji kamili wa sera na vifungu hivyo kwa ujumla ikiwa ni pamoja na sera ya Sekta ya Wanafunzi na Wakurufnzi wenye Ulemavu.
- Watoto wenye ulemavu wangali hawaendi shulenii. Ili kufikia elimu ya pamoja kwa wote, serikali inapaswa kufanya kampeni kubwa za kuwasajili kwa kuhamasisha watoto wenye ulemavu kuititia njia zote zinazowezekana. Pia, idadi ya juu sana ya wanafunzi wenye ulemavu wanaaoacha masomo ni suala kubwa na moja ya sababu ni kwamba wanafunzi wanadhulumiwa. Ili kuzuia hili, kampeni za kupambana na uonevu zinahitaji kuwekwa na kusambazwa kwa kutumia njia zote zinazowezekana.
- Idadi kubwa ya shule za kawaida hazikidhi mahitaji ya wanafunzi wenye ulemavu. Serikali inapaswa kufadhili kikamilifu elimu na kutoa vifaa vya shule vya kutosha, vinylvyokidhi mahitaji ya wanafunzi wenye ulemavu na ambavyo vinafaa wanafunzi wote. Programu za kielimu ambazo zinalenga maeneo kame na yenyen ukame k.m. maktaba za kutembea lazima zifanywe pamoja ili kuzingatia wanafunzi wenye ulemavu.
- Wanafunzi na wakurufunzi wenye ulemavu hawapati matokeo mazuri ya kielimu. Serikali inapaswa kuendelea kujenga uwezo wa wadau wote ikiwa ni pamoja na walimu na wazazi kwa walimu ili kuboresha mikakati ya ufundishaji na msaada ambao wazazi wanapaswa kutoa ili kufikia elimu jumuishi.
- Wanafunzi na wakurufunzi walio na shida za kuona bado wana uwezo mdogo wa kupata habari. Kenya ikiwa imeridhia na kuweka Mkataba wa Marrakesh mnamo 2017, kuititia Sheria ya Hati miliki (Marekebisho) ya mwaka 2019, serikali inapaswa kuhakikisha kuwa utekelezaji wake wa haraka kama kichocheo cha utambuzi wa elimu-jumuishi. Hii itahakikisha vifaa vya elimu vinazalishwa katika muundo unaokidhi mahitaji maalumu.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 5 (SDG5): Usawa wa Kijinsia

- Idadi ya wanawake na wanaume wenye ulemavu waliowakilishwa katika nafasi za kisiasa bado inabaki chini ya kiwango kilichopendekezwa. Hivi sasa, wanawake wanavyo viti 172 kati ya 1,883 vilivyochaguliwa nchini Kenya. Kuna mwanamke 1 tu aliyechaguliwa mwenye ulemavu katika Bunge la Kitaifa. Hii inaonyesha mwanya mkubwa kati ya wanawake wenye ulemavu na wanawake wasio na ulemavu. Ili kutimiza usawa wa wanawake wenye ulemavu katika michakato ya kisiasa, serikali inahitaji kuweka hatua zaidi kama hatua za kihakikisho hususan kwa wanawake wenye ulemavu ambao wanawakilisha makundi ya watu wenye ulemavu waliotengwa.
- Wanawake na wasichana wenye ulemavu wanaendelea kudhulumiwa kimwili, kihisia na kijinsia kwa kiwango cha juu kuliko wanawake wasio na walemauvu. Hii inaweza kuhusishwa na mifumo dhaifu ya misaada ya kisheria, mifumo dhaifu ya kuripoti, mitazamo potovu ya kitamaduni, ukosefu wa ujuzi wa maarifa ya

kutosha ya kujikinga mionganini mwa wanawake na wasichana wenyewe ulemavu n.k.

- Kuna haja ya kukuza ufikiaji wa haraka wa haki kwa wanawake na wasichana wenyewe ulemavu ambao ni waathiriwa wa dhuluma. Wanawake na wasichana wenyewe ulemavu wanahitaji kuwezeshe wa kujua haki zao za maisha yasiyokuwa na dhuluma, unyonyaji na unyanyasaji kama ilivyoainishwa katika CRPD Kifungu cha 16 (Uhuru dhidi ya unyonyaji, dhuluma na unyanyasaji) na kujua wana haki ya kutafuta haki ikiwa haki zimekiukwa kama ilivyoainishwa katika Kifungu cha 13 cha CRPD (Upendeleo wa haki). Kuna haja ya mfumo wa ulinzi wa dhuluma na mfumo wa haki urekebishwe ili kuhakikisha kuwa wanawake na wasichana wote wenyewe ulemavu wanapata na wanaweza kutafuta haki kwa usawa na wengine.
- Serikali lazima iunge mkono kampeni zinazoenea za uhamasishaji kama ilivyoainishwa katika kifungu cha 8 cha CRPD (Uainishaji wa uhamasishaji) kusaidia kuondoa unyanyapaa na dhana potovu kuhusu ulemavu na jinsia zinazoendeleza unyanyasaji wa kijinsia na dhuluma.
- Kwa kuongezea, wahalifu wanahitaji kushtakiwa kuwajibikia matendo yao ya unyanyasaji na dhuluma. Serikali iliyofadhili kampeni za uhamasishaji wa uhamasishaji lazima pia zielekeze korti, polisi na watendaji wengine katika sekta ya haki kuwashikilia wahusika wa unyanyasaji wa kijinsia na walemau kuwajibika.

Lengo la Maendeleo Endelevu la 8 (SDG8): Ajira

- Watu wenyewe ulemavu hawafaidi vya kutosha kutokana na fursa rasmi za ajira katika sekta ya umma. Walakini, kwa sekta binafsi ni ngumu kupata data juu ya hali ya ajira ya watu wenyewe ulemavu. Tofauti na sekta ya umma, sekta ya kibinafsi hailazimishiwi na sheria lakini inahimizwa kuajiri watu wenyewe ulemavu kupidia motisha. Shelia juu ya ajira inapaswa kulazimisha sekta binafsi kuajiri watu wenyewe ulemavu. Motisha peke yake haitoshi kuhakikisha kuwa sekta ya kibinafsi inaajiri watu wenyewe ulemavu. Vile vile, kwa taasisi za umma, serikali inapaswa kuimarisha hatua za kuajiri walengwa, utengaji wa nafasi za kazi kwa watu wenyewe ulemavu na ufuutiliaji wa utekelezaji wao. Zaidi ya hayo, hata kwa wale ambao wamejajiri hakuna data wazi.
- Idadi kubwa ya watu wenyewe ulemavu wana kiwango cha chini cha elimu na hawana ujuzi unaofaa kwa hivyo haziendani na mahitaji ya soko. Ili kushughulikia suala hili, serikali inapaswa kufanya kazi na watendaji wasio wa serikali kutekeleza mipango ya kutosha kama vile Mtala wa Kiumilisi wa Elimu na Mafunzo ya Kiujuzi (CBET) kwa taaluma za ufundi na taaluma za mafunzo ya kiujuzi ambazo hazitabadilisha chaguo za kazi kwa watu wenyewe ulemavu tu lakini pia kuwafanya wawe na ushindani katika soko wazi la kazi. Serikali inapaswa pia kuimarisha mipango ya Elimu na Mafunzo ya Ujuzi wa Kazi za Kiufundi (TVET) jumuishi.
- Mazingira ya kufanya kazi mara nyingi hayakidhi mahitaji ya watu wenyewe ulemavu. Ukaruzi unaoptakina wa waajiriwa kila mara unapaswa kufanywa na Baraza la Kitaifa la Watu wenyewe Ulemavu ili kuhakikisha kuwa mazingira ya kufanya kazi kwa waajiri binafsi na ya umma yanapatikana kwa watu wenyewe ulemavu. Kwa hivyo, sheria ya kazi inahitajika kuamuru maingira ya kufaa

katika kupata kazi na ajira na kuna haja ya kuwa na mifumo ya uwajibikaji wa kufuatilia na kuripoti wakati hii haifanyiki na kutoa ripoti kuhusu ubaguzi.

Mapendekezo ya jumla

- Ripoti hii imechunguza msimamo wa sasa wa Kenya kama inavyohusiana na kutimiza SDGs 5 zilizotajwa hapo awali na nakala za UNCRPD ambazo zinaambatana nao. Hizi ni SDGs 1, 3, 4, 5 na 8. Ili kuhakikisha kuwa Kenya inakubaliana na UNCRPD na kwa kuzingatia mahitaji ya kufanikiwa kwa SDGs, mapendekezo yafuatayo yanapaswa kuzingatiwa. Zinategemea matokeo ya ilivyoainishwa katika ripoti hii na kile kilichoonyeshwa na watu wenye ulemavu wakati wa mazoezi ya ukusanyaji wa data kuandaa ripoti hii.
- Kusudi ni kuhakikisha kuwa haki za watu wenye ulemavu zinakubaliwa na kuheshimiwa kama ilivyoainishwa katika Mkataba wa Umoja wa Mataifa wa Haki za watu wenye ulemavu, na kwamba wanakuwa na kubaki kipaumbele wakati serikali ya Kenya inapojitahidi kufanikisha Malengo ya Maendeleo Endelevu na maendeleo ya jamii yanayojumuisha kila mtu.
- Mapendekezo yote yaliyoainishwa hapa chini ni muhimu na yanahitaji uzingativu sawia na hayafai kupewa kipaumbe kwa msingi wa namna yanavyojitokeza katika orodha.
- [[1] Pana haja ya DPO kuchukua mwelekeo wa ushirikiano zaidi katika juhudzi za otondo za utetezi kuhakikisha kuwa wana sauti yenye nguvu, na umoja.
- [2] Aina zote za ulemavu lazima ziweze kuwakilishwa kwa usawa na ipasavyo katika juhudzi za utetezi na mashirika ya ulemavu.
- [3] Vyombo vyia habari vinapaswa kujihusisha na juhudzi za serikali na DPO kukuza uhamasishaji, na katika kuangalia na kuripoti kuhusu masuala yanayohusiana na ulemavu.
- • [4] Bunge linapaswa kupitisha Muswada wa Watu wenye Ulemavu (Marekebisho), 2019. Muswada huo unahitaji kuambatana na Mkataba wa Marrakesh, Malengo ya Maendeleo Endelevu na vifungu vyia CRPD vinavyohusu umaskini, afya, ajira, usawa wa kijinsia na elimu. Hii itahakikisha watu wenye ulemavu wanaweza kupata huduma ya afya ya kutosha, elimu, ajira na huduma zingine zinazopatikana na habari kwa usawa, na kwamba serikali ya Kenya inatimiza majukumu yake kwa vyombo vyia kimataifa ambavyo vimekubali pia.
- [5] Serikali za kitaifa na za kaunti zinapaswa kujumuisha ajenda na sauti ya watu wenye ulemavu katika maendeleo na utekelezaji wa sheria, sera, mipango, miradi na mipango maalumu kwani itaathiriwa kwa njia fulani au nyingine na maendeleo yao na utekelezaji.
- [6] Baada ya mashauriano ya kina na DPO [ikiwa haijafanyika], Kenya inapaswa kutia saini Itifaki ya Hati ya Kiafrika ya Haki za Binadamu na Watu juu ya Haki za Watu wenye Ulemavu barani Afrika [2018].

- [7] Pana haja ya DPO kutetea na kufanya kazi na serikali ili kuhakikisha utekelezaji mzuri wa mpango wa utendaji wa Utekelezaji wa Mkataba wa Walemavu wa Ulimwenguni. Mpango huu wa hatua uliandaliwa baada ya Kenya kushiriki Mkutano wa Ulemavu wa Ulimwenguni na serikali ya Uingereza mnamo 2018. Lazima uhakikishwe, kwamba mpango wa utekelezaji unaendana na CRPD na SDGs za Umoja wa Mataifa.
- [8] Serikali na DPO inahitajika kupanga mikakati ya kuhakikisha kuwa watu wenyе ulemavu wanajua na kuelewa Mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu Haki za watu wenyе ulemavu, Malengo ya Maendeleo Endelevu na jinsi wanavyowaathiri, Mkataba wa Marrakesh, na sheria nyingineyo kuhusu ulemavu zinazohusiana na ili waweze kuwa watetezi bora kwa wao.
- [9] Pana haja ya DPO kuhimiza vyema na kutoa mafunzo, sio tu kwa watu wenyе ulemavu, lakini pia kwa wanachama na wafanyakazi ambao hawana ulemavu kama wao, lazima wawe na uwezo wa kutetea kwa ufanisi kwa niaba ya shirika na wanachama wake.
- [10] Serikali inahitaji kuhimiza watu wenyе ulemavu vya kutosha na kuhusu programu na huduma iliyoundwa mahsus kwa watu wenyе ulemavu na programu zingine na huduma ambazo zimerekebishwa ili kuwajumuisha watu wenyе ulemavu, na jinsi ya kuzifikia.

4.0. Marejeleo

- Development Pathways (2018). Social Protection and Disability in Kenya European Union (SITE/KUB/APT/NUWODU). Baseline study report on improving implementation of CRPD (Articles 6; 27) in Kenya and Uganda.
- Global Disability Rights Now (n.d.). Disability in Kenya. Ilifikiwa tarehe 01/02/2020 kutoka: <http://www.globaldisabilityrightsnow.org/infographics/disability-kenya>
- GoK (2011). National report. Kenya's initial report submitted under article 35(1) of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities
- Government of Kenya (2008). Kenya National Survey on Persons with Disabilities 2008. Nairobi: Government Printer.
- Hivos (2017). Kenya's Efforts to Empower Women, Youth and Persons with Disability through Public Procurement
- International Disability Alliance (n.d.). Compilation on CRPD Committee's Concluding Observations Indigenous Persons with Disabilities.
- KAIH & COVAW (2017). Breaking the silence around sexual and gender-based violence against boys and girls, women and men with intellectual disabilities in Kenya, with a specific focus on two counties. Making It Work, Handicap International.

- Kenya National Bureau of Statistics (2012). Analytical Report on Disability, Volume XIII: Kenya 2009 Population and Housing Census.
- Kenya National Bureau of Statistics (KNBS, 2018). Kenya Integrated Household Budget Survey (KIHBS) 2015-2016
- Kenya National Commission on Human Rights (2014). From Norm to Practice: A Status Report on Implementation of the Rights of Persons with Disabilities in Kenya.
- KIPPRA (2017). Kenya Economic Report 2017
- KNBS (2018). 2015/16 Kenya Integrated Household Budget Survey
- Ministry of Devolution and Planning (2017). Implementation of the agenda 2030 for Sustainable Development in Kenya
- Ministry of East African Community, Labour and Social Protection, 2016). National Plan of Action on implementation of recommendations made by the Committee on the Rights of Persons with Disabilities in relation to the initial report of the Republic of Kenya, September 2015-June 2022
- Ministry of Education (2018). Competency Based Education and Training Policy Framework
- Ministry of Education (MoE) and VSO (2014). Kenya National Special Needs Education Survey Report.
- Ministry of Health (2017). 349,000 Kenyans registered as PWDs. Accessed on 01/02/2020 from: <http://www.health.go.ke/349000-kenyans-registered-as-pwds/>
- Ministry of Health (2017). Health sector working group report. Medium Term Expenditure Framework (MTEF) for the period 2018/19 to 2020/21. Ministry of Health.
- MoE (2016). Basic Education Statistical Booklet. Nairobi.
- National Gender and Equality Commission (NGEC, 2016). Access to basic education by children with disability in Kenya
- National Health Insurance Fund (NHIF, 2018). Strategic Plan 2018–2022. Nairobi
- National Treasury and Planning (2018). Circular No.9-2018 on tax exception waiver variation remission on a National Tax a Fee or a Charge
- NCAPD and KNBS (2008). Kenya National Survey for Persons with Disabilities – Main Report
- NGEC (2016). Status of equality and inclusion in Kenya. National Gender and Equality Commission Headquarter
- Open Society Institute (2017). Celebrating Little Victories: How Kenya Association of the Intellectually Handicapped is Changing Access to Justice Landscape for Persons with Intellectual Disabilities.
- Ortoleva, S. (undated), International Day of the Girl Child: Focus on Education – Missing Stories in the Blogs, Women Enabled, Inc

- Public Service Commission (2016). Diversity Policy for the Public Service. Government Printer, Nairobi.
- Public Service Commission (2018). Evaluation Report for the Year 2017/2018 on Public Service compliance with the Values and Principles in Articles 10 and 232 of the Constitution. Government Printer, Nairobi.
- Republic of Kenya (2003). Persons with disabilities act. No. 14 of 2003
- Republic of Kenya (2003). Persons with Disabilities. Act Subsidiary Legislation
- Republic of Kenya (2010a). The Constitution of Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Republic of Kenya (2013). Public Procurement and Disposal (Preference and Reservations) Amendment Regulations, 2013.
- Republic of Kenya (2016). 2017 Budget Policy Statement. Consolidating Economic Gains in an Environment of Subdued Global Demand. The National Treasury
- Republic of Kenya (2016). Basic Education Curriculum Framework (BECF). Nairobi. Government Press.
- Republic of Kenya (2017). Budget Statement for the Fiscal Year 2017/2018
- Republic of Kenya (2018). Sector Policy for Learners and Trainees with Disabilities. Ministry of Education.
- Republic of Kenya (2019). Draft 2019 Budget Policy Statement. The National Treasury and Planning
- Republic of Kenya (2020). Draft 2020 budget policy statement. The National Treasury and Planning
- Ripoti ya Uchunguzi wa msingi wa SITE/KUB kuhusu hali ya Mkataba wa Hakiwa za Watu wenye Ulemavu
- The Star (2020). Magoha reports 92% Form 1 admission, promises full transition. Retrieved on 01/02/2020 from: <https://www.the-star.co.ke/news/2020-01-27-magoha-reports-92-form-1-admission-promises-full-transition/>
- UDPK (2018). Post Audit Survey Level of Inclusivity in the 2017 General Elections
- UN (2007). United Nations General Assembly Session 61 Resolution 106. Convention on the Rights of Persons with Disabilities
- UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), Concluding Observations in relation to the initial report of Kenya, 4 September 2015, CRPD/C/KEN/CO/1, available at: <https://www.refworld.org/docid/55eed6bc3.html> [accessed 7 February 2020]
- UN General Assembly (2015). Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, A/RES/70/1, available at: <http://www.refworld.org/docid/57b6e3e44.html>
- UNFPA (2018). Young Persons with Disabilities: Global Study on Ending Gender-based Violence and Realizing Sexual and Reproductive Health and Rights.
- Unicef (2001). The state of the world's children 2001. New York

United Disabled Persons of Kenya and Disability Caucus on Implementation of the Constitution. Inclusion of Persons with Disabilities (PWD) In Electoral Processes in Kenya.

United Nations (2018). United Nations Development assistance framework for Kenya: 2018-2022. Common country assessment

WHO, World Bank (2011), World Report on Disability

World Bank (2014). Kenya: A Bigger, Better Economy. Retrieved on 15/11/2019 from: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/09/30/kenya-a-bigger-better-economy>

